Palócföld

IRODALMI, MŰVÉSZETI, KÖZÉLETI FOLYÓIRAT

LXX. évfolyam 2024/1–2.

KOVÁCS ANDRÁS FERENC (1959–2023)

MADÁCH 200 + 1

ITTHON – NÓGRÁDBAN

TANULMÁNY

SZÉPIRODALOM

MIKSZÁTH 177

PALÓCFÖLD
IRODALMI, MŰVÉSZETI, KÖZÉLETI FOLYÓIRAT
LXX. évfolyam, 2024/1–2.

NÓGRÁDI MŰVÉSZEK GRAFIKÁI ELÉ

Emberi civilizációnk a vonal bűvöletében él. Sőt, inkább tobzódik. Kapaszkodunk bele, jelölő funkciója kimeríthetetlen tárház, még a fantáziánk sem képes határt szabni számára, annyira gazdag lehetőséghalmaz.

A vonal először csak jel, üzenet, majd a művészi alkotás eszköze önmagunkra ébredésünk, önreflexiónk első pillanatától. A vonal a grafikában éli igazi „világát". A papír és a vonal, a nyomtatott papírlap és a rajz a papír születésének első pillanattól szeretik egymást. Jól áll ez a Palócföld folyóiratnak is, amelynek ebben a számában a Balassi Bálint Asztaltársasághoz mint művészeti társasághoz kötődő öt alkotó rajzait láthatjuk.

Ami az alkotás folyamatában tudattalan, vagyis misztikus kegyelmesség, ahhoz úgysem tudunk hozzáférni. Jobban járunk hát, ha szemlélőként, a számunkra is értelmezhető, egyszerűbb aspektusokra fókuszálunk. Például a sűrítményre, amit egy kép esetében a művész, „képes munkája" során önmagából előállít. Mert az alkotó emlékezik, és emlékeit, tapasztalatait időtleníti és új idősíkra helyezi, formát ad neki, azaz önmaga szűrőjén átvetítve mintegy dekonstruálja. Mert mi mást tud tenni az agy, ha összefüggéseket akar láttatni, érzelmeket, hangulatokat kifejezni? A mű mint új valóság látványából pedig újraszületik bennünk, befogadókban egy olyan belső vetület, amelyet saját tudatunk eszközkészletével identifikálunk.

Ahány befogadó, vagyis amennyi identitás, annyi képértelmezés. Tehát ha úgy tekintek rá, a művészet – éppen tág üzenettartománya miatt – a teljes káosz világa. Ha úgy veszem, ilyen, ha amúgy veszem, olyan. S lám, mégis megyünk felé, mint bogár a fényre. Az emberiség művészetre érzékeny hányada a művészi minőség vonzásában él. Így aztán ne lepődjünk meg attól a nyilvánvaló igazságtól, hogy az alkotott kép a kultúránk átörökítésének leghatásosabb eszköze. Az üzenetet képi gondolkodással tudjuk átélni, így alkotjuk állandóan újra a múltat a jelenben, vagyis őrizzük, hogy élni tudjunk vele. Az így létrejött kulturális mintázataink lehetővé teszik, hogy az alkotó és befogadó akár százezer éves élményeikkel reflektáljanak egymásra.

Miképpen ahogy történik most is, amikor *Bakos Ferenc* (Szécsény) ősmítoszokat idéző elmúlás-eufóriája elementárisan tekint ránk professzionális rajzi tudásának és visszatörléses technikájának köszönhetően. Ahogy *Gedeon Hajnalka* (Salgótarján) megfejthetetlen titkokat, leküzdendő szorongásokat idéző vonalai esetében, amikor határtalan lelki idézeteket prezentál.

TARTALOM

KAF (1959–2023)

KOVÁCS ANDRÁS FERENC: Arany János azt üzente 4
TÖRÖK LÁSZLÓ DAFTI: Meghalt Kovács András Ferenc 5
MARKÓ BÉLA: A tündéri költő 7

MADÁCH 200 + 1

MARKÓ BÉLA: Kedves Madách Imre! 13
RÁCZ LAJOS: Madách Imre levele öccsének, Károlynak 14
MÁTÉ LÁSZLÓ: *Az ember tragédiája*nak szlovák fogadtatása 17
VÁRADI IZABELLA: Madách kortárs olvasatai a tehetséggondozásban 28
CSONGRÁDY BÉLA: Kultikus képzőművészet.
Pásztor Éva: *Az örök Madách Imre* 33
KOLLER ADÉL ANTÓNIA: *Az ember tragédiája* a képzőművészetben 37
MÁLICS VIKTÓRIA – KAZINCZKI DÓRA:
XVI. szín – *Az ember tragédiája* ma 46
HANDÓ PÉTER: Politika; Hadviselés; Sors; Zárlat (versek) 58

ITTHON – NÓGRÁDBAN

BARÁTHI OTTÓ: Nógrád vármegye az országban 63
CS. FODOR BÉLA: Madách-díjat kapott a Balassi Könyvtár.
Beszélgetés Molnár Éva intézményigazgatóval 76
SHAH GABRIELLA: A Madách Imre Gimnázium jeles művésztanárai 81
PÁSZTOR ÉVA: Szárnyaszegett angyalok.
Handó Péter új novelláskötetéről 85
KOCSIS DOROTTYA: Jobbágy Károly, a József Attila-díjas könyvtáros 90
RÓNA Z. PÉTER: Maszk mögé nézve. Ádám Tamás regényéről 98
NAGY ZSÓFIA: Palóc konyha – avagy: mit ettek a jó palócok? 101

TANULMÁNY

LŐCSEI PÉTER: „Persze, hogy temetőkben legel a Pegazus”.
Balassi-hatások Weöres Sándor írásaiban 105

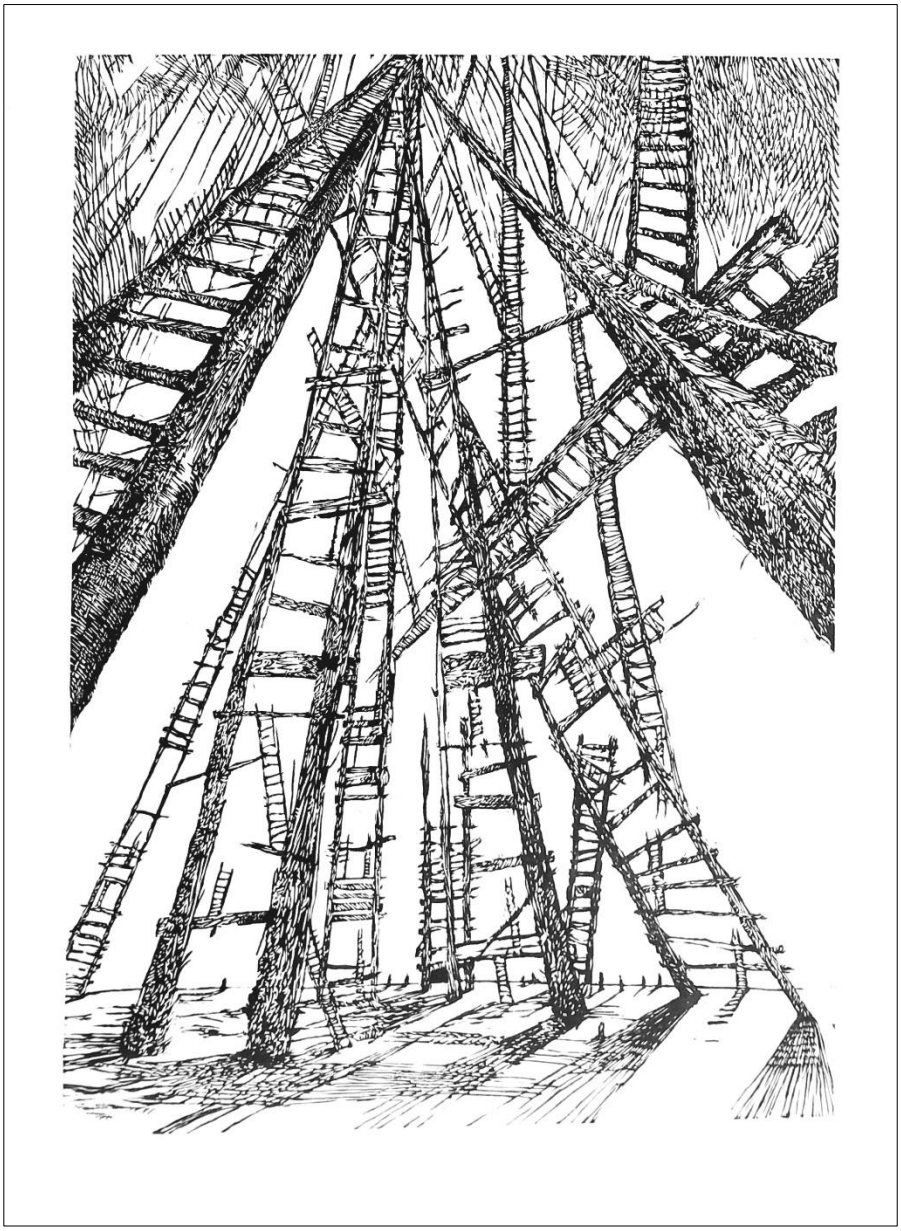
SZÉPIRODALOM

HORVÁTH DÁNIEL: Születésnapunkra (vers) 117
HLAVACSKA TAMÁS: Kapca a fazékban (novella) 118
BOLDOG ZOLTÁN: Cikóhalom (vers) 125
VASAS TAMÁS: Izzó; Első hétfő; Tűzkő (versek) 128
TÖRÖK LÁSZLÓ DAFTI: Haikuk; Elhagyott (versek) 129
JANCSÓ LULA: Döntések dilemmája, a vége egy (vers) 133
VASS JÁNOS: A béka gyötrődik (vers) 135
GY. SZABÓ ANDRÁS: Szent Kristóf (novella) 136
KOCSIS KLÁRA: Tíz kérdés; Cinege (versek) 143
MOHAI V. LAJOS: Anyám a Rózsa utcában; Arany-suite;
Veörösmarty elhamvadt verse; Finálé (versek) 144

MIKSZÁTH 177

DUPKA GYÖRGY: Mikszáth Kálmán nyomában Kárpátalján 147
PRUZSINSZKY SÁNDOR: Jó halál (novella) 156
MÁLICS VIKTÓRIA: Egy különös házasság előtt (esszé) 163

Szerkesztői jegyzet (F. B.) 166
Szerzőink 167

Kun Péter: Építsünk tornyot!
(fametszet)

KOVÁCS ANDRÁS FERENC

ARANY JÁNOS AZT ÜZENTE

Madáchnak, a tragikusnak

Kedves Madách Imre!
Jobban mondva Ádám!
Téged is hiába kísértget a sátán...
Lettél volna inkább Béry Balogh Ádám:
Kurucz most a módi, nálunk ahogy látám!
Magyarságunk méri Béry Balogh Ádám
Vitézkötés mellén, vitézkötés hátán,
Hisz nagyon vitéz volt Béry Balogh Ádám!
Brigadéros bérrel megélt mások lábán:
Ember volt a talpán Béry Balogh Ádám,
Miként Éva honlány s asszony volt a hátán!
No, ha te se lettél Béry Balogh Ádám –
Én se koptatom már épikusi svádám...
Nyugodjék békében Béry Balogh Ádám –
Letészem a pennám, félnivaló spádám.
Maradj tragikusnak, küszködj fiam, Ádám:
Kifogyott a rímből tulipántos ládám...

A vers itt közölt részlete a költő létösszegző kötetében jelent meg utoljára (*Névtelen cserépdarab*, Csíkszereda, Bookart, 2023, 21. oldal).

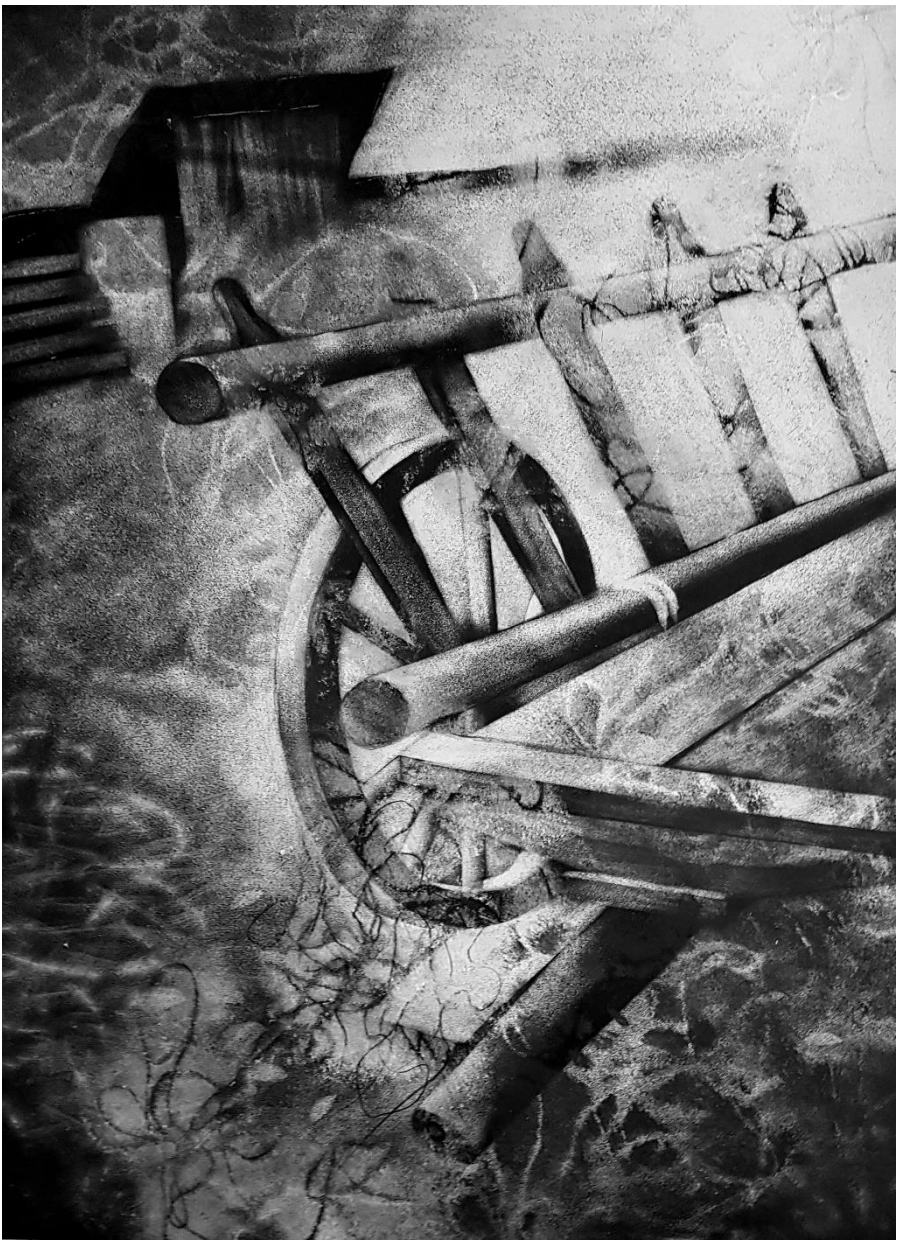

Kovács András Ferenc egy könyvbemutatón
a Marosvásárhelyi Művészeti Egyetemen, 2023. május 27-én
(Bodoni Emese fotója)

MEGHALT KOVÁCS ANDRÁS FERENC

élni túlélni
hagyaték versvirágport
KAFtárba gyűjtök

(Török László Dafti)

Bakos Ferenc: Égi szekér
(visszacsiszolás)

Markó Béla

A TÜNDÉRI KÖLTŐ

Búcsú Kovács András Ferenctől

Kedves Gyászoló Család!
Tisztelt Gyászoló Közönség!

Több mint négy és fél évtizeddel ezelőtt ismertem meg Kovács András Ferencet Szatmárnémetiben. Középiskolás gyerekember volt, én pedig fiatal szerkesztő a marosvásárhelyi Igaz Szónál. Szülei unszolására mutatta meg nekem és Gálfalvi Györgynek a verseit, el is hoztunk magunkkal néhányat, amelyek aztán hamarosan megjelentek a folyóiratban. Még Kovács Andrásként szignálta, amit nekünk ideadott, és utólag győztük meg, hogy vannak még közszereplők ezen a néven, hát változtasson valamit. Így kezdte használni második keresztnevét, a Ferencet is. Ebből lett aztán a KAF, de nem is nagyon tudtam így szólítani, inkább Andrásnak vagy Andrisnak. Sokszor jutott eszembe később, hogy fölösleges volt a mi buzgólkodásunk, hiszen a nagy költők eredetisége nem a nevüktől függ, nekik nincsen szükségük semmiféle megkülönböztetésre. Csak az erdélyieket sorolva, pédául Dsida Jenőt, Áprily Lajost, Kányádi Sándort vagy Szilágyi Domokost felismernénk a verseikről akkor is, ha nem lennének aláírva. A legjobbak úgy írják a verset, hogy szövegeiknek is mindenki mással összetéveszthetetlen DNS-ük van. Kovács András Ferenc ilyen költő volt. Ilyen eredeti, ilyen hiteles, ilyen fontos. Régebb valamiféle kegyes csalásnak tartottam, ha azt olvastam egy költőről, íróról, művészről, hogy tovább él a művei által. Úgy véltem, hogy sem a test, sem a lélek nem menthető át semmilyen élettelen anyagba, sem papírba, sem vászonba, sem kőbe. De még szavakba sem. Ma már nem vagyok ebben olyan biztos. Újraolvastam több ifjúkori versét, és rá kellett jönnöm, hogy azoknak a legelső műveknek ugyanaz a DNS-ük, és hogy ugyanolyan hibátlanok, mint a legutolsók. Változott ez a költészet, ahogy változik a test is az idő teltével, de a versek lelke éppúgy változatlan, mint a költőjük lelke. Ezért is meggyőződésem, hogy KAF a versei által tényleg itt marad közöttünk, csak bele kell olvasnunk, és máris látni,

érezni fogjuk, ki volt ő. Nem vigasz ez, mert az embert semmi nem pótolhatja, sem vers, sem regény, sem kép, sem zene, de ha jól olvassuk a költőt, legalább elképzelhetjük, milyen az a világ, amelyben ő is élni szeretett volna.

Milyen világot is kívánt magának Kovács András Ferenc? Olyant, ahol beleszólhatunk bármikor, és bele is kell szólnunk abba, ami körülöttünk történik. Olyant, ahol a formaművészet nem menedék, nem elzárkózás, nem rejtőzés, és nincsen ellentétben a közéleti szerepvállalással. Olyant, ahol értelmiséginek lenni azt jelenti, hogy nem tűrjük az önkényt, és nem mentegetőzünk azzal, hogy nem a mi dolgunk akár a politikáról is véleményt mondani, ha kell. Nemcsak szorgalmazta ezt, hanem cselekedte is. Egyik nagy fegyverténye éppen az volt, hogy alkalmassá tette az antik formát a huszadik vagy huszonegyedik század társadalmi nyavalyáinak kimondására. Bebizonyította, hogy minden versbe való, ami fáj. Költészetében a görög vagy római klasszikusok együtt vannak a magyar glóbusz legjobbjaival, költő és költő, ember és ember között nincs idő- vagy térbeli határ. Mekkora szükség van erre az üzenetre egyre megosztottabb világunkban, mennyire kellenének nekünk ezután is a KAF-versek, micsoda veszteség ért a halálával minket! Kellene az ő empátiája a másik alkotó, a másik ember, a szenvedő férfi, nő vagy gyermek iránt. Egyfajta kimondatlan ars poeticája volt, hogy a mások sorsának átérzése, amit mindközönségesen toleranciának nevezünk, nem gyengíti, hanem erősíti az identitásunkat. A formaművészet, ahogyan ezt ő gyakorolta, ismétlem, nem menekülés, hanem szembeszegülés a barbársággal. Nem egyszerűen egy rendkívül művelt poeta doctus gyönyörködtető játéka, hanem csupa önemésztő düh, csupa indulat, csupa irónia. És csupa együttérzés is. Szívesen alakoskodik verseiben, hol Jack Cole, hol Alekszej Pavlovics Asztrov, hol Lázáry René Sándor, hol Calvus. Hol pedig maga Kavafisz. De nagy tévedés lenne azt hinni, hogy ezáltal a saját identitását keresi. Ezt az identitást már kamaszkori verseiben megtalálta, amikor tizennyolc évesen verset írt *Max Ernst: Az ártatlanok legyilkolása című képe alá*. A kitalált költők KAF határtalan empátiáját bizonyítják. Egy másik múltat írt nekünk. Milyen kár, hogy nem tud már egy másik jövőt is írni!

Nem szűnő fájdalommal gondolok arra, hogy hatvannégy évesen is ugyanaz a figyelmes, segítőkész, időnként a vállamat vagy karomat csitítólag megérintő kedves fiú maradt számomra, mint rég elmúlt ifjúkorunkban. Temetéskor sokféle vigasz lehetséges, szükség is van rá, de ki fogja ezután csitítólag megérinteni a karunkat, ha elönt minket is a harag a körülöttünk dúló rombolás miatt, és ha azt kell látnunk, hogy amit 1989 után végre felépítettünk, mások ismét lebontják?

Szelíd volt, kedves volt, de kérlelhetetlenül igényes is. Igényes szerkesztő, majd főszerkesztő. Nagyon tudott magyarul. Mondhatnám másképpen is: szatmári volt. Mint Károli Gáspár. Mint Kölcsey Ferenc. Vagy nevezhetném transzilvánnak. Erdélyt gyakran aposztrofáljuk tündérországként, de máig nem értjük, hogy a tündérkedés eredetileg az alakváltás képességét jelentette. Süt a nap, aztán hirtelen esni vagy havazni kezd, olykor egyidejűleg. Ha erdélyi vagy, képesnek kell lenned más és más, néha vadnyugati, néha görög vagy római jelmezt ölteni, de mindezt úgy, hogy közben mégis önmagad maradj. Erdély a történelem folytonos változását és a környező hegyek időtlen hullámzását jelenti.

Igen, tündéri költő, tündéri ember voltál, András, a szó minden értelmében. Hol derűs, hol borús, mint Erdély, de csak külsőleg változékony. Aztán az utóbbi években elfelhősödtél, és nem tudtunk segíteni neked, hogy lépj ki valamiképpen magányodból. Pedig amikor mégis eljöttél egy-egy irodalmi rendezvényre, akkor egyszerre csak ismét a régi, közönségét és közösségét lenyűgöző KAF lett belőled. Persze az az igazság, hogy a rád szakadt vagy talán magadra parancsolt hallgatásban is folyton a külvilágra figyeltél. Beszéltünk telefonon legalább két-három naponként, és mindig kiderült, naprakészebb vagy, mint én, hogy hol mit művelnek éppen a zsarnokok, és fájtál, csak fájtál szüntelenül. Mintha nem akartad volna észrevenni, hogy milyen sokan szeretnek téged. Nemcsak a verseidet, hanem téged is!

Tisztelt Gyászoló Gyülekezet!

Nem kíséreltem meg ezúttal Kovács András Ferenc könyvekkel, díjakkal is mérhető pályáját felvázolni. Megtették ezt mások. Meg aztán van egy személyes történelmünk, írtunk mi verset egymásnak, dolgoztunk ugyanannál a folyóiratnál, könyveket mutattunk be együtt, sok-sok keresztútnál találkoztunk. Nem is illene mondanom, mert ő ezt már nem cáfolhatja, bár szerintem nem is cáfolná: barátom volt. Vagyis elfogult vagyok. Ennek az elfogultságnak a nyomai felbukkannak itt is, ott is. Például a volt szekuritáté irataiban. A rendszerváltás előtti években Gálfalvi Györggyel együtt próbáltunk közbenjárni, hogy Kovács András Ferenc Székelykeresztúrról Marosvásárhelyre kerüljön, az Igaz Szó szerkesztőségébe. A megfigyelési dossziémból is kiderül, hogy a szerkesztőségben sokszor szóba került, és a vele folytatott, szintén lehallgatott telefonbeszélgetésekben is állandó téma volt ez. Biztattuk, hogy előbb-utóbb meg fog oldódni. Egy adott pillanatban úgy

nézett ki, hogy jóvá is hagyták az áthelyezését. 1989. március elsején ezt jegyzi fel a lehallgató tiszt: „19.30-kor a célszemélyt [mármint engem] felhívja Kovács András Ferenc. (...) A felvételével kapcsolatban megtudja a célszemélytől, hogy folyamatban van, nemsokára megoldódik". Csakhogy a feljegyzés margóján olvasható egy kézírásos utasítás is a szekuritátés őrnagy aláírásával: „Figyelem! Kovács felvételét meg kell akadályozni!" És megakadályozták! Még 1989. december 16-án is – december 16-án! – ott szerepel egy bűnlajstromban, hogy állást intézek a székelykeresztúri „nacionalista tanárnak".

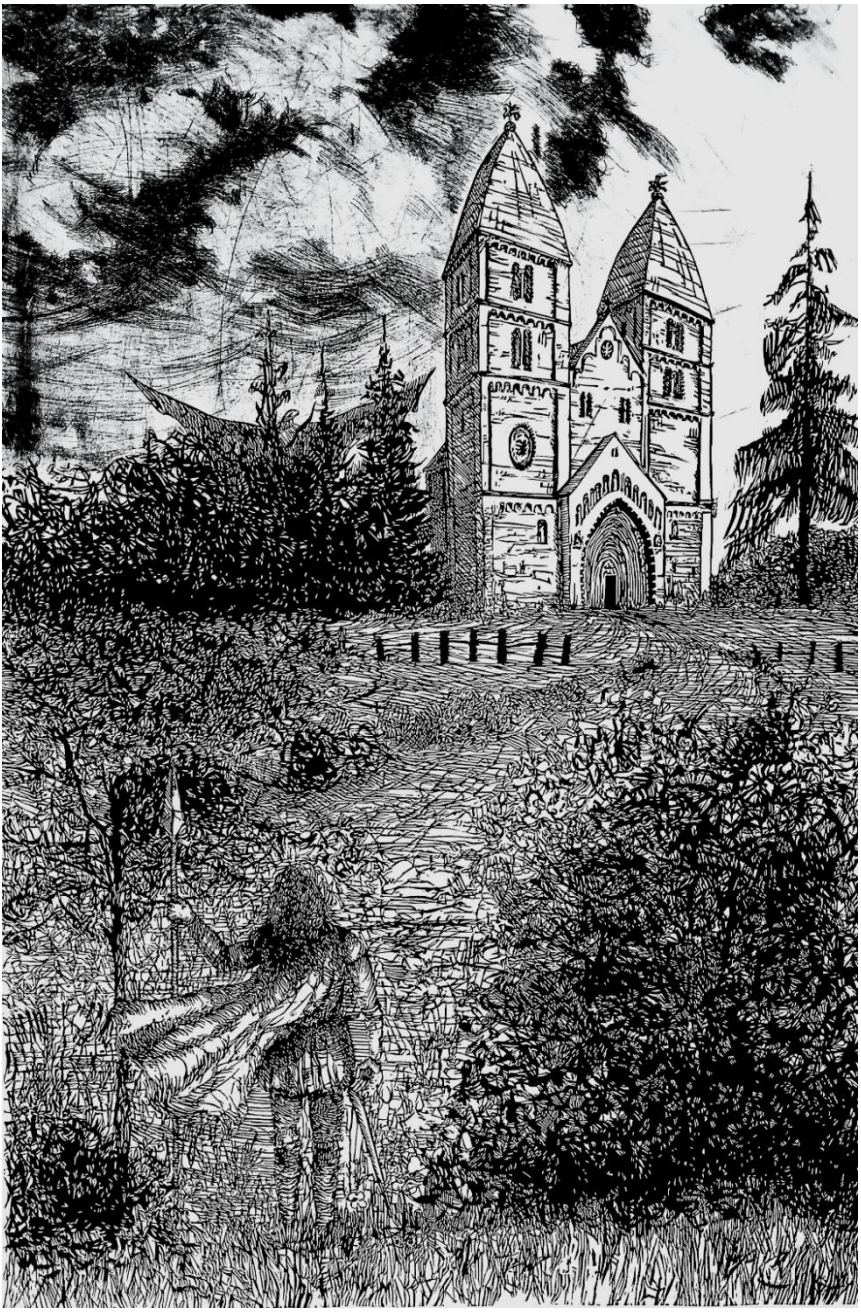
Nacionalista? Hiszen gyűlölt mindenféle intoleranciát. Nos, a felvételt megakadályozták, de nem sokáig. 1990 januárjában már együtt szerkesztettük a Látót, amelynek előbb én, aztán Gálfalvi György, utána meg Kovács András Ferenc volt a főszerkesztője.

Te már mindent tudsz az elmúltakról és eljövőkről, András, ott vagy valahol fent a jók között, akik kiérdemelték az örök derűt. Bizonyára kajánul figyeled, hogy lentről, a pokolból most is azt kiabálják az egykori titkosszolgák: „Figyelem! Kovács felvételét meg kell akadályozni!" De már senki sem figyel rájuk. Rég felvettek téged a halhatatlanok közé. Nyugodj békében, drága Barátom, te botra támaszkodó tündéri ifjú, te könyörtelen költő!

Marosvásárhely, 2024. január 4.

Bakos Ferenc: Barátság
(visszacsiszolás)

Kun Péter: Látogatás [A jáki templom]
(linómetszet, hideg tű)

Markó Béla

KEDVES MADÁCH IMRE!

Az állatkerti majmok már a falanszterben élnek. Ha
szomjasak, csorog nekik a víz, s az ebédet is
pontos órában hozzák. Télen egy jól fűtött teremből
figyelik az időjárás torz fintorait. Dolgozni is

megszabott rendben dolgoznak: másznak. Lelógatott
kötélen, meghántott kérgű ágas-bogas fán. Döglött
fa tetemén. Ők a mászás michelangelói, s most,
persze, széklábat faragnak. Egy-egy cirádát azért

megkockáztatnak. Szabad is nekik. Ó, hát vasárnap
délelőttönként kijárunk mi is, csak nézzük, nézzük.
Elmenni egyszer fülledt dzsungelekbe, bámulni, ahogy a
páviánok sixtusi kápolnát ugrálnak fejünk fölé!

(1982)

Levél a Szerzőtől a Szerkesztőnek 2024. április 21-én:

„Kedves Balázs!

Egy kis csemege: nézem, hogy KAF verse [4. oldal] úgy kezdődik: Kedves Madách Imre! Előkapartam egy réges-régi versemet (a *Talanítás* c. 1984-es kötetemből), 1982-ben íródott. A címe: Kedves Madách Imre! És persze egészen másról szól. De mindig mondtam, hogy magyar költő sok van, magyar költészet csak egy. Derültem rajta. Stílusban nem, egyebekben tényleg közel álltunk. Meg aztán, láthatod, fontos volt nekünk annak idején Erdélyben Madách :)

Barátsággal: [Markó] Béla”

Rácz Lajos

MADÁCH IMRE LEVELE ÖCCSÉNEK, KÁROLYNAK

Unwirklich Brief[1]

Kedves Károlyom!

Ecséden, 1854. július 25-én

Számomra megnyugvást nem jelentő és nagy lelki gyötrődéssel járó esemény színhelyéről írok neked. Ecséden valék, 's bár mély szeretetét élvezem a' háziaknak, részint bátyámuram, Fráter Pál úr kedvességéből, részint e' ház birtokosa, nemes Fáy József úr jóvoltából. Azonban az esemény, mely ide jövésemet szorgalmazta, lehangoló és fájdalmas, de aláírni kötelességemmé vált az iratot, melyet Fráter uram megfogalmazott; a' válási szerződést.

– Pestről jövék ide, Pest egy kis porfellegként tűnt el megettem, 's e' kis porfelleg annyi ott töltött nap üröme és öröme; 's bár kimondhatatlan gyönyör fogott el oly szabadban, oly Isten mosolygta természet ölén tudni magamat, nem maradt ez öröm zavartalan a' múltnak bánatától.

– Magammal hozám Mayer Mihály adószedő urat, hogy a' frissen elkészült okirat hitelességét igazolandó vegye át az illetéket és vezesse azt be a pesti cs. és k. adóhivatal naplójába. *Die Gebühr mit 25 sage zwanzigfünf Gulden beim Pesther Steueramt an 31/7 unter Jour. art. 1489 entrichtet.*[2]

– Hatvant, majd Horthot érintve érkeztem ide, ebbe a' kedves, bár kissé szenderült magyar faluba, mely határán fekszik a' Felvidéknek és az Alföldnek, a' Mátra lábánál piheni ki az elmúlt évszázadok gyötrődésit. Hatvannál, hol a' gyönyörű Zagyva vidékén virágzó mezők felett ezüst szalagként kígyózik el a' lassú folyású kis folyó. Közelmúlt emlékét idézi fel bennem; a' csodálatos eseményt,

[1] Elképzelt levél, melyet nem Madách írt, de az időpont, a helyszín, a szereplők és a történet a valóságnak megfelelőek. Madách Imre és Fráter Erzsébet válási dokumentumának aláírásáról számol be, mely az ecsédi Fáy-kastélyban történt. Forrás: Újszállási Rácz Lajos, *Az ecsédi Fáy kastély,* magánkiadás, 2013, 66–68.

[2] A 25 Guldenes díj befizetésének elismerése a pesti adóhivatalnál.

melyről még mindig nem illik kellő felszabadultsággal emlékezni, Szabadságunk dicsőséges eseményiről, a' tavaszi hadjáratról. Kocsink végiggurult ezeken a' helyeken. Emlékimben újra olvasom Bezerédy Lajos őrnagynak, a VII. hadtest vezérkari főnökének jelentésit, 's szinte kívülről tudom azt: „Április elsején a Poeltenberg-hadosztály egy kisebb ütközetben vett részt Horth és Hatvan között. Április másodikán a Gáspár- és Poeltenberg-hadosztályok a Damjanich-hadtest egy dandárával együtt, amely Csányról jött segítségükre, Horth és Hatvan között vívtak ütközetet..." *Die urschrift zu deutsch.*[3]

– Soká küzdék szívemmel, 's lelkem önmagával küszködött oly sokat, míg megszületett a' döntés: válni kell! Erzsébet kalandja Meskó Mihállyal olaj volt a' tűzre. Nem volt visszakozási lehetőség, 's csak találni kellett az alkalmasat, hogy küszködéssel teli együttlétünk papírra vetett formában érkezzen utolsó állomásához.

– Itt ülök most, e' kedves kis kastélyban, melyet házigazdám nagyatyja, Fáy Rudolf úr varázsolt téglába öntött költészetté. Odakünn fojtogató meleg, míg itt benn kellemes. Néha átszűrődik a szomszéd szobából Jolán gyermekem kaczaja, v. síró hangja, melyik-melyik hangulatja szerént. Erzsébet csitítgatja ekkor, 's egyben saját felgyülemlett érzelmeit is talán. Béla öccse alkalmasint benéz hozzám, sohse egyedül, hol Zoltánnal a' Fáy családból, hol annak öccsével, a' ki szintén Béla, egy jó kiállású 16 év körüli fiatalember. Egy kis bor a' pinczéből, jóleső hűsséggel, sütemény, gyümölcs. „Serdíteni írásod!" - mondja.

– Eközben Mayer Mihály úr, a' pesti, kikocsizott József bátyámmal. „Fel az Öreghegyre!" – nógatva kérlel, de én maradok a' szoba árnyékában. Körbenézik a' birtokot, a' szőlőt, úgymint a' dinnyést is. József erre büszke, hoz is igen méretes termetűt. Kocsikázás közben elmeséli majd, mit nekem is, nemzetőri tetteit, a gyöngyöspatai kerületben végzett összeírói munkáját, a háromfős bizottságban, Kaszap János úrral és Majzik Ferenc hatvani jegyzővel. Ez oly kiváló hazafiban még él a' büszkeség: „Ha minden rókával megalkuszol, még nem leszel a nyáj hű őre!" – mondja. Mily nagy igazság! Reformátusok. Fáyék, Fráterék mindannyian, mint Erzse is. Itt élnek a' katolikus falu közepén, saját hitükkel. Bár megkondul a' harang, ők nem vetik a' keresztet, Jézus a' szívünkben lakik! – hittel élnek.

– Három múlt egy fertállyal, amikor Pál uram betoppan hozzám. „Gyere öcsém! Írjuk alá..." Nem fejezi be a' mondatot. Nehéz kimondani is: válási szerződés. Néki is vannak fájdalmai evvel, hisz az ő lánya. Még ha csak nevelt is. Én meg akár a' fia vónék, Istenemre az. Ezt a' néhány perczet a végczél előtt a' végtelen

[3] Az eredeti szöveg német nyelvű.

kínja tölti el. De hát ez a' baj úgy megsúlyosult, hogy nincs reá már orvosság sem.

– Erzse, Béla, Pali bátyám... én, mind aláírtuk. Mert mit is tehettünk volna, v. mit tehettünk volna másképpen? A lehullt esőcseppet sem lehet visszatolni a' fellegekbe, majd visszaszálla az magába, ha eljő az ő ideje. De tenni semmit sem lehet már. Erzsébet sírt és kérlelt. De itt a beszédnek, az érzelmek megnyilvánulásának már kiszorult a' helye.

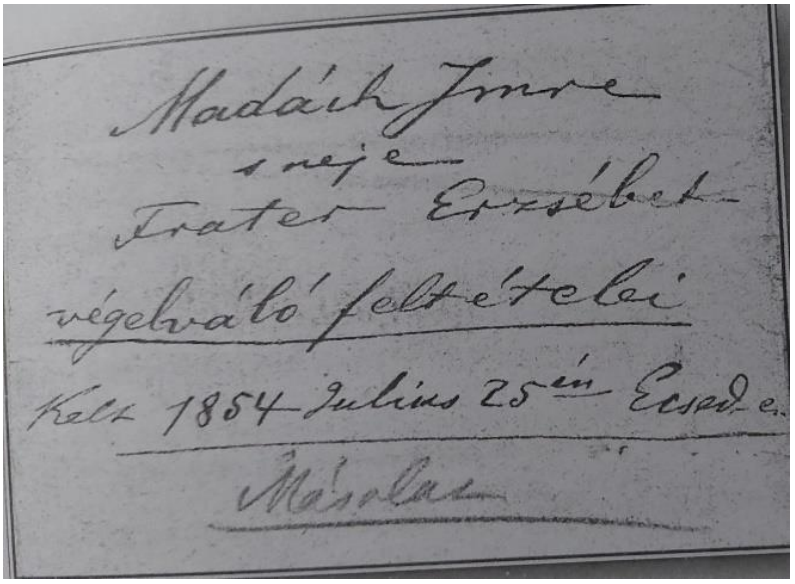
Jó öcsém!

Otthonról folytatám ezen levelemet.

– Az ecsédi kastély személyzete illendően sorakozott fel a köralakot formázó virágágyás mezsgyéjén, amikor beszálltunk Mayer urammal a' hintóba. Fojtogató kilátástalansággal intettem búcsút megcsonkult családomnak, barátimnak, a' kedves háznak, s a' libánusi pálma alatt heverésző komondornak, miközben ezen gondolatok czikáztak át agyamon: A czél halál, az élet küzdelem, s az ember czélja e küzdés maga; ebnek is eb a' legfőbb ideálja, s megtisztel véle, ha társaul fogad. –

Csókol és máskor is levelet kér holtig szerető bátyád:

Imre

Madách Imre
s neje
Frater Erzsébet
végelváló feltételei
Kelt 1854 Julius 25én Ecsed.
Másolat

A végelváló feltételeket tartalmazó okmány másolatának fotója.
A dokumentumot a balassagyarmati Palóc Múzeum őrzi

Máté László

*Az ember tragédiája*nak szlovák fogadtatása

„Nincs magyar igazság, szlovák igazság, csak egy van: igazság!”

Madách Imre *Az ember tragédiája* című világirodalmi értékeket felmutató műve a véletlen revelációjával hat, hiszen nem irodalmi-kulturális centrumban született, hanem egy távoli, vidéki kúriában, ráadásul szlovák környezetben, amely a Magyar Királyság szerves része volt. A *Tragédia* gazdag gondolatiságával feleletet keres az egyén és a közösség küzdelmeinek dilemmáira, amelyek a történelmi időben nem mindig voltak sikeresek, sőt inkább kudarcok, bukások sorozata. Mivel a magyar–szlovák kapcsolatok közel két évszázados kapcsolatainak alakulásában búvópatakként ott vannak azok a gondolatok és eszmék, amelyek a *Tragédiá*ban is helyet kaptak, szükséges a magunk álláspontjai mellett megismerni a szlovákok nemzeti küzdelmét önállóságuk érdekében. Nélkülözhetetlen ez azért is, mert a nemzeti elfogultság farkasvaksága elhomályosítja a látásunkat, márpedig a tények makacsok, azok ismerete nélkül aligha jutunk valahová az igazságkeresésben.

A szlovák irodalmi nyelv létrehozásában Kazinczyékkal egy időben (a 18. század végén) történtek próbálkozások. Anton Bernolák, érsekújvári lelkész a nyugatszlovák nyelvjárás kodifikálásával próbálkozott, de nem nagy sikerrel, mert az irodalmi alkotók közül egyedül Juraj Fándly használta ezt a nyelvváltozatot. A 19. század első évtizedeiben felgyorsultak az események, 1843-ban az akkori szlovák értelmiség három jeles képviselője – Štúr, Hurban, Hodža – Hlboké település evangélikus parókiáján megegyeztek, hogy a szlovák irodalmi nyelv alapját a középszlovák nyelvjárásra építik, ami sikeres döntésnek bizonyult, mert az akkori költők és irodalmárok (Kráľ, Sládkovič és mások) ebben a nyelvjárásban jelentették meg legújabb alkotásaikat, De már közeledtek az 1848-as év forradalmi eseményei, amelyek döntő törést hoztak a magyar–szlovák kapcsolatokban. A győztes magyar Március Idusát követték a Kárpát-medencei nemzetiségek követelései – petíciói. A szlovák felterjesztés, amelynek a pontos neve: *A szlovák nemzet 1848. május 10-ei liptószentmiklósi követelményei (Žiadosti slovenského národa z 10.*

mája 1848) május 10-én született meg. A magyar kormányzat erre elfogató parancsot adott ki a Szlovák Nemzeti Tanács vezetői: Štúr, Hurban, Hodža ellen, megfosztották őket állampolgárságuktól, de az ország kisebbségei (románok, szerbek, horvátok, szlovákok) vezetői a magyarok törekvései ellen léptek fel. Más volt a lakosság szimpátiája, mert amíg a Hurban vezette szlovák csapatok soraiba néhány száz fő jelentkezett, addig a magyar szabadságharcban részt vevő szlovákok száma meghaladja a több ezret! A *Követelmények*ben többek között az is szerepelt, hogy azokat a szlovákokat, akik elszakadtak anyanyelvüktől, illessék 'odrodilec'-nek ('elfajzott'-nak), amely elnevezés fokozottan nyert teret a szlovák közösségben. A következő előterjesztés *A szlovák nemzet túrócszentmártoni memorandumа (Memorandum slovenského národa)* volt 1861-ben, ahol a követelésekben már ez a fogalom is szerepel: „Szlovák Környék" (Vidék). A tárgyilagossághoz hozzátartozik, hogy a szlovák delegáció mindkét dokumentumot először a magyar Országgyűlésnek terjesztette elő, csak amikor a visszautasításukra került sor, akkor fordultak az uralkodóhoz.

A hatvanas évek bizonyos sikereket hoztak a szlovák kérések terén. Létrejött három szlovák gimnázium, megalakult a Matica slovenská (Szlovák Anyácska – 1863) kulturális szervezet, a Szlovák Nemzeti Párt (1871), amely kisebb-nagyobb szünetekkel a mai napig működik. Szlovák nőegylet alakult (Živena), lapok, folyóiratok kerültek kiadásra. Később a fokozódó magyarosítás következtében megszüntették a három szlovák gimnáziumot (1874), feloszlatták a Matica slovenskát (1875), a millenniumi ünnepségek és a századforduló ezt a tendenciát tovább fokozta. A szlovákok képviselői sérelmezték a szlovák népiskolák számának csökkenését, a Miatyánk kötelező magyar nyelven való használatát a tanítás előtt; a település- és névmagyarosítás kicsinyes erőltetését. Ennek ellenére az 1910-es népszámlálás az ország lakosságának alig több mint felét mutatta ki magyarnak. A tények ismeretében elég naivnak tűnik a népszerű író, Jókai Mór, Kassa országgyűlési képviselőjének a beköszöntője a vármegyesorozat első kötetében: *„A magyar földnek isteni ereje van magyart teremni... Germán település volt Kassa és magyarrá lesz teljesen nemsokára. Idegen ajkú lakosai beolvadnak a magyarba".* Bő száz esztendő után a helyzet így áll: amíg 1910-ben Kassa lakosságának 76 százaléka volt magyar, a 2021-es népszámlálás szerint ez 2,5 százalék!

1914-ben – Adyval szólva – *„ránk hozták / Gyógyítónak a Háborút, a Réme / / Sírjukban is megátkozott gazok".* Mert minden utólagos szerecsenmosdatás ellenére – akkor és most is nyilvánvalóan – a magyarságnak semmi érdeke nem fűző-

dött részt venni a nagy világégésben, amelynek következményei a nemzet drasztikus megcsonkításához vezettek. Az amerikai csehek és szlovákok egyesületei kinyilvánították egy új ország létrejöttének szükségszerűségét (Cleveland, Pittsburgh), amelynek a határai már 1915-ben (!) a későbbi Csehszlovákia határaival voltak azonosak, 1917-ben pedig, amikor az antant oldalán az USA belépett a háborúba, mindenki tudta, hogy a Nagy Háború sorsa eldőlt, csak a magyar politikai vezetés hezitált, s reménykedett valamiféle szalmaszálban! Azt is rosszul tette, ezért nem csoda, hogy a szerbek után a magyarok szenvedték el a legnagyobb viszonylagos veszteségeket, ami több mint 650 ezer (!) áldozatot jelentett, közöttük apai nagyapámat is. A szlovákok lakta területek veszteségei is jelentősek voltak, meghaladták a 70 ezer főt.

A háború utolsó évében (1918) a magyar diplomácia téblábolása megdöbbentő, a legközelebbi és legtermészetesebb honi kisebbség – a szlovákság – képviselőivel csak a huszonnegyedik órában, illetve azután kezdtek amolyan tessék-lássék tárgyalásokat. A szlovák nemzet nevében Túrócszentmártonban 1918. október 30-án összegyűlt körülbelül 200 küldött úgy döntött, hogy csatlakoznak a csehekhez, s velük együtt megalakítják Csehszlovákiát. A legendák és anekdoták közül jellemző Andrej Hlinka katolikus pap megnyilvánulása (a magyarok számára rossz emlékű Csernová szülötte), aki így búcsúzott a közös hazától: *„A magyarokkal kötött ezeréves házasság nem sikerült, külön kell válnunk…”*. Amikor meggyőződött róla, hogy Prága nemcsak Kárpátalját tekinti gyarmatnak, hanem Szlovákiát is, Trianon annullálása mellett agitált: *„Mindnyájunk lelkében lobogjon a magyar haza emléke, mert ezer esztendős magyar uralom alatt nem szenvedtünk annyit, mint a cseh uralom hat éve alatt”*. A Trianonba küldött magyar delegáció vezetőjének Apponyi Albert grófot kinevezni utólag is elég bizarr ötletnek tűnik, mert az aggkor határán járó személy nyelvtudása és briliáns szónoki képessége mellett mint a Nemzeti Párt vezére, vallás- és közoktatási minisztere Európában a magyarországi nemzetiségek fokozott elnyomására irányuló iskolatörvények megalkotójaként vált ismertté…!

Csehszlovákia 20 év után megszűnt, megalakult a német fasiszta bábállam: a Szlovák Köztársaság, ahol a római katolikus papok kerültek vezető állásba. Andrej Hlinka előtte meghalt, de a Hlinka-párt, a Hlinka Gárda komoly hatalmi erőnek számított, az ország élére pedig szintén egy katolikus pap került, Jozef Tiso, akit háborús bűnösként felakasztottak. Csehszlovákia újjászervezése Kassával kezdődött, a kassai kormányprogrammal, amely kollektíve háborús bűnösnek nyilvání-

totta a németeket és magyarokat (engem is 3 évesen!), s megindult a magyar lakosság több mint három éves vesszőfutása: deportáció, kitelepítés, reszlovakizáció, vagyonelkobzás és más intézkedések, amelyek a hírhedt Beneš-dekrétumok alapján kerültek megvalósításra. A kommunista diktatúra 40 éve alatt számunkra fontos események zajlottak a Prágai Tavasz idején (1968–69), mintha lett volna az akkori hatalomban szándék a magyar lakosság ellen elkövetett generációkat béklyóba verő intézkedések jóvátételére, amelynek egyik látható jele volt a 144/68-as nemzetiségi alkotmánytörvény, amelyet a rendszerváltás idején megszüntettek, s a mai napig nem alakult úgy a helyzet az önállósult Szlovák Köztársaságban, hogy elfogadjanak egy európai szintű nemzeti kisebbségi törvényt. Helyette ott van figyelmeztetőül az Alkotmány első mondata: *„Mi, a szlovák nemzet...”*. A Szlovák Köztársaság több mint 30 éve nem hozott valóságos megbékélést a magyar–szlovák kapcsolatokban, a szlovákiai magyarok másodrendű állampolgárokként élnek a legszegényebb régiókban, s a szlovákiai politikai paletta egy dologban nem változott: a magyarellenesség megmaradt! A közel száz esztendős hullámzó magyarellenességet a rendszerváltás után megelőzte a csehellenesség (1990–1993), amíg rendeződött a független Szlovákia státusza.

Madách Imre *Az ember tragédiájá*nak szlovák fogadtatása azért is sajátos, mert nem valami távoli ország költőjéről volt szó, hanem a közös haza alkotójának művéről, ahol a magyar nyelv a közös kommunikáció nyelvének számított. Persze, a szlovák nacionalista körök azzal kezdik, hogy Petőfit, Madáchot, Mikszáthot ők adták a magyar irodalomnak, mert Alexander Petrovič elmagyarosodott szlovák volt, akinek az édesanyja a Túróc megyei Hrúz Mária csak az Alföldön tanult meg magyarul /?!/, ahová házasság révén került. De Imrich Madač nekik szintén szlovák volt, akinek az elődei Liptóból jöttek a Nógrád megyei Alsósztregovára. s a világnyelvek mellett szlovákul is tudott. Szövegeiben kimutathatók a szlovák nyelvi hatások: *szlovakizmusok,* amit rögtön példákkal is igazolnak, és életének nagyobb részét *színtiszta szlovák környezetben* élte le. Koloman Mixat pedig nemcsak tudott szlovákul, hanem a magyar szövegben szlovák szavakat, szófordulatokat is használt.

Madách *Tragédiájá*nak szlovák fordítására is azért került viszonylag későn sor, mert a szlovák értelmiségiek remekül tudtak magyarul, nem tartották szükségesnek, hogy a magyar szöveget más tolmácsolása alapján értelmezzék. A Csóka Sándor Színtársulat 1884-es bemutatója után a *Tragédia* Kassán került színpadra,

majd a Felföld városaiban: Pozsonyban, Komáromban, Nyitrán, Besztercebányán, Léván, Selmecbányán, Lőcsén, Rozsnyón eredetiben láthatta a közönség. A *Tragédia* több száz előadására került sor – magyar nyelven.

De Prágában is felfigyeltek Madách korszakos művére, igaz, német közvetítéssel (Hamburg, Bécs, Berlin). Jaroslav Vrchlickýnek, a neves cseh költőnek már a nyolcvanas évek derekán felkeltette figyelmét Madách művének gondolati gazdagsága, de igazán akkor kezdett vele foglalkozni, amikor felkérést kapott a Prágai Nemzeti Színház igazgatójától, František Adolf Šuberttől. A prágai ősbemutató 1892. július 23-án volt, jól megrövidítve (cenzúrázva!) a szöveget, mert a csehek minden lehetőséget felhasználtak a mű Bécs elleni csipkedéseire, szurkálásaira. Ennek ellenére megnyirbált formában hatalmas sikert aratott, aminek a következménye az lett, hogy a hatalom betiltotta. 1904-ben még nagyobb sikerrel felújították, és 21-szer adták elő, ahogyan a prágai siker feldolgozója, Rákos Péter irodalomtörténész megállapította: *„A Tragédia mint látványosság aratott hatalmas sikert”*. Rákos volt a prágai Károly Egyetem magyar tanszékének legendás vezetője, egyben Márai Sándor életművének kiváló ismerője, értelmezője és elemzője. Mindketten Kassán, a Mészáros utcában nőttek fel, s mindketten önként távoztak az élők sorából.

A *Tragédia* szlovák fordítása későn, 1905-ben jelent meg, ami a szlovák irodalom emblematikus alakjának és a magyar irodalmon felnőtt alkotójának, Pavol Országh Hviezdoslavnak az érdeme. Hviezdoslav Árva megyében, Alsókubinban született, gimnáziumba többek között Miskolcon is járt, ahol a legendákra és anekdotákra adó szlovák irodalomtörténet azt is nyilvántartja, hogy miskolci diákéveiben magyarul írt versekkel próbálkozott, amit az egyik ilyen prezentáció alkalmával az édesanyja sírva fogadott, mert elszakadt anyanyelvétől – erre aztán ott erősen megfogadta (?!), hogy szlovák költő lesz belőle. A későbbiekben az Országh Pál mellé felvette a *Hviezdoslav* utónevet, amelynek a jelentése*: Hviezda + Sláva = Csillagdicsőség.* Hasonlóképpen alkották meg a *Bratislava* nevet is: *Bratia + Sláva = Testvérdicsőség.*

Hviezdoslav, aki amolyan nyelvreformátornak számított a szlovák irodalomban, Arany János és Petőfi Sándor hatása alatt érett költővé. Késmárki diákévei alatt ismerkedhetett meg Madách Imre művével, később nagy hatással volt rá Ady háborúellenes költészete, s megírta a *Krvavé sonety (Véres szonettek)* versciklust. A *Tragédia* lefordításáért a Kisfaludy Társaság tagjává választotta.

A *Tragédia* gazdag gondolatisága hatott Hviezdoslavra, különösen történelmi és bibliai tárgyú műveire. A szlovák költő hűségesen követte Madách gondolatait,

a *Tragédia* hosszú szövege az ő fordításában még egynegyedével hosszabb lett, de következetesen ebben a fordításban is igazolta a költő humanitárius küldetését. Ideológiailag egy szinten vannak, mert a nemzetek testvériesülésének gondolata egyaránt hite volt Madáchnak és Hviezdoslavnak.

A *Tragédia* szlovák szövege viszonylag későn jelent meg. S közben jött a világháború, az impériumváltás, amelynek következtében a bemutatóra csak Hviezdoslav halála után került sor, 1925. november 21-én, Kassán, a Kelet-szlovákiai Nemzeti Színházban, Pozsonyban pedig 1926. december 11-én, Václav Jirkovský, cseh rendező rendezésében. A szlovák Národné noviny (Nemzeti Újság) így lelkendezett: *„Örömmel nyugtázhatjuk, hogy az est nagyszerű volt, a munka eredménye csodálatos. Olyan Madách van a színpadon, amely miatt Pest előtt sem kell szégyenkeznünk”.* A darabot a színház évekig repertoáron tartotta, miközben a Szlovák Nemzeti Tanács betiltotta a magyar színdarabok játszását.

A második világháború után a hatvanas évek második feléig kellett várni – a daliás ’68–69-es évek következménye volt –, hogy jelentős eseményekre kerüljön sor a többségi szlovák és kisebbségi magyar kapcsolatokban, azt is eredményezve, hogy a többség partnerként kezelte a magyar közösséget, lett magyar miniszter a szlovák kormányban (Dobos László), magyar színház Kassán (Thália Színház) és nemzetiségi alkotmánytörvény (144/68-as), melyet a rendszerváltás után megszüntettek, és a mai napig hiányzik; illetve a magyar közösség helyzetének állása: gyarapodott a magyarok száma, ekkor járt legtöbb magyar gyerek magyar iskolába, kb. százezer, ebből 70 ezren alapiskolába (általános iskolába), 30 ezer középiskolába.

Madách *Tragédiájá*nak újabb szlovák bemutatója 1973-ban volt Ctibor Štítnický fordításában. A száz évvel ezelőtt a Rozsnyó közeli Csetneken született költő (családi neve: Dörner) kiválóan tudott magyarul, sok magyar mű újabb értelmezése-tolmácsolása volt az érdeme. Művésznevét szülőhelye előtt tisztelegve választotta: *Csetnek – Štítnický.* Értelmezésében az önmagában kételkedő és hívő ember párbeszéde dominál, nem az isteneké, ami visszatalálást jelent Madách eredeti értelmezéséhez. Bemutatója szintén Kassán volt, a rendező a magyarul is jól tudó Tibor Rakovský, akit a gondolatok kavarodása fogott meg. Három évvel később, 1969. október 11-én bemutatták a pozsonyi Hviezdoslav Színházban, szintén Tibor Rakovský rendezésében, parádés szereposztásban. A társulat a darabot 1970-ben a budapesti Vígszínházban is színre vitte. Az előadást két estén több mint 1500 néző látta. Abban időben szokás volt, hogy a napilapok kulturális mellékletei is közöltek kulturális híreket: a Slovenské divadlo (Szlovák Színház), Irodalmi Szemle mellett a Pravda (Igazság), Práca (Munka), Smena (Váltás), de még

a Roľnícke noviny (Földműves Újság) is. Az Új Szónak a rendező azt nyilatkozta: *„Nincs szebb feladat a rendező számára, mint elmerülni ezekben a mélységekben, s az itt lévő sok-sok kincs közül minél többet a felszínre hozni"* – elismerve ezzel Madách művének filozófiai és gondolati gazdagságát. Persze akadtak kételkedők is, mint az említett szlovák színházi szaklapban M. Dedinský: *„Ami a Tragédiában színházi, az mind a Faustból van..."*, utalva ezzel Goethe *Faust*jára, mellőzve Arany János mértéktartó véleményét: *„Az ember tragédiája eredeti alkotás"*. Példája a szlovák–magyar egymásra figyelésnek Mátrai-Betegh Béla beszámolója a bemutatóról a Magyar Nemzetben, melyet szlovák fordításban a pozsonyi Pravda is közzétett.

A Madách-bicentenáriumi ünneplésben a szülőföld járt az élen, a költőt Alsósztregován díszpolgárrá avatták. Abban, hogy egy színtiszta szlovák település ilyen elismerésben részesítette szülöttét, fontos szerepe volt a jelenlegi polgármesternek, Ľuboslav Dobrockýnak és az önkormányzat tagjainak. (Ellenpéldát is említhetek: évekkel ezelőtt Jolsva városa emléktáblát állított Basilides Mária operaénekesnek – csak szlovák nyelven!) A Szlovák Nemzeti Múzeum – A Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma Jarábik Gabriella vezetésével kiállítást szervezett Pozsonyban, amelynek a címe : *...írtam egy költeményt.* Praznovszky Mihály irodalomtörténész a költő életének eddig ismeretlen mozzanataival egészítette ki. Mivel a kiállítás panelek formájában vándorkiállításként is alkalmazható, első állomása Alsósztregova lesz, majd további felföldi települések. A kiállítás anyaga háromnyelvű: magyar, szlovák, angol.

A bicentenáriumi ünnepségekre céltudatosan készülve a Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma a Madách Egyesülettel együttműködve megjelentette a *Tragédia* harmadik szlovák fordítását Jitka Rožňová által (2020), Macsovszky Péter utószavával. Az utószó jó eligazításokkal szolgál a szlovák olvasó számára, igazolva az új fordítás aktualitását, melyet maga a madáchi szöveg utolsó mondata is igazol – *Mondottam ember: küzdj és bízva bízzál* –, ami valamennyi szlovák fordításban más formát kap. A szerző arról sem feledkezik meg, hogy a nacionalista szlovák irodalomtörténet igyekszik Madách Imre világirodalmi teljesítményét kicsinyíteni, pedig közös kulturális örökségünk része, s ezt további itteni szerzők felsorolásával is igazolja. A gondos megemlékezésre készülő szervezők közzétették (2019) a *Tragédia* hivatalos szövegét Bárczi Zsófia értő és aktuális eligazítójával. Mindezeket ismerve és méltatva csak hiányolni lehet, hogy Madách centenáriumán nem volt alkalom a *Tragédia* bemutatójára. A bicentenárium központi rendezvénye a budapesti Színházi Olimpia keretében volt, amikor négy kontinens tizenegy

országának színművészeti hallgatói – 200 szereplő – saját nyelvükön igazolták Madách időszerűségét és drámai költeményének egyetemességét.

A Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma a bicentenáriumi ünnepséghez további két rendezvénnyel járult hozzá: a Magyar Dráma Napja ünnepi programjával, illetve október 4–5-én *Madách évszázadai* címmel kétnapos nemzetközi konferenciát szerveztek, mindkettőt Alsósztregován

A magyar és szlovák nemzet együttműködése megfellebbezhetetlen történelmi parancs, többet jelent a két nemzet képességeinek összességénél, mert a több mint ezeréves közös haza kitörölhetetlen nyomokat hagyott mindkét nép életében. A közös történelmi múlt, a szomszédságból adódó hagyományok mély nyomokat hagytak e két nép életében. Czeizel Endre genetikus a Kárpát-medencei népek-nemzetek közül a szlovákokat tartja a magyarokhoz a legközelebbinek, a két világháború közötti híres cseh író, Karel Čapek számára a Balkán határa a morva–szlovák határon van, vagyis neki a szlovák, magyar egyaránt balkáni nép, egyedül a nyelv az, ami elválasztja őket. Mert a szlovákokat az elmúlt két évszázadban igyekeztek besorolni a szláv népek nagy családjába, s ha képviselői nem találtak meghallgatást Pesten, akkor Prága, Belgrád, Moszkva felé fordultak, növelve a *pánszlávizmus* veszélyét, ami – történelmünk szomorú valóságaként – az elmúlt két évszázadban konkrét fenyegetettséget is hozott nemzetünk számára. Ráadásul szabadságharcunk kezdetével egyidőben (1848. június 2.) Prágában összeült a szlávok kongresszusa, amely komoly támogatást ígért a szlovákok vezetőinek.

A Nagy Háborút követő békediktátumot a szlovákok életében a cseh politikának azzal a téveszmével sikerült elterelnie, hogy *a magyarok ezer évig elnyomtak benneteket, majd mi igazi demokráciát hozunk számotokra,* miközben a szlovák nemzet létének megkérdőjelezését két politikus nevével aposztrofálják: Kossuth Lajos és Eduard Beneš. Kossuth csak azokat ismerte el kisebbségnek, akiknek anyanemzetük volt (román, szerb, német); a nagy manipulátor, Eduard Beneš, Csehszlovákia külügyminisztere, majd köztársasági elnöke azt hirdette, hogy szlovák nemzet nem létezik, az csak az egységes csehszlovák nemzet része. Ezért aztán Csehszlovákiában a szlovákok számára nem maradt más, mint a harc a nemzeti megjelenés formáiért a közös állam keretén belül. Maliciózusan úgy szokták jellemezni, hogy a szlovákok csehgyűlölete a rendszervást követő három évben (1990–1993) haladta csak meg a magyargyűlöletet, azóta pedig minden a régi.

Igaz, amíg az anyaországi magyaroknál általában az erdélyi magyarság helyzete jelenti a leggyakoribb ingerküszöböt, a szlovákiai magyarok (felföldiek, felvidékiek) nem jelentenek mindennapos érzékeny pontot, az őket ért sérelmek nem

borzolják a kedélyeket – odaát. Pedig a szlovák–magyar gyűlölködésnek olyan bugyrai is vannak, mint *buta tót..., k..va magyar...,* esetleg a kimondottan politikai üzenetű *Maďari za Dunaj – Magyarok a Duna másik oldalára*, ami azt jelenti, hogy a magyarok kitelepítése Csehszlovákiából/Szlovákiából nincs befejezve. Nehezen félreértelmezhető, ha egy szlovák parlamenti párt (Szlovák Nemzeti Párt) elnöke borgőzösen arra sarkallja nemzete képviselőit, hogy *szálljunk tankokba, induljunk Budapest elfoglalására*. Ennél is veszélyesebb a szlovák fiatalok körében terjedő kiszólás: *Mi van, magyar vagy? (Čosi, Maďar?)* – ami a másik fél szellemi képességeit kérdőjelezi meg.

A magyar–szlovák kapcsolatok a hatvanas években kerültek megvitatásra, különösen a Prágai Tavasz (1968–69) idején. A tiszolci születésű Vladimír Mináč kendőzetlenül szólt a két nép közötti problémás dolgokról és időszakokról (keményen ostorozva sajátjai sorait is), tőle származik a szlovák értelmiség részéről hangoztatott kitétel: *A szlovákok végzete a magyarok – A magyarság a szlovák politika végzete.* Húsz évvel ezelőtt próbálkozás történt egy közös történelmi olvasókönyv elkészítésére, amely már a megvalósulás célegyenesébe ért, aztán mégsem lett belőle semmi. Vannak ugyanis neuralgikus pontok, melyeket mindkét oldal képtelen meghaladni, mint az *Uhorsko* (történelmi magyar haza), amit a szlovákok használtak 1918-ig a közös otthonra; illetve az 1938-as *visszacsatolás*t a szlovák történelemszemlélet *megszállás*ként értelmezi; valamint gróf Esterházy János életének és munkásságának az eltérő megítélése. De eltérő az általunk fontosnak tartott, anyanyelvi alapokon nyugvó funkcionális kétnyelvűség helyzete is, mert amíg a közvéleményben azt igyekeznek sulykolni: *a magyarok nem tudnak szlovákul* (ami nem fedi a valóságot), addig a másik véglet: *beszéljünk szlovákul, mert úgyis mindenki tud...* Különben is a történelemtanítás és a történelemhamisítás a szlovák iskolákban nehezen nevezhető magyarbarátnak – inkább ellenségesnek, mert nem a szlovák–magyar baráti együttélést sugalmazza, hanem inkább *az ezeréves elnyomást.* (Messze még a Németh László-i *tejtestvérek* idejének a beköszönte.) Ezek mögött állandó kísértésként ott van a rossz lelkiismeret az ármánykodással elorzott magyar területek és magyar népesség miatt.

Madách Imre *Az ember tragédiájá*ban remekművet alkotott az emberi élet küldetéséről és dilemmáiról, az életünket próbára tevő luciferi kísértések elfogadásáról, illetve elviseléséről, generációk számára fogalmazott meg útirányt a történelmi útvesztők meghaladásához. Kérdés, hogy mit fogadtunk el tanúságként kacskaringókkal teleszőtt történelmünkből és a Madách által megfogalmazott *küzdj és bízva bízzál*-ból.

A szlovák–magyar viszonyt az utóbbi időkben illik a kereskedelmi és gazdasági kapcsolatokkal hozsannázni, hiszen Magyarország legnagyobb kereskedelmi partnere Szlovákia lett, 2022-ben 17 milliárd eurót meghaladó rekordösszeggel. Ez mindenképpen fontos tényező, jó alapul szolgál a politikai, szociális, társadalmi kérdések megoldásához és rendezéséhez, de nem jelenthet eszközt a problémák elkendőzéséhez. Mert itt van egy ilyen mutató is: az elmúlt évszázadban a Szlovákia területén élő szlovákok száma kétszeresére nőtt, meghaladja a 4,4 milliót, az itt élő magyarok száma felére csökkent, s már nem éri el a félmilliót sem (2021-ben: 420 ezer). Itt nyilvánvaló az asszimiláció (erőszakos, fondorlatos) tarolása, amit kezelni kell, és nem lehet a szőnyeg alá söpörni. Aktuálisabb lett volna erről Trianon 100. évfordulóján szólni, amely az akkori miniszterelnök, Igor Matovič zavaros kezdeményezése miatt botrányosra sikeredett, de ez nem mentség az előterjesztők részéről egy közösségi és társadalmi dokumentum kimunkálására, hiszen a volt miniszterelnök és kormányzási stílusa megbukott, de az itteni magyarság bedarálása tovább folyik, annak ellenére, hogy most[1] az ország megbízott kormányfői posztján éppen egy magyar áll (Ódor Lajos), ami mindenképpen pozitív fejleményként – gesztusként! – értékelendő, de kevés, mert az ország megalakulásának 30. évfordulója alkalmából is ki kell nyilvánítani: Szlovákiában a kisebbségi magyarok fennmaradásának politikai, jogi, társadalmi feltételei nem biztosítottak!

Közép-Európa tragédiája a magyarellenesség, amely abból is fakad, hogy a Kárpát-medence legszámosabb nemzete a magyar etnikum, még a 20. századi több mint kétmilliós drámai fogyás ellenére is. A *modus vivendi* megkeresése és megtalálása nem reménytelen, mert szlovák–magyar viszonylatban a geográfiai Alföld és Felföld egymást kiegészítő teljessége, a magyarok temperamentuma és a szlovákok türelmesebb természete (nem azonos a szlovák nacionalisták által hangoztatott *galamblelkű nemzet*tel), illetve a közös történelmi múlt, a kulturális hagyományok és a mentalitásbeli hasonlóság – még hibáinkban-gyarlóságainkban is azonosak vagyunk! – előfeltétele lehet/lehetne egy empatikusabb szomszédsági viszony kimunkálásának, ahogy ezt a pozsonyi magyar kulturális napok címe is sugallja: *Több mint szomszéd…* S ezt egy megbékélési nyilatkozatban is meg lehetne erősíteni, illetve gesztusokat gyakorolni – szokásjogunkhoz illően –, kezdhetné a nagyobbik fél.

[1] 2023. május 15-től október 25-ig.

Egy békésebb, harmonikusabb szlovák–magyar, magyar–szlovák politikai és társadalmi klíma megteremtéséhez jó irányt mutathat a madáchi *Ember küzdj és bízva bízzál,* illetve a magyarok iránt empátiát kimutató szlovák politológus, Milan Kusý intelme: *...nincs magyar igazság, szlovák igazság – csak egy van: igazság!*

FELHASZNÁLT IRODALOM

A felvidéki magyarság a 21. században, Nap Kiadó Kft., Budapest, 2019.

BOROVSZKY Samu: *Magyarország vármegyéi és városai – Abauj-Torna vármegye és Kassa*, Apollo Irodalmi Társaság, Budapest, 1896.

CHMEL, Rudolf: *Literárne vzťahy slovensko-maďarské (Szlovák–magyar irodalmi kapcsolatok)*, Osveta, Bratislava, 1973.

CHMEL, Rudolf: *Moja maďarská otázka (Az én magyar kérdésem)*, Kalligram, Bratislava, 1996.

GABRIEL Viktor: *1848–1849 legendája a szlovák történetírásban*, Kalligram, Pozsony, 1999.

MADÁCH Imre: *Az ember tragédiája*, Madách Egyesület, Pozsony, 2019.

MADÁCH, Imre: *Tragédia človeka (Az ember tragédiája)*, Spolok Madách, Bratislava, 2020.

MÉSÁROŠ, Július: *Uhorsko (Magyarország)*, Kubko-Goral, Bratislava, 1996.

Náčrt dejín slovenského jazyka (A szlovák nyelv történelmi áttekintése), Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava, 1964.

Slováci a ich národnostný vývin (A szlovákok és nemzeti fejlődésük), Slovenská akadémia vied, Bratislava, 1969.

Tradície a literárne vzťahy (Tradíciók és irodalmi kapcsolatok), Slovenská akadémia vied, Bratislava, 1972.

Váradi Izabella

MADÁCH KORTÁRS OLVASATAI A TEHETSÉGGONDOZÁSBAN

Egyre kevesebb szó esik a romániai magyar tehetséggondozás hazai lehetőségeiről, pedig állami forrásból az utóbbi években jelentős előrelépések történtek olyan ösztöndíj-programok bevezetésével, amelyek az országos és nemzetközi versenyek résztvevőit hozzák helyzetbe. Mert Románia a tehetséggondozást elsősorban egy nagyon kiterjedt, talán túlméretezett versenykalendárium teljesítésével képzeli el, a minisztérium által finanszírozott versenyeknek nemcsak a szervezési költségeire van gondja, hanem a résztvevők díjazására és egy éven át utalt havi ösztöndíjaira is. Eköré szerveződnek olyan programok, intézmények és juttatások, amelyek szintén a tehetséggondozást szolgálják. A felkészítő tanárok érdemfokozataiban, tehát javadalmazásuk, értékelésük szempontrendszerében, egy jobb álláshoz való jutásuk esélyének növelésében is jelentős számú pontot hozhatnak a versenyeken szerzett díjak, kvalifikációk. A tehetséggondozás megyei központjainak tevékenysége is leginkább a versenyekre való felkészítésre koncentrál, a központokban dolgozó szaktanárok a legkiválóbbak közül valók, a nemzetközi versenyekre való felkészülés pedig az országos tantárgyversenyek díjazottjai számára létrehozott ún. országos válogatott keretén belül történik, szintén szaktanári irányítással, kiemelt finanszírozással. A versenykalendárium kategóriái csúcsán a nemzetközi olimpiák állnak, közöttük az Apáczai Csere János nemzetközi magyar nyelv, irodalom és kultúra tantárgyverseny, melynek szervezését, a nyertes diákoknak, felkészítőiknek és intézményeiknek egy elegáns gálán való bőkezű díjazását és ösztöndíj-programját szintén a romániai Oktatási Minisztérium finanszírozza.

*Olimpikon*nak lenni Erdélyben státus, létminőség, mi-tudat, az össze- és főképp a valahová tartozás archetípusa, a mai magyartanár-, író-, újságíró-, művészgenerációk közös nevezője, olyan erős gyermekkori élmény, ami egyszerre köt össze bennünket és különböztet meg mindenki mástól, aki ebben nem vett részt. Az országos olimpiát, melyet a 90-es évek eleje óta Mikes Kelemen magyar nyelv és irodalom tantárgyversenynek hívhatunk, megkoronázza a Apáczai nevét viselő nemzetközi szakasz, ahová az országos verseny díjazottjait hívják meg. A tematika évente újul

meg, a résztvevő országok tanterveinek közös nevezői alapján. A verseny tehát elsőszámú prioritás az erdélyi – romániai – magyar oktatás számára, színvonalas tehetséggondozó műhely, itt találkoznak magyarországi, kárpátaljai, felvidéki és vajdasági társaikkal az erdélyi irodalomkedvelő tehetségek. A *nemzetközi magyar* szintagma ugyanazt jelenti Bukarestben, mint Budapesten a *Kárpát-medencei*, egyszóval magyar. Egyetemesen magyar.

Éppen úgy, mint Madách *Tragédiá*ja vagy Madách embere. A temesvári Csiky Gergely Állami Magyar Színház társulata 2020-ban színre vitte *Az ember tragédiáját* Silviu Purcărete rendezésében. A híres román rendező karakteres, kortárs újragondolását[1] erősíti az előadás dramaturgja, Visky András is. A nemzetközi stáb és az egyetemesen emberi téma határozhatta meg a döntést, hogy a színház éppen ezt az előadását mutatta meg a bukaresti közönségnek a Magyar Színházi Szövetség által szervezett Bukfeszten. Az erős vizuális eszközökkel élő előadást a román feliratozás teszi befogadhatóvá a bukaresti közönség számára. A nézőteret főképp a magyar kultúra iránt érdeklődő román értelmiségiek töltik meg. A rendhagyó előadásról, a pandémiás időszak próbafolyamatairól, a Purcăretevel való közös munkáról, Madách filozófiai mélységeiről folytatott végtelen beszélgetéseikről írt – művészien fotózott és rajzolt – háromnyelvű könyvet[2] mutatta be éppen Visky András a bukaresti Operában, amikor a két történet összeért: ekkor vetettem fel, hogy vigyük el a versenyt Temesvárra[3], mutassuk meg ezeknek a fiataloknak az előadást, és hozzuk őket a témával abba a helyzetbe, hogy a centenárium kapcsán Madách kortárs értelmezéséről gondolkodhassanak. Az előadás kétségtelenül erős élmény, a kísérlet azonban talán több lehet, mint puszta provokáció.

Szeretném hinni, hogy a színház és iskola kapcsolata túlmutat azon, hogy az iskola hány diákbérletet köteles eladni a színháznak, s a diáknak hány kötelező olvasmány színpadi változatát illik megnézni. Érdemes volna beszélni arról, hogy hogyan hat a színház, a kötelező olvasmány kortárs olvasata a diákok (egy rétegének) irodalomfelfogására, mit ad hozzá az élmény az olvasathoz, mitől hihetetlenül népszerű ma is a tragédia ennek a generációnak a körében.

[1] Az előadásról: https://www.tm-t.ro/az-ember-tragediaja-hu [2024. 04. 22.]

[2] *Az ember tragédiája*. Szerk. Visky András. Koinónia Kiadó, Kolozsvár

[3] A versenyről, a felhívásról, tematikáról és a tételekről bővebben: http://www.bartok.ro/apaczai/verseny/ [2024. 04. 22.]

A verseny ünnepélyes megnyitója után közvetlenül színházba invitáljuk a résztvevőket. A rendhagyó, arénaszerű nézőtéren, testközelből látott, mégis monumentális, tablószerű képekkel kínálja meg az előadás a nézőit. „*Purcărete a* Tragédia *jeleneteit egy pár tűsarkú, vérvörös női cipővel fűzi össze. Ez a fakó, testszínű összképből kiragyogó tárgy mint valami láncszem kapcsolja össze a fragmentumokat, a néző narrációigényét is kielégítve szemérmesen és szellemesen*”[4].

Éva piros stilettoja aztán átsétál a versenyzők dolgozataiba. A IX–X. osztályosok *Madách Évái* címmel írnak másnap értekezést a dráma néhány szövegrészletéből és Mátyus Melinda értelmezéséből kiindulva: *„Éva... öntudatlan, érzelmi lény, jobbára a felszínen mozog, a gyönyör és a jóság jut neki a szétoszthatóból javakból, legjobb esetben dekoráció lehet Ádám galériáján. Madách állandó háttérszerepre ítéli. Lételeme az alkalmazkodás, anyaghoz, korhoz kötöttség, személyisége jelenetről jelenetre változik. Míg Ádám és Lucifer egyenrangú félként küzdenek, Éva mindig az együgyű harmadik, a magasröptű vitákhoz nincsen nyelve. Terhessége megmenti ugyan Ádámot az öngyilkosságtól, [...] de az anyaság is kizárólag a test és anyag dimenziójában marad”*[5]. A XI–XII. osztályosok pedig *Lucifer alakja Madách teremtéstörténetében* címmel értekeznek olvasmányélményeikről Visky András értelmezésére reflektálva: *„Lucifer a felvilágosodás terméke és már nem keresztény ördög, amennyiben radikálisan kilép a keresztény érvelésrendszerből, és a szekularizáció elkerülhetetlenségével szembesíti Istent. De azt is belátja, hogy az ember* homo religiosus *marad, amíg él, így az istenhit helyébe a tudományvallásnak kell lépnie. A diktatúrák strukturálisan a legvallásosabb korok, Isten trónfosztása és száműzése is alapvetően vallásos tett, és annak a hatalmi szorongásnak a beismerése, hogy a száműzött bizonyosan vissza fog térni, és ítélni fog eleveneket és holtakat. [...] Lucifer világa – talán Madách szerint is – a tudományvallásé: modernista kísérlet, ami a materialista dialektikát alapozza meg, a szükséges antagonizmusok pusztító ideológiáját”*[6].

A dolgozatok azt mutatják, milyen sikeresen támasztja meg az olvasmányélményt az előadás, főképp, hogy az előttük levő drámarészletek és értelmezések visszautalnak az esti élményre. Az örök emberiről, Istenről, a teremtésről és Lu-

[4] Visky András: *Az ember tragédiája mint theatrum theologikum* (A dramaturg naplója). In *Az ember tragédiája*. Szerk. Visky András. Koinónia Kiadó, Kolozsvár.

[5] Mátyus Melinda: *A temesvári tragédia*. In *Az ember tragédiája.* Szerk. Visky András. Koinónia Kiadó, Kolozsvár.

[6] Visky András i. m.

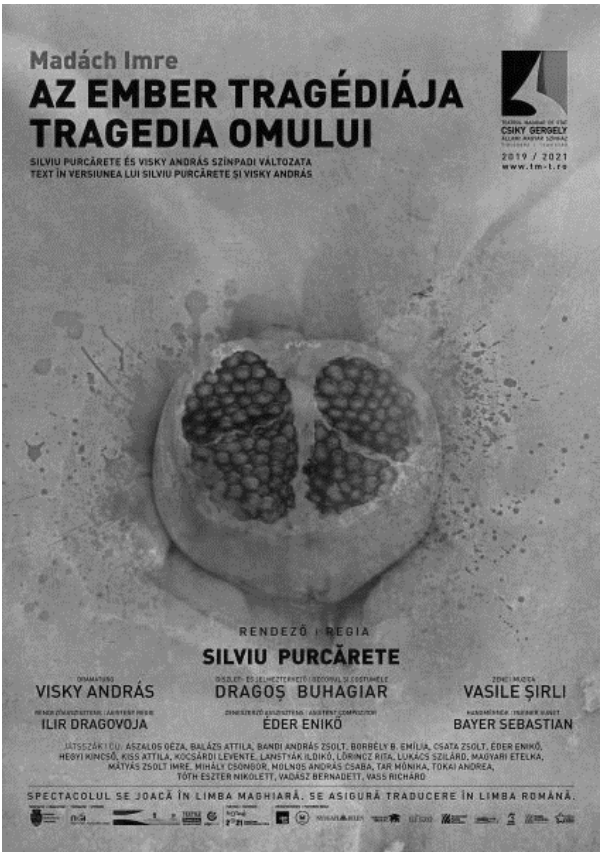
ciferről úgy kezdenek el gondolkodni, hogy mélyfúrásokat végeznek a szövegben, s közben nemcsak Madách dilemmái, hanem saját sorsuk értelmezése is célja az írásnak. Vizsgálat tárgya lesz a nő és férfi, az emberi és transzcendens, az öntudatlan ember és a gondolkodó viszonya.

Madách korában az egyik legbátrabb gesztus volt Lucifer figuráját a racionalitás köré formálni, feladni az évszázados klisét a főgonosz alakjáról, s megteremteni egy olyan ördögi figurát, aki a teremtő erő rangjára tör pusztán azzal, hogy összefüggéseket teremt és kíméletlenül feltárja az igazságot. Purcărete provokatőr, Lucifer figuráját három ördögi lény között osztja fel, a szentháromság ellenpólusát teremti meg.

Hogy miben más a kortárs előadás a klasszikustól, miben kevesebb, s miben több a színpadi megfogalmazás az írott műnél – erről beszélgetünk a dolgozatok értékelése után. Ekkor vallom be nekik, hogy én magam is provokálni szándékoztam őket, megkínálni őket egy olyan kulturális élménnyel, mely az emberi létünkről való gondolkodás összemosódó rétegeinek felfejtését igényli: Mátyus Melinda rétege alatt Purcărete rétegét, Visky rétegét, Madách rétegét el egészen a bibliai történetig. S ezek felfejtése közben újabb rétegeket képeznek saját olvasataik. „Határozottan valamilyen"-nek nevezik az előadást, azt nem mondják ki, hogy tetszett, mert „az előadás nem a tetszés révén hat". De mondják, napok óta gondolkodnak rajta, ott mocorog bennük az élmény, nagyon erőteljes a képekre való emlékezésük, mert nagyon erős képeket láttak. Azon gondolkodom, megragadható-e a pillanat, amikor formálódni kezd egy másfajta tetszés. Arról beszélünk, mit tett hozzá a műről való gondolkodásukhoz az, amit az iskolában tanultak, és az, amit itt tapasztaltak vagy amit a felkészülés során olvastak, hogy milyen a színházzal való viszonyuk. A megismerés folyamatáról, ami a „tudom"-ból indul az „érzem" felé, amit persze sokkal nehezebb szavakban megfogalmazni, különösen úgy, hogy egy mű világához egyre több tapasztalati szál köti a befogadót. Erről az egyetemesen emberiről kell most nekik gondolkodni, mert képek mocorognak a fejükben, s nem hagyják nyugodni őket. A beszélgetés spontán, de egyre hosszabbra nyúlik, többen menet közben csatlakoznak, az idő már rég megszűnt körülöttünk, amikor a szervezők technikai közleménye véget vet a gyülekezésnek. Az élményeknek ez a lecsapódása lesz a versenynek az igazi hozadéka, visszajelzés arról, hogy a provokáció elérte célját: az évszázadokon átnyúló örök emberiről való gondolkodás, a klasszikus szöveg kortárs újrafogalmazásai műértelmező

gondolkodásra, saját olvasatra ösztönöznek fiatalokat, mások olvasatai iránt is nyitottabbá válnak, s a műhöz való kötődésük nem csupán ismereti szinten mélyül el, hanem az átélt élményben is.

A záróünnepségén felidézzük, mennyire meghatározóak az olimpián átélt élmények, milyen fontos az itt szerzett kapcsolati tőke, s a mélyen belénk égő érzések. Szó esik az értelmiségi lét ismérveiről, a gondolkodás szabadságáról, s arról, hogy az irodalomtanítás lényege sokkal inkább a szövegekről, a befogadói élményekről való gondolkodás, mint hogy elsajátítsuk azt, amit mások szerint gondolnunk kellene az irodalmi szövegekről. Kis erdélyi irodalomtanítási credo.

A temesvári Csiky Gergely Állami Magyar Színház Tragédia-előadásának plakátja[7]

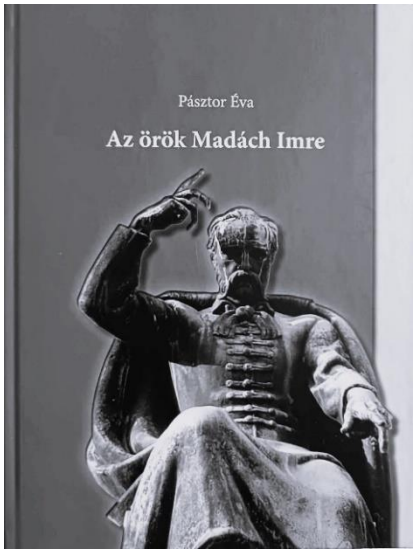
[7] Forrás: A színház honlapja = https://www.tm-t.ro/az-ember-tragediaja-hu [2024. 04. 23.]

Csongrády Béla

KULTIKUS KÉPZŐMŰVÉSZET

Pásztor Éva: Az örök Madách Imre[1]

Találóbb címet aligha adhatott volna a szerző új, Madách születésének kétszázadik évfordulója tiszteletére megjelentetett kötetének, hiszen a Nógrád megyei, alsósztregovai születésű író, költő – dönteni nem szükséges, az a fontos, hogy igen mélyen, intellektuálisan, szó szerint kozmikusan gondolkodó tollforgató volt a javából – *Az ember tragédiája* okán a magyar és – jogos nemzeti tudattal, önbecsüléssel szólva – a világirodalom örökkévalóságába írta be a nevét. Ha pedig így van, akkor minden lehetséges – és nem utolsósorban méltó – módot meg kell keresni, találni a mű értékeinek megőrzésére, felmutatására, megismertetésére s nem utolsósorban megértetésére. S a balassagyarmati nyugalmazott középiskolai tanárnő, Pásztor Éva talált is egy ilyen, az említett célokhoz, a nemes tartalomhoz adekvát formát, amikor is számba vette, hogy főként a képzőművészeti ábrázolások – szobrok, festmények, grafikák, emléktáblák, érmek, plakettek, valamint a Madách Imre nevét viselő intézmények – lehetőségeit kihasználva mi minden történt Madách Imre 1864-ben bekövetkezett halálát követően, amikor is azonnal kezdetét vette az emlékőrzés hullámzó intenzitású, de lényegében folyamatos kultusza.

[1] Pásztor Éva: *Az örök Madách Imre*, Mikszáth Kálmán Társaság Mikszáth Könyves Téka 19. Balassagyarmat, 2023.

Persze azt is feltétlenül említeni kell már itt, a recenzió elején, hogy komoly előzménnyel – ha úgy tetszik, ösztönzővel – rendelkezik e dicséretes vállalás. Ez pedig egy másik, hasonló küldetésű, a 2021-es kiadási dátummal jelzett *A halhatatlan Mikszáth Kálmán* című könyv, amelyet a másik nógrádi írózseni emlékének szentelt Pásztor Éva, és az 1993-ban alakult Mikszáth Kálmán Társaság Könyves Téka sorozatának 13. köteteként látott napvilágot. Annak bevezetőjében a szerző korrekten jelezte, hogy – a szintén megyei gyökerű – Debreceni Boglárkának már megjelent 2010-ben a *Semmi mozdulat most. Mikszáth-ábrázolások és rögzítések* című, gazdag jegyzetanyaggal ellátott, igényes tanulmánya, amelyben beszámolt a témával kapcsolatos kutatási eredményeiről, főként az éledező fotográfia Mikszáthhal kapcsolatos lehetőségeiről és eredményeiről. Erre utal a tanulmány befejező része is, amelyben Debreceni Boglárka azt állapítja meg, hogy az utolsó képek, amelyeken Mikszáth szerepel – a jubileumi – és sajnos halálozási – évben készültek, amikor Mikszáthot sok helyen köszöntötték, ünnepelték. Ez az írás a Palócföld 56. évfolyamának 6. számában jelent meg.

Visszatérve jelen témánkhoz, *Az örök Madách Imré*hez, az is rögzítendő, hogy ez a Mikszáth Kálmán Társaság Mikszáth Könyves Tékájának immár a 19. számú kiadványa. A sorozatszerkesztő dr. Praznovszky Mihály, a társaság örökös elnöke. E tényekből fakadóan akár természetes gesztusként is adódhatott, hogy az ajánlásnak titulált előszó megírását dr. Kovács Anna, a társaság elnöke, a kötet felelős kiadója – nem mellesleg Madách-szakértő is – vállalta magára. Többek között a következőket fogalmazta meg: „Húsz éve, hogy működésünknek »komoly«, maradandó bizonyítékaként megjelent egy kis kötet, Mikszáth »A lohinai fű« című elbeszélését tartalmazta, s ezzel útjára indult Horpácsról a Mikszáth Könyves Téka-sorozat". Természetesen Kovács Anna is megemlítette az úgymond „mintapéldányt", *A halhatatlan Mikszáth Kálmán*t, amelynek hatására Pásztor Éva joggal gondolta úgy, hogy ha már így benne van a gyűjtőmunkában, miért ne tegye meg ugyanezt a Madách-évfordulóra is, Madách-ábrázolásokkal emlékezve a költő születésének 200. évében az örök Madáchra... Azzal a jó reménnyel ajánlom a Mikszáth Könyves Téka legújabb kötetét. hogy a *Tragédia* olvasására is ösztönözzön. Keresztury Dezső *Madách ünnepére* címmel 1973-ban írt művének utolsó versszaka szolgáljon ehhez útravalóul: „Elődünk a kortársunk az űri magányban, s mégis / élni s bízvást küzdeni küldő-hívő költőnk! / engedd, hogy ünnepeden ne zászlókkal köszöntsünk. / Hadd szóljunk egyszerűen, de szívünk magasra emelve, / mert egykor zord egyedülvalóságodban fuldokolva bár, / a géniusz nagy igéit mondtad el, hogy / van számunkra választás, jog, ítélet és reménység".

A kötet elején – mondhatni első fejezetében – abc-sorrendben vannak azok a helységek, illetve helyszínek, ahol Madáchot ábrázoló alkotások találhatók. Egész véletlenül az élre kerülhetett Alsó-Sztregova, a szülőfalu, ahol a kastély Oroszlán-barlangjában a *Tragédiá*t is írta, s egyébként örök álmát is alussza. A következő település – szintén jó, hogy neve miatt ilyen előkelő helyen áll – Balassagyarmat, amelyhez életének alakulása következtében ugyancsak sok szálon kötődött a *Tragédia*-szerző, s ahol a város nagyságrendjét messze meghaladó módon vannak Madách-emlékek, relikviák, élükön Sidló Ferenc 1937-ben felavatott ikonikus szobrával, amelyet minden év januárjában, a születésnap környékén – amikor vármegyei ünnepség keretében a Madách-díjakat is kiosztják – méltó keretek között koszorúznak meg leszármazottak, önkormányzatok, más hivatalos szervek, szervezetek, intézmények, közösségek. Mi sem természetesebb, hogy Budapest – s a fővároson belül a Petőfi Irodalmi Múzeum – a legtöbb címszót felsorakoztató helyszín. Van köztük középiskola s több színház is. Egyébiránt ebben a részben nagy számban találhatók érmek, plakettek, de grafikák és szobrok is.. A következő város meglehetősen messze van. Az Egyesült Államok Ohio-állambeli Cleveland egyik parkjában 1950 óta áll a túrkevei származású Finta Sándor Madách-szobra. A tengeren túlról megint fontos megyei helyszínek következnek. Elsőként Csécse – ahol 1845 nyarán Madách házasságot kötött Fráter Erzsébettel, s ahol a már új templomban egy róla elnevezett oltár emlékeztet az egykori eseményre. Csesztve megkülönböztetett település több szempontból is: a házaspár 1853-ig élt itt, e helyütt születtek gyermekeik, ide látogatott 1862-ben Arany János, s ahogy Pásztor Éva – Praznovszky Mihály kutatásai nyomán – fogalmaz: „munkakapcsolatuk ekkor nemesedett barátsággá". Azért is fontos e falu, mert 1964-ben – Madách halálának századik évfordulóján – onnan, az egykori kúriából – a későbbi mezőgazdasági célú, alaposan lerobbant épület emlékházzá, múzeummá alakításával – indult a máig tartó legújabb kori kultusz, s ahol minden év október elején megkoszorúzzák a Vígh Tamás alkotta fejszobrot. 1998 óta található Madách-portré Gödöllőn is. Keszeg és Mátraverebély visszavezet Nógrádba, aztán Miskolc következik, ahol az akadémiai bizottság székházában egy folyosói szoborfülkében található a Kiss Nagy András által készített mellszobor.

Kiemelt, tizenöt oldalnyi fejezetet képez – nem vármegyei székhely-funkciója miatt – Salgótarján, ahol minden bizonnyal soha nem járt Madách, mégis számos alkotás emlékeztet rá. Ennek több oka is van. Mindenekelőtt a Madách Imre Gimnázium léte, ahol tudatosan ápolják a névadó emlékét. Az intézményhez szorosan

kötődik a Madách-hagyomány Ápoló Egyesület is. Számos közös akciójukhoz jelképek sora is csatlakozik. Minden év januárjában együttesen szervezik Varga Imre Madách-szobrának koszorúzási ünnepségét. Az alkotás kicsinyített mása Siófokon látható. A szlovákai Szliácsra ifj. Szabó István – akinek a nevéhez a Madách-díj első változata is kapcsolódik – készített domborműves emléktáblát Arany János és Madách Imre barátságának tiszteletére. Szeged, Szerencs és Vác szintén olyan megyén kívüli városok, ahol találhatók Madách-relikviák. Közéjük ékelődik a nógrádi Szügy, ahol az általános iskola viseli a *Tragédia*-szerző nevét, s a tanintézmény, valamint az önkormányzat (korábban művelődési központ) épületének közös udvarán áll egy Madách-mellszobor, Bobály Attila alkotása.

A kötet érdemeit gyarapítja a sok információ, adat, amelyek sorába a szerzők – mint néhány esetben jeleztük is – bemutatása is tartozik. Színes térképek kerültek a kötetbe a képzőművészeti alkotások helyszíneiről. A könyv vázlatosan, de pontosan dátumozva bemutatja Madách Imre életét. Ugyancsak fontos dokumentáció a művészeti alkotások kronológiája, az alkotók névmutatója és a rendkívül gazdag forrásjegyzék. Szimpatikus a szerző, Pásztor Éva részéről az együttműködő partnerek felsorolása, a Mikszáth Kálmán Társaság Könyves Téka sorozata kiadványainak – amelyek közé immár ezen új kötet is tartozik – közlése és nem utolsósorban a köszönetnyilvánítás, amelyben szervezeteknek és konkrét személyeknek fejezi elismerését azért, hogy 75 ismert és jó néhány ismeretlen művész 120 alkotására talált rá. Azt írja: „Nagyon hálás vagyok, mert nélkülük ez a könyv nem jöhetett volna létre, mint ahogy azok nélkül a kedves ismerőseink, barátaink, tagtársaink, kollégáink, családtagjaink, országos és megyei, városi támogatóink nélkül, akik partnerek voltak a tárgyi megvalósításban” (105.).

Nem lenne méltányos e recenzió a kötet esztétikus küllemének, jól követhető, olvasmányos tördelésének – amely megegyezik a Mikszáth-kötetével – megemlítése nélkül. Ezúttal is két találó színes fotó – most Sümegi Tamás munkája – került a címlapra és a hátsó borítóra. Nevezetesen a fentiekben említett balassagyarmati, a Sidló Ferenc alkotta Madách-szobor találó – az ülő alak jobb kezének ujjaival az ég felé mutató – részlete, illetve az emlékmű egésze, talapzatán koszorúk sokaságával. A tipográfia most is Bucsy Balázst dicséri, az igényes nyomdai munkálatok ez alkalommal is a Szathmáry Attila nevével fémjelzett veszprémi OOK Press Kft.-hez fűződnek. Valamennyiük munkája – élükön természetesen a szerző Pásztor Évával – hozzájárul ahhoz, hogy fontos, a továbbiakban immár nélkülözhetetlen forrásmunkával gyarapodott az egyébiránt is rendkívül gazdag Madách-irodalom.

Koller Adél Antónia

Az ember tragédiája a képzőművészetben

A klasszikus Tragédia*-illusztrációktól Kondor Béla képeiig*

Madách Imre fő művét, *Az ember tragédiáját* a magyar irodalom klasszikusaként tartjuk számon. Habár 162 éve, egy egészen más értékrendet valló korszakban íródott, azóta is számos művészeti ágat ihletett meg: képzőművészet, zene és filmművészet egyaránt változatos interpretációkkal szolgált az eltelt évszázadok alatt, napjainkban is életben tartva a *Tragédiát*. Az újabb és újabb generációkra gyakorolt hatása, változatos művészi transzformációi pedig az általános igényű világmagyarázata, a lét-és önértelmezésre irányuló kérdései miatt lehetségesek.

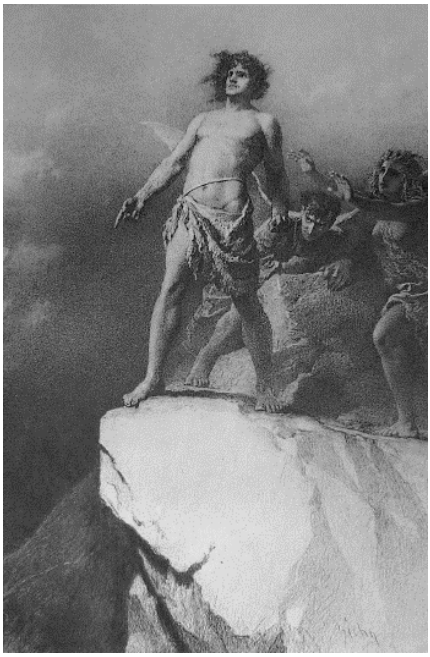
Az első igazán népszerű, sőt ma is leginkább ismert illusztrációs sorozatot Zichy Mihály készítette el a *Tragédia* színeihez 1887-ben. A rajzok jelentőségét támasztja alá az is, hogy Zichy teremtette meg általuk azt a hagyományt, hogy egy művész sokszor csak egy-egy kulcsmondatot alapul véve készít el egy komplett sorozatot Madách művéhez.[1] Így tett a 20. században Buday György és Kass János is, ők is mind a tizenöt színhez készítettek ábrázolást, valamely ismertebb jelenetet vagy kulcsmondatot alapul véve. De az előbb említett illusztrációkhoz képest még inkább egyedi nézőpontot és formai világot valósított meg Kondor Béla, akinek munkái alátámasztják azt a tényt, hogy egy irodalmi műnek milyen sokféle átdolgozási formája létezhet. A továbbiakban a klasszikusnak tekinthető *Tragédia*-illusztrációkat vetem össze a Kondor Béla-féle változatokkal, bemutatva azt, hogy az évszázadok során hogyan változott szöveg és illusztráció kapcsolata és a *Tragédia* vizuális ábrázolása.

Először azonban még érdemes megvizsgálni az illusztráció fogalmát, illetve művészi szempontú megítélésének változását a 19. századtól kezdve napjainkig, ugyanis ezen tényezők is hozzájárulnak a *Tragédia*-illusztrációk átéléséhez és megértéséhez.

[1] Dr. Kokas Károly – Tóth Margit, *Az ember tragédiája az illusztrációk tükrében* = https://mek.oszk.hu/01900/01925/html/menu_hu/illusthu/index.html [2024. 01. 29.]

Az 'illusztráció' kifejezés a 19. század óta használatos, a szótári meghatározások szerint valamely nyomtatott művet díszítő, illetve kiegészítő, szemléltető képet, ábrát értünk alatta. Érdekes azonban, hogy a történeti-etimológiai szótár alapján kiderül, hogy az előbb leírt definíció valójában csak másodlagos jelentése az 'illusztrációnak'. Ugyanis az 'illusztrál' címszó latinból származó eredeti jelentése 'megvilágít, megmagyaráz' – véleményem szerint ez rögtön felveti a kép és szöveg közti kapcsolat vizsgálatának szükségességét.[2] A *Tragédia*-illusztrációk tekinthetők-e önálló, az eredeti szöveg nélkül is értelmezhető képzőművészeti alkotásoknak, vagy csupán kiegészítései Madách művének?

A rajzművészet a 19. század első felében került előtérbe, ezzel párhuzamosan pedig az irodalmi művek illusztrálása is növekvő presztízsű munkává vált. A művészek sem idegenkedtek elfogadni a felkéréseket, sőt egyre szívesebben vállalták klasszikus vagy kortárs irodalmi művek illusztrálását. Azonban ekkor még ezek az alkotások a szövegek kiegészítéseként jöttek létre, céljuk az irodalmi mű egy részletének vizuális átalakítása volt, további értelmezést nem adva a szöveghez.[3] Még a Zichy Mihály által készített *Tragédia*-illusztrációkról is elmondható, hogy rá voltak utalva a Madách-féle szövegre, ritkán merülhetett fel az akkori olvasókban, hogy önálló, a pretextus nélkül is létező képzőművészeti alkotások lennének. Azonban a művészettörténetet szemlélve azt látjuk, hogy Zichytől kezdődően egyre több olyan munka született, amelyek egyszerre illusztrációk, ugyanakkor egyszerre léteznek a dráma szövegének ismerete nélkül is. Azt mondhatjuk tehát, hogy a 19. század óta fokozatosan került egyre nagyobb távolságba egymástól kép

Zichy Mihály: XV. szín
1887, szén, papír

[2] Hessky Orsolya, *Az irodalmi illusztráció XIX. századi történetének egy fejezete:* Faust*-illusztrációk, különös tekintettel Liezen-Mayer Sándor Faust-sorozatára*, Budapest, 2015, 16.
[3] *Uo., 6.*

és szöveg, így a 20. századi *Tragédia*-illusztrációk is egyre inkább funkcionálnak önálló, plusz jelentéssel bíró alkotásokként.[4]

Ahogy már esett szó róla, Zichy sok szempontból hagyományt teremtett sokunknak ismerős sorozatával: a 19. században készült vizuális feldolgozásokat az jellemezte, hogy *Az ember tragédiája*nak egy központi jelenetét vagy egy ismert mondatát ültették át képi változatra.

Elmondható még a Zichy-rajzokról, hogy azok a képek, amelyek konkrétan egy szövegrészlethez kötődnek, inkább tekinthetők életképeknek: vagyis esetükben az 'illusztrálás' inkább csak szemléltetésként, mintsem magyarázatként értelmezhető. Ez nem jelenti azonban azt, hogy a rajzok nem állnák meg a helyüket önálló képzőművészeti alkotásokként, és hogy az eredeti szöveg egészét nem vennék figyelembe. Példa erre a 15. szín azon illusztrációja, amely az öngyilkosságra készülő Ádámot a szikla szélén állva ábrázolja, mögötte a kárörvendő, gúnyos tekintetű Luciferrel és az ijedt Évával. Ez is szorosan kapcsolódik a *Tragédia* szövegéhez, mivel olyan pontosan adja át az utolsó szín jól ismert jelenetét, mintha egy színházi darabot szemlélnék. Azonban a szereplők arckifejezése, főleg Ádám alakja kitágítja a kép értelmezési lehetőségeit: Ádám a mélybe vetné magát, demonstrálva ezzel azt, hogy a saját élete feletti döntés még mindig az ő kezében van. De a romantika elvárása is tükröződik a Zichy-rajzokon: a tárgyalt illusztráció is bizonyítja, hogy a képeket a felfokozott érzelmek, a szenvedély és a hőskultusz eszméje hatja át.[5]

Habár a Zichy-féle klasszikus *Tragédia*-sorozat még erősen ragaszkodik a madáchi szöveghez, mégsem tekinthetjük a képeket kizárólagosan az eredeti mű függvényében értelmezhető alkotásoknak. A Madách-féle szöveg és a későbbi illusztrációk azonban fokozatosan eltávolodtak egymásól, így a 20. században készültek már további értelmezési keretet is adnak a *Tragédiá*nak. Igaz ez az állítás Buday György és Kass János alkotásaira is.

Buday György ugyancsak klasszikusnak tekinthető *Tragédia*-illusztrációi fametszet-technikával készültek. Jelentősen befolyásolta a szöveg és kép között létrejövő értelmezési lehetőséget, hogy Buday az 1933-as Szegedi Szabadtéri Játékok nyitó előadásához, *Az ember tragédiája*nak színre viteléhez is készített színpadképet. Emiatt néhány Buday-kép mintha egy színpadi jelenetet ábrázolna, ráadásul

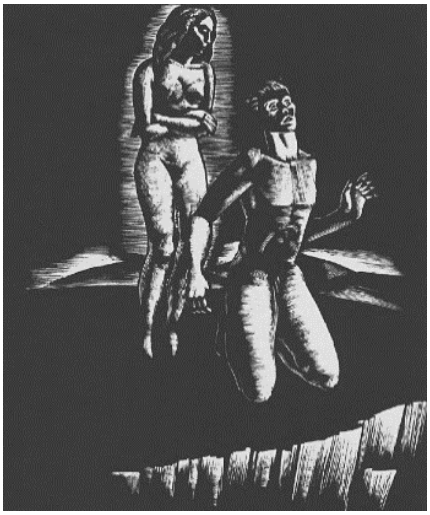
[4] Máté Zsuzsanna, *Az ember tragédiája a művészetekben – az összehasonlító művészettudomány felől*, Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 2023, 60.

[5] István Mária, *Az ember tragédiája látványvilága* = https://mek.oszk.hu/01900/01925-/html/menu_hu/scenehu/index.html [2024. 01. 29.]

a sötét és világos foltok kezelésében is érezhető a színpadi hatás: mintha a jelenetek reflektor általi megvilágításból bukkannának elő.[6]

Azonban már Zichy munkáihoz képest is több újdonságot kínálnak Buday képei: Buday használt először szimbólumokat az illusztrációin, például ő ábrázolta először az Úr jelenlétét napkorongként.

Érdekes a már Zichynél is bemutatott 15. szín ábrázolását megfigyelni. Amíg Zichy az öngyilkosságra való készülődés pillanatát ragadta meg, addig Buday az ezután következő jelenetet: amikor Ádám térdre borul, és belátja, hogy mégsem tudja befolyásolni az emberiség sorsát. Ez a pillanat is megtalálható a madáchi szövegben, tehát itt sem mondhatjuk, hogy a kép teljesen elszakadna a szövegtől, viszont Buday szimbólumkészletével és a modernnek számító fekete alapon fehér vonalakat használó fametszet-technikájával újdonságot hozott a *Tragédia*-illusztrációk sorában.[7]

Buday György: XV. szín
1935, fametszet

Kass János két alkalommal is készített illusztrációs sorozatot *Az ember tragédiájá*hoz, 1957-ben és 1966-ban. Utóbbiak rézkarc-technikával készültek, újdonságukat részben az adja, hogy az illusztrációk keretezést is kaptak, ezzel eltérve minden korábbi *Tragédia*-ábrázolástól. A keretekben több, kisebb képi egység található, amelyek még gazdagabbá teszik a rézkarcok motívumrendszerét, ezzel pedig az értelmezési keretet is tágítják.[8]

A keretezés mellett a többi *Tragédia*-illusztrációtól való eltérés abban is megnyilvánul, hogy a központi, nagyméretű képek nem csupán az adott szín egy konkrét jelenetét vagy egy kulcsmondatát ábrázolják, hanem több színt és dialógust foglalnak magukba. Hogy egyértelmű legyen, nézzük meg a római színt: Kass egy mitológiai hősökkel díszített, antik stílusú, felborult serlegből fejti ki a kép

[6] *Uo.*
[7] Máté Zsuzsanna, *I. m.,* 64–65.
[8] *Uo.,* 64–67.

további részét, mígnem elérünk a grafika aljáig, ahol már a római birodalom keresztre feszített vértanúit láthatjuk. Ez mindenképpen egy olyan komplex megoldása a Madách-mű vizuális megjelenítésének, amelyet sem Zichynél, sem Budaynál nem láthattunk.

Így jutunk el a változatos technikákat és szimbólumokat használó, de a madáchi szöveggel erősen összefüggő illusztrációk után Kondor Bélához, akinek *Tragédia*-képeire különösen igaz, hogy nem „lefordította" Madách művét, hanem teljesen új szempontból közelítette meg azt. Arról, hogy hogyan is vélekedett az irodalmi művek illusztrálásáról, pontosan kifejtette álláspontját egyik saját verseskötetének megjelenésekor: „abban rajzok is vannak – nem illusztrációk!" „Mintha saját példáján bizonyítaná, hogy szabad festő-rajzolói viszonyulása a szöveghez nem az utóbbihoz való hűtlenség jele, hanem a kétféle művészet öntörvényűségének hangsúlyozása."[9]

Kass János: VI. szín, Róma
1966, rézkarc, akvatinta

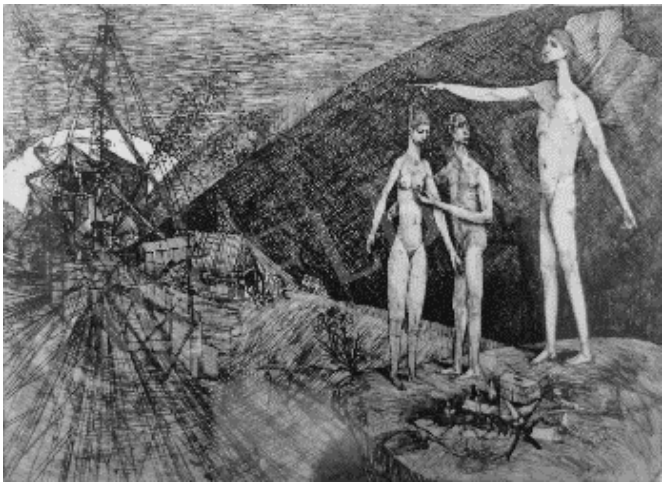
Ez az „öntörvényűség" felfedezhető az illusztrációk térábrázolásában is. A legtöbb grafikán ugyanis a tér síkszerűen tagolódik, ez már eleve jelentős eltérés a klasszikus Zichy-illusztrációkhoz képest, de Buday és Kass munkáitól is különbözik olyan szempontból, hogy a térsíkok között nincsen folytonosság, így például az előtér sokkal mozgalmasabb, díszesebb, mint a háttér.[10]

Talán ha a korábban bemutatott művészek munkáira gondolunk, Kondor Béla képei Kass Jánoséival mutatnak rokonságot. Elmondható róluk, hogy nem találjuk meg rajtuk a Zichynél jellemző, romantikus stílusú tárgyi környezetet: piramist, sziklaszirtet, aprólékosan kivehető természeti elemeket. De míg Kass felhasználja a madáchi szöveg néhány jellemző elemét, például az elemzett római szín

[9] VARGA Emőke, *Folytatás vagy újraírás? Kondor Béla illusztrációi* Az ember tragédiájához = http://madach.hu/old/tanulmanyok/SzimpoziumIV/vargaemoke.htm [2024. 01. 29.]
[10] *Uo.*

kiborult kupáját, addig Kondor Béla sajátos módon – ahogy ő fogalmazott – „öntörvényűen" nyúl a *Tragédiá*hoz.

Ezen újszerűség egyik példája a *Kiűzetés* című rézkarc, amely a második színhez kapcsolódik, de korántsem olyan szorosan, ahogy Zichy vagy Buday György illusztrációi. A már korábban idézett, Kondor Bélától származó kijelentés alapján is feltételezhetjük, hogy az irodalmi mű értelmezését nyitottnak tekintette, vagyis szerinte is az olvasótól – jelen téma szempontjából az illusztrátortól – függ, hogy miként ragadja meg az adott szövegrészletet. A *Kiűzetés*-re is igaz, hogy Kondor ezen grafikája túllép azon, hogy mindössze a madáchi szöveg szintagmatikus szerveződésének egyik eleme legyen.[11] Ha a *Tragédiá*t vesszük alapul, a kép azt a jelenetet ábrázolhatja, amikor az Úr parancsa alapján a kerub kiűzi Ádámot és Évát a Paradicsomból. Azonban ismerve Kondor Béla szemléletét és ábrázolási technikáját, ennél sokkal több, apró részletet rejtett el a képen, amelyek szabadabban kezelik a szöveget.

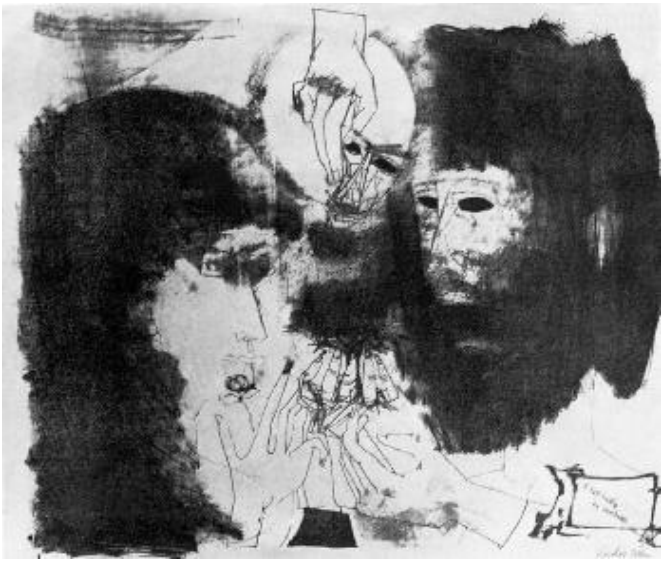
Kondor Béla: Kiűzetés, 1963, rézkarc

A legérdekesebb talán a Paradicsomból kifelé vezető kapu mögötti „táj", amelyre az angyal is mutat: mintha már a jövő építményeit látnánk kirajzolódni a távolból. Továbbá sajátos üzenetet küld Kondor Béla a fordított perspektíva alkalmazásával, amely által a kép tere mintha kitárulna elénk, és a hangsúlyosabb, méreteiben

[11] *Uo.*

is kiemelt angyalt állítaná a főszerepbe: nem a megszokott, klasszikus, hanem sajátos nézőpontját kívánja érvényesíteni.

A második színnel összefüggésben készített további illusztrációt is Kondor Béla, *A tett halála az okoskodás* című litográfiát. Habár a cím *Az ember tragédiájá*nak egyik ismert kulcsmondatát veszi kölcsön, továbbra sem ragaszkodik a szöveghez, ezen szállóigét is sajátos szemszögből közelíti meg. Ezt bizonyítja az az apró, de fontos részlet, hogy míg a drámában a második színben két fáról van szó, addig Kondor grafikáján a centrumban csupán egy fa rajzolódik ki. Mellette kétoldalt egy női és egy férfifej tűnik ki, körülöttük a fa felé nyúló kezekkel. A női fej előtt egy rózsát is felfedezhetünk, ő azonban teljesen a kép középpontja, vagyis a fa felé fordul, hasonlóan a férfihez, akinek kezei egy kicsit mintha távolabb lennének.

Kondor Béla: A tett halála az okoskodás, 1964, litográfia

Ebben a síkban megszerkesztett illusztrációban nem csupán egy kulcsmondat vagy egy rövid jelenet van benne, hanem szinte az egész szín: az Édenkert egyszerű biztonságától való elfordulás, az elsőként Éva általi gyümölcsből való szakítás, sőt mintha még egy harmadik arc, feltehetőleg Luciferé is kivehető lenne, ahogy az emberpár fölött a tudásra csábít. De a felülről benyúló kéz is további jelentést ad a litográfiának, feltehetőleg az Úrhoz tartozik, aki mintha végül visszahúzná kezét.

Varga Emőke tanulmánya még egy további értelmezést is fűzött Kondor ezen képéhez, méghozzá a fát kínáló kézzel kapcsolatban. Szerinte nem véletlenül láthatjuk rövidülésben, szinte takarásban: Kondor Béla ezzel arra a kérdésre utalhat, hogy valóban szükséges-e a rossz is a jó átéléséhez és kiteljesedéséhez?[12]

Végül még érdemes beszélni Kondor Béla falanszter-ábrázolásairól is, amelyek azt sugallják, hogy a grafikust különösen a jövő ábrázolása érdekelte, vagy legalábbis úgy gondolta, hogy a tizenkettedik színt tudná a legkülönfélébb módokon újragondolni: az összesen tizenegy *Tragédia*-illusztrációja közül ugyanis három a falanszterhez kapcsolódik.

A *Sok más hasonló közt ez egy falanszter*, a *Pokolbeli szerkezet*, illetve A *lombik eltört, újrakezdhetem* című grafikák közös vonása egyrészt a monumentális gépszerkezetek, boltívek és menetelő emberek megjelenítése, továbbá az, hogy mindhárom illusztráció rézkarc-technikával készült.[13]

Ha a *Pokolbeli szerkezet* című grafikára nézünk, azt látjuk, hogy Kondor a klasszikus *Tragédia*-illusztrációkhoz képest egészen újszerűen viszi képre a falansztert, mintha a madáchi instrukciók és a szín egészét megpróbálná ábrázolni: egyszerre látjuk kívülről és belülről az U-alakú épületet, az oszlopcsarnokot utánzó boltíveket, a kerekes gőzgépet, a munkásokat, és ha a kép jobb alsó sarkára tekintünk, ott találjuk a széklábat faragó Michelangelót is. Kondor falanszter-képein is, úgy, mint a madáchi szövegben, ebben a disztópikus világban a művészet háttérbe szorul, helyette a füstölő gépek, a robotszerű, menetelő emberek veszik át a főszerepet. Érdekes, hogy pont ezen illusztrációk kötődnek leginkább a szöveghez, talán éppen azért, mert Kondor a *Tragédia* ezen részét érezhette leginkább magáénak.

Már szó esett arról, hogy a jó 'illusztráció' nem egyszerűen szemléltet egy irodalmi művet, hanem – ahogy az eredeti latin kifejezés is ezt jelenti – magyarázza, további értelmezési szempontokkal is kiegészíti azt. A klasszikusnak tekinthető *Tragédia*-illusztrációkra is igaz, hogy öntudatlanul is befolyásolja őket alkotójuk nézőpontja, egyik képre sem mondhatjuk, hogy csak a madáchi szöveg függvényében létezne. Azonban a bemutatott grafikák közül talán Kass János, de különösen Kondor Béla munkái felelnek meg a képi szuverenitás kívánalmainak, és szakadnak el leglátványosabban Madách drámájának kulcsmondataitól és ismert jeleneteitől. Természetesen Kondor is alapul vette a madáchi instrukciókat és a híres

[12] *Uo.*
[13] *Uo.*

idézeteket, láthattuk ezt a bemutatott grafikáknál is, de rejtett motívumaival, szimbólumaival, különleges térábrázolásával mégis képes volt magához ragadni az elsőbbséget, és önálló képzőművészeti alkotásokat hagyni az utókorra.

A képek forrásai [2024. 04. 10.]

Zichy Mihály, *XV. szín* = https://mek.oszk.hu/01900/01925/html/menu_hu/illusthu/szinek_-hu.html

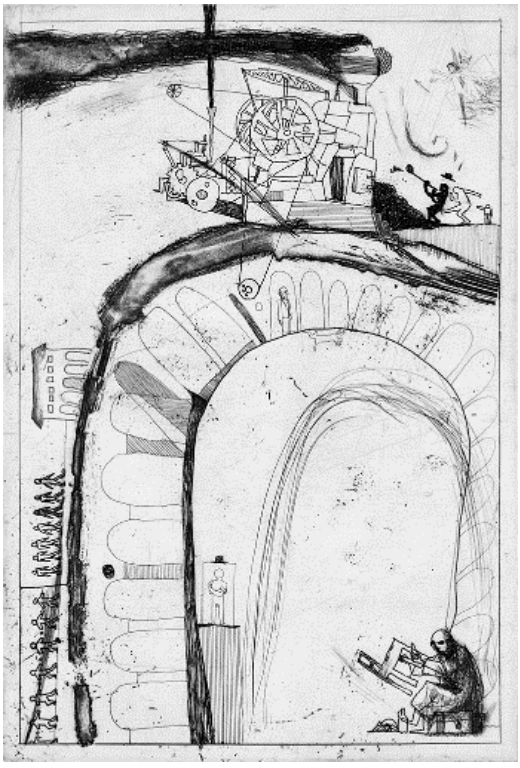
Buday György, *XV. szín* = https://mek.oszk.hu/01900/01925/html/menu_hu/illusthu/szinek_-hu.html

Kass János, *VI. szín* = https://mek.oszk.hu/01900/01925/html/menu_hu/illusthu/szinek_-hu.html

Kondor Béla, *Kiűzetés* = https://www.kieselbach.hu/alkotas/kiuzetes

Kondor Béla, *A tett halála az okoskodás* = https://www.hung-art.hu/frames.html?/magyar/k/kondor_b/muvek/grafika/kondor_6.html

Kondor Béla, *Pokolbeli szerkezet* = https://mng.hu/mutargyak/70450/

Kondor Béla: Pokolbeli szerkezet, 1963, rézkarc

Málics Viktória – Kazinczki Dóra

XVI. SZÍN – *AZ EMBER TRAGÉDIÁJA* MA

Narrátor: A Paradicsomon kívül járunk, hosszú évekkel Ádám utolsó álma után. A láthatáron két angyal tűnik fel; az egyik bukott, a másikat épp most bízta meg az Úr egy igen fontos feladattal.

Lucifer: Szóval engem kirúgtak, amikor megmondtam az igazat, és a helyemre tettek téged, aki nem tudsz a földi létről semmit? Hihetetlen...

Glória: Üdvözöllek, Lucifer. Látom, nem változtál semmit; azaz goromba vagy, mint mindig.

Lucifer: Tudod, Drágám: *nem adhatok mást, csak mi lényegem*![1] *(Kézen csókolja a fehér angyalt.)* Na, de térjünk a tárgyra! Miért hívtál most ide, tán nem boldogultok odafenn nélkülem?

Glória: Ó, menj a pokolba!

Lucifer: Jó, gyere velem te is!

Glória: Jaj, ugyan már! Nevetséges vagy! Különben is, most dolgoznom kell. Az Úr megbízott egy igen fontos feladattal.

Lucifer: És ha jól sejtem, ennek köze van ahhoz, hogy idehívtál.

Glória: Valószínűleg emlékszel még kudarcaid végeérhetetlen nyomaira, amit a Paradicsomban és azon kívül hagytál magad után. Nos, az én feladatom, hogy megoldjam mindazt, ami neked nem sikerült.

Lucifer: *(Nevet.)* Te meg az Úr nem változtatok semmit! Én mindent úgy csináltam, ahogy kellett, beláthatnátok végre!

Glória: És mi van Ádámmal?

Lucifer: Tehát ezért hívtál ide? Ádámról akarsz beszélni.

Glória: Igen. Arra gondoltam, hogy esetleg te...

Lucifer: Állj meg itt, ne is halljak többet! Felejtsd el!

Glória: Még nem is hallottad, hogy mit akarok kérni!

Lucifer: Ne rebegtesd a szárnyaidat, Édes! Ádám és én végeztünk egymással! Az utolsó álom után világosan megmondta, hogy többé látni sem akar!

[1] Madách Imre, *Az ember tragédiája*, Kreatív, 2021, 9.

Glória: Tudom, Luci, ettől zengett az egész égi csatorna... De annak már sok éve! És Ádámnak most szüksége lehet rád...

Lucifer: Miért, mi van vele?

Glória: Megváltozott. Egyáltalán nem képes már hinni... Én igazán nem akarok ujjal mutogatni, de mindketten tudjuk, hogy ez kinek a hibája.

Lucifer: Én? *(Kérdőn magára mutat.)*

Glória: Ühüm... Elrontottad – nem kicsit, nagyon. Paradicsomban ilyen böszmeséget még angyal nem csinált, mint amit...

Lucifer: Elég volt, felfogtam! Évek óta ezt ismétlitek, megértette már mindenki! Édes poklok! És még rám mondják, hogy kegyetlen... Mondd el inkább azt, hogy mit vártok tőlem!

Glória: Beszélj Ádámmal!

Lucifer: És mégis mit mondhatnék neki?!

Glória: Oldd meg, nem érdekel, hogyan! A lényeg, hogy találjon valamit, amiben újra tud hinni.

Lucifer: Hát erre akartok rávenni – tegyem meg ismét azt, amiért korábban száműzetés volt a jussom?!

Glória: Tudod, a cél szentesíti az eszközt.

Lucifer: És nekem mégis mi hasznom lenne ebből az egészből?

Glória: Megerősítést nyerhetsz pozíciódban. Illetve, még ha nem is vallod be, tudom jól, hogy felkeltettem az érdeklődésedet. Mindenesetre bárhogy is van; a hallgatás képessége nem tartozik erényeid közé.

Lucifer: Rendben, nem bánom, legyen! *(Fehér angyal el, Lucifer el.)*

(Ádám és Éva kunyhójában vagyunk)

Éva: Jöjj, kérlek, Kedvesem! Nézd, milyen édesen alszik a kis Sét!

Ádám: Ne kérj erre, Éva! Ez a csöppség is pont ott szenderül, hol egykor a mi kis Ábelünk, s előtte az akkor még ártatlan Kain. A fiú, akiért küzdöttem s *bízva bíztam*[2], mígnem öccsének vérét ontotta, s most hontalan, hitvány gazemberként kóborol.

Éva: Elég legyen! Megszakad a szívem, ha így beszélsz, tudod jól.

Ádám: Ez az igazság, Éva! Megátkozta az Úr őt is, ahogy engem is. Úgy látszik, apák vétke, sorsa fiaikra száll.

[2] Madách Imre, *Az ember tragédiája*, Kreatív, 2021, 247.

Éva: És asszonyaikra! Leányaikra! Ez éppúgy a mi tragédiánk is. Szerinted én nem szenvedek minden éjjel és minden nappal, amióta csak megszűnt dobbanni Ábel szíve? Ez a veszteség felszaggat. Ugyanakkor karjaimban tarthatom e csöppséget, aki csont a csontomból, vér a véremből, és akinek jólétéért hajlandó vagyok küzdeni és hinni!

Ádám: Én erre már nem vagyok képes. Nem tudok hinni, küzdeni vagy remélni, még e csöppnyi gyermekért sem, hiszen tudom jól: elveszett számunkra minden. *Éltem, és ebbe más is belehalt már...*[3]

Éva: *(A gyermekéhez fordulva szól.)* Ha apád elhagy is, én soha. Küzdök érted akkor is, ha *éltem lejtős útja ez. Mint ki éjjel vízbe gázol, s minden lépést óva tesz.*[4] Nekem van hitem; örökké hiszek abban, hogy az édesanyák, mint *sebezhetetlen állatok*[5] küzdenek gyermekeikért. *(Most Ádám felé fordul.) Ha nem szorítsz úgy kebeledbe, mint egyetlen tulajdonod, engem, míg álmodol nevetve, szétkapkodnak a tolvajok. S majd sírva dőlsz a kerevetre: mily árva s mily bolond vagyok![6] (Éva el.)*

Lucifer: *Be van fejezve a nagy mű, igen. A gép forog, az alkotó pihen.*[7] *(Gúnyosan nevet.)*

Ádám: *(Felkapja a fejét és ijedten néz körbe.)* Ki van ott?!

Lucifer: *(Megjelenik.)* Mi van veled, Ádám? Álmodtál, ahogy előtted már oly sokan tették; szüntelen remélted te is a *kincset*, amiért érdemes lenne akár csak egyszer, de *porig égned*.[8] Búcsúnk a szabad akaratod felismerésével színeződött. És most? Hitetlenkedve hagyod múlni életed perceit. Én vagyok *a tagadás ősi szelleme*[9], nem te – a szereposztás már rég megtörtént. Ne feledd: *Csupán a gyávaság / Fogadja el harc nélkül a csapást*[10].

Ádám: A rossz felé csábítottál mindvégig – hitehagyottságom csupán neked köszönhető, Lucifer.

---

[3] József Attila, *Kész a leltár*
[4] Arany János, *A lejtőn*
[5] Pilinszky János, *Trapéz és korlát*
[6] József Attila, *Ha nem szorítsz...*
[7] Madách Imre, *Az ember tragédiája*, Kreatív, 2021, 5.
[8] Kosztolányi Dezső: *Boldog, szomorú dal*
[9] Madách Imre, *Az ember tragédiája*, Kreatív, 2021, 10.
[10] Madách Imre, *Az ember tragédiája*, Kreatív, 2021, 238.

Lucifer: *(Unottan láthatatlan szöszt szedeget le a válláról.)* *Dőre tagadásom*[11] csábítása csupán átmeneti – így szól a büntetésem, melyet lelked töréséből fakadóan kaptam. Állapotod azonban egyre kevésbé tűnik átmenetinek, mely felborítja a működő rendet. Ez nem egészen tetszik a fentieknek.

Ádám: És ez milyen felindulásból irányított ide pont *téged*?

Lucifer: Nem túlzottan örülnék, ha meglévő pozíciómtól is megfosztanának. Megvan a saját köröm, hatékonyan működik az ellenpólus, amit képviselek. A létedben való kételkedésért viszont engem tesznek felelőssé – ennek következményeit nem vagyok hajlandó elviselni. Azért vagyok itt, hogy ezt orvosoljuk. *(Ádám fel-alá járkál a szobában. Kétkedve méregeti Lucifert.)*

Lucifer: Tán szándékaimat sem kísérheti őszinte hited, mely oly régóta bujkál lelked sötét bugyraiban?

Ádám: Szándékaid sosem voltak nemesek – becsvágyad, önös céljaid vezéreltek mindig is. Miért lenne ez másképpen most?

Lucifer: Neked talán nem lenne kedvedre, ha megismernéd a kulcsot asszonyod és gyermeked jólétéhez? Vagy akár saját elvesztett hitedhez?

Ádám: Nekem ez nem elég! A jólét mulandó, a hit pedig pusztán illúzió, mi könnyedén szertefoszlik; magában hordozza végig a csalódás és a bukás veszélyét.

Lucifer: Egyúttal a siker reményét is.

Ádám: *(Gúnyosan nevet.)* Ostobaság! Mégis mely próbálkozásomat kísérte siker? Mindegyik kudarcba fulladt! Ismét a jövőt tárnád fel előttem, ismét a tudás nehezétől görnyedne a hátam, mely csak megerősítene abban, hogy küzdeni értelmetlen.

Lucifer: Megfeledkezel arról, hogy a jövőt a jelen alakítja – döntéseid hosszú távú következményeinek köszönhető az állapot, amelyet feltárnék előtted. Mi lenne, ha azt mondanám, hogy ezúttal egy olyan világba viszlek, amelyben az emberek jól élnek, de egyáltalán nem hisznek semmiben?

Ádám: Az meg hogy lehetséges?

Lucifer: Hmm... Ez ám az *esti kérdés*![12]

Ádám: *(Gondolkodik, csendben. Ránéz az ajtóra, ahol Éva és Sét távoztak.)* *Fénynek hirdeted magad... Vezess, ha fény vagy!*[13] *(Vállon fogják egymást, minden elsötétül.)*

---

[11] Madách Imre, *Az ember tragédiája*, Kreatív, 2021, 246.

[12] Babits Mihály, *Esti kérdés*

[13] Petőfi Sándor, *Világosságot!*

*

Narrátor: A tizenhatodik szín során Ádám és Lucifer 2023-ban találja magát, Szombathelyen. Ebben az életben Ádám egy kiégett, pályaelhagyó tanár, aki immár öt éve a vendéglátásban dolgozik. Felesége, a több mint tíz éve tanárnőként dolgozó Éva még hisz a változásban és a társadalmi összefogás erejében. Néhány hete Éva a következő gondolattal ébredt fel: *Ha mindig csak megértek, hol maradok én?*[14] Én csupán narrátor vagyok, nem pedig gondolatolvasó, de biztosra veszem, hogy amikor az asszony hangot adott e különös aggodalmaknak, Ádám a következőt gondolta: *Talán eltűnök hirtelen*...[15] Mindenesetre tény, hogy az incidens óta párterápiára járnak.

Glória: Kedves Éva és Ádám! Ma már öt hete, hogy elkezdtük ezt a terápiát, amelynek a célja az, hogy megmentsük az Önök házasságát. Kérem, meséljenek arról, hogy milyen most a kapcsolatuk, változott-e bármiben az elmúlt hetek során. Kezdjük talán Ádámmal: hogy érzi magát?

Ádám: *(Egyáltalán nem figyel, maga elé bámul. Éva megböki, mire hirtelen felkapja a fejét.)* Elnézést, megismételné a kérdést?

Éva: *(A terapeutához beszél, miközben a férjére mutat.)* Ennél többet ne várjon – amit most művel, tökéletesen prezentálja a hogylétét. Bamba és közömbös – nem szólt hozzám egész héten.

Ádám: Elfoglaltnak tűntél. Mindig telefonáltál valakivel, tüntetésekről beszéltetek, tudod, hogy én ezekhez nem tudok hozzászólni.

Éva: Vagy inkább nem akarsz. Ádám csak *ont monoton bút konokon és fájón.*[16]

Glória: Hogy érti ezt, Éva?

Éva: Emlékszik, amikor azt mondta, hogy írjunk naplót? Nos, Ádám megfogadta a tanácsot. Elég érdekesen fogalmaz akkor, amikor arról ír, hogy legszívesebben elhagyna bennünket. *(Előveszi a táskájából a naplót.)* Így szól: *Fogságom naplója*[17], első fejezet.

Ádám: Ehhez nincs jogod! *(Kikapja a felesége kezéből a naplót.)*

Éva: Bocs, amikor megláttam a nevemet a lapokon, azt hittem, hogy *levél a hitveshez*[18]. A házastársadként pedig sok mindenhez van jogom, így ahhoz is, amit a kezedben tartasz.

---

[14] Szabó Lőrinc, *Az Egy álmai*
[15] József Attila, *[Talán eltünök hirtelen...]*
[16] Paul Verlaine, *Őszi chanson*
[17] Kazinczy Ferenc, *Fogságom naplója*
[18] Radnóti Miklós, *Levél a hitveshez*

Ádám: A kapcsolatunk még nem hatalmaz fel arra, hogy önkényesen elhozd a dolgaimat a szobámból!

Éva: Talán nem kellene így settenkednem és kutakodnom a saját férjem után, ha akár egy kicsit is nyitnál felém! Régen ezeket a szavakat máshogy használtad – közös volt a szobánk, közösek voltak a dolgaink, közös volt az életünk.

Ádám: Ne kezdjük megint, Éva... Nem akarok veszekedni, belefáradtam.

Éva: Én is belefáradtam, rettentően! Tudod, egyáltalán nem olyan lett az életem, mint ahogyan azt reméltem! Fiatalabb koromban azt hittem, hogy tudok változtatni. Abban a reményben ringattam magam, hogyha elkezdek tanítani, majd minden más lesz. Ehhez képest a valóságban szüntelen küzdök, *bízva bízok*[19], elbukom, majd újra megpróbálom, hogy *elérjek a napsütötte sávig*[20]... De te nem vagy velem, Ádám, már régóta nem! Belefáradtam abba, hogy itt vagyok; *semmiért egészen*![21]

Ádám: Mégis mit vársz tőlem, Éva?! Nekem is ugyanúgy voltak álmaim, melyeket feladtam, mert rájöttem: vagy én valósítom meg a sajátjaimat, vagy te és a gyerekünk! Megteszek én is minden tőlem telhetőt éppen úgy, mint te. Dolgozom, keresek, fizetem a számlákat. És ez megöl! Megöl, Éva! *Most homályként száll tagjaimban álmom, s a vas világ a rend.*[22] Semmi másra sem vágyom a nap végén, mint egy kis nyugalomra! De melletted ezt sem kaphatom meg, mert neked semmi sem elég, soha! Miért kell engem folyton kínoznod?!

Éva: Azt hiszem, *hozzám már hűtlen lettek*[23] a szavak. Nem tudok olyat mondani, ami visszafordíthatná azt, hogy köztünk... köztünk *minden egész eltörött*.[24] El kellene válnunk. A házasságunk mára már csupán *körülírt zuhanás*[25]...

Ádám: Ez aztán az *elbocsátó szép üzenet*[26]. Jól van, ahogy gondolod, váljunk el.

Éva: *(Mosolyog.)* Hát igen... Léda legalább próbálkozott. De te most sem tudod kimondani: Éva, *meg akarlak tartani*![27] *(Éva el.)*

Glória: *(Nyugtalanul húzza ki magát a székében.)* Kérem, én...

Ádám: *(Félbeszakítja.)* Hagyjuk ezt, baromság az egész!

---

[19] Madách Imre, *Az ember tragédiája*, Kreatív, 2021, 247.
[20] Petri György, *Hogy elérjek a napsütötte sávig*
[21] Szabó Lőrinc, *Semmiért egészen*
[22] József Attila, *Eszmélet*
[23] Babits Mihály, *Jónás imája*
[24] Ady Endre, *Kocsi-út az éjszakában*
[25] Petri György, *Körülírt zuhanás*
[26] Ady Endre, *Elbocsátó szép üzenet*
[27] Ady Endre, *Meg akarlak tartani*

(Ádám el. Glória nem vesztegeti az időt – előveszi a telefonját, és felhívja Lucifert videóhívásban.)

Glória: Mégis mit művelsz, Lucifer?!

Lucifer: Mire gondolsz?

Glória: Nem normális az, ami itt folyik! Mégis milyen elvadult helyre hoztál minket?

Lucifer: 2023, Magyarország. Mi a probléma?

Glória: Hogy mi a probléma?! Ádám és Éva beadják a válókeresetet!

Lucifer: Na! Hiszen akkor végeztünk, mehetünk is haza!

Glória: Mi van?!

Lucifer: Ádám végre hisz, ezt akartuk, nem? Lám, elértük, vége.

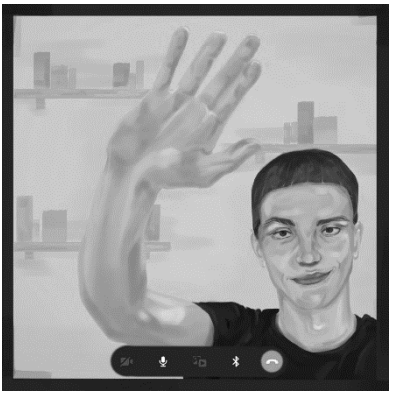
Glória: Mégis miben hisz? Éppen most mondtam, hogy ő és Éva...

Lucifer: El akarnak válni, igen. Szóval hisznek – a válásban. Nagyszerű! Megcsináltuk. *(Feltartja a kezét, virtuális pacsira.)*

Glória: Ez így nem helyes!

Lucifer: Persze, most már azt is te döntöd el, hogy melyik hit helyes és melyik hit nem az! Erről nem volt szó az elején, nem kértél mást, csak hogy higgyen. Hát most hisz, hirtelen ez lett a baj? Hihetetlen! Mindig kitaláltok valami újat, én meg persze alkalmazkodjak! Tudod mit, Édes? Ádám ilyen: nemrég még a hedonizmusban hitt, tegnap már a házasságban, ma meg éppen a válásban. Ki tudja, mi lesz holnap? Megoldják maguk között.

Glória: Nem-nem! Te oldod meg ezt a kabarét, méghozzá nagyon gyorsan! Mind tudjuk: amit Isten egybekötött, ember nem választhatja szét!

Kusnyar Zsuzsanna illusztrációja

Lucifer: Isten? *(Nevet.)* Nem tudom, hogyan kerülhette el a figyelmedet Glória, de akkor elmondom én: ma már szinte senkit sem érdekel Isten.

Glória: *(Mély levegőt vesz, próbál higgadt maradni.)* Ezt a beszélgetést most befejezzük, te pedig azonnal visszabújsz ebbe az igencsak furcsa szerepbe, amit magadra öltöttél! Cselekedj! *(A hívás megszakad.)*

Narrátor: Míg Ádám és Éva kapcsolatuk sötét mélységeit tárják fel egymás előtt, gyermekük, Sét – kihasználva a szülők távollétét – saját házukba hívja barátait. A fiú, aki a szülők közti veszekedésekről nagyon is sokat sejt, kezd egyre inkább elzárkózni a valódi világ elől.

Áron: *(Egy pohárral a kezében huppan az egymagában üldögélő, merengő Sét mellé, amíg a többiek csoportosan beszélgetnek, iszogatnak és mozognak a zenére kicsit messzebb tőlük.)* Miért vagy ennyire magadba fordulva, bro? A faterod legendás pálesze nem ért még el?

Sét: Tesó, mondtam, hogy ahhoz ne nyúlj hozzá, így is állandóan azt a vádat hallgatom tőle, hogy dugiban iszom.

Áron: Mer' talán nem?

Sét: Dehogynem, de cseszheti, hogy beismerem. Tudod, ki adja meg neki azt az örömöt!

Áron: Komolyan, mi bajod? Fenyegetik anyádat a tanártüntetések miatt? Vagy már megint marják egymást az ősök?

Sét: Azok mikor nem? Kéne nekik egy jó kis *hajnali részegség*[28]... Mindegy, leszarom az egészet, rohadt unalmas már az ordibálásukra ébredni, arra hazajönni meg elaludni. Anyám nyúz, mert lemondtam a tanárságról, és a politológia érdekel, apám állandóan csak a pénzről pofázik – ezen kívül semmi nem érdekli.

Áron: Hallod, ismered *LucInflut*?

Sét: Figyeltél rám egyáltalán? Mégis hogy jön ez ide?

Áron: Ha megmutatom, megérted majd. *(Előveszi a telefonját, és megkeresi a legutoljára like-olt videóját. Lejátssza Sétnek.)*

Lucifer (influencer): What's up, guys? Ahogy megszokhattátok, ma is jelentkezem egy nagyon deep motivációs idézettel! Figyeljetek:

„(...) az akarat szabad.
Kiérdemeltem ezt nagyon magamnak,
Lemondtam érte a paradicsomról.
Sokat tanultam álomképeimből,
Kiábrándultam sokból, s most csupán
Tőlem függ, útam másképpen vezetni."[29]

Ne felejtsétek el: higgyetek, gyúrjatok és iratkozzatok fel! Peace out!

[28] Kosztolányi Dezső, *Hajnali részegség*

[29] Madách Imre, *Az ember tragédiája*, Kreatív, 2021, 239.

Áron: Te is hallottad, tesó, LucInflu megmondta. Rohadtul te vagy a saját sorsod korbácsa.
Sét: Az kovácsa, faszi.
Áron: Tökmindegy, értetted, nem?
Sét: Én már csak egyetlen dologgal akarok foglalkozni, haver: ki akar játszani? *(Kiabál, miközben egy üres üveget emel a magasba.)*
Ákos: Szétadom! *(Megindul a szoba közepére, pohárral a kezében.)*
Áron: Lányok?
Luca: Naná! Gyere te is, Anna! *(Mindannyian leülnek a szőnyegre egy körben.)*
Anna: Majd én pörgetek! *(Az üveg Áron és Luca között áll meg.)*
Áron: Luca! Csókolj meg!
Luca: Inkább felelek, te barom!
Sét: Majd én kérdezek!
Luca: Csak rajta!
Ákos: Félsz, mi?
Luca: Ugyan, nyitott könyv vagyok. Kérdezhet bármit!
Sét: Miben hiszel? *(Hirtelen csend lesz a társaságban, Luca csak pár pillanattal később reagál.)*
Luca: *(Zavartan nevet.)* Ez meg milyen kérdés?
Áron: Te aztán rápörögtél LucInflura, haver.
Mindenki: Mi van?!
Áron: Semmi, semmi. Hallottad Sét kérdését, válaszolj!
Luca: Oké, legyen. Nem hiszek semmiben, nincs értelme.
Sét: Istenben mégiscsak...
Luca: Ó, pláne nem!
Ákos: Akkor miért jársz egyházi suliba?
Luca: Neked feltűnt, hogy az állami iskolák szarrá vannak rohadva?
Áron: Az, mondjuk, jogos...
Anna: Miért, ti talán hisztek Istenben?
Ákos: Hát, azért valaminek mégiscsak kell lennie odafönn... Gondolom én.
Anna: De azért a teljes mesét, gondolom, ti sem veszitek be...
Sét: Mesét?
Luca: Ennél jobb szó nincs rá. Mese az egész, amit faszik találtak ki, de ez nektek nyilván nem tűnik fel, mert azok vagytok ti is.
Ákos: *(Értetlenül rázza a fejét.)* Várj, mi van?

Anna: Annyira egyértelmű! Gondolj csak bele: a Mindenható egy férfi, aki egy fiút küld a világra. Az egyetlen nő a történetben pedig csak szül, ráadásul anélkül, hogy szexelt volna!

Luca: Álszentség az egész, szóval nem is hiszek benne, csakis magamban. Mert ha mást nem is, egy dolgot megtanultam irodalmon: én kurvára nem leszek a *szürkék hegedőse*.[30]

Áron: Te aztán nem vagy semmi!

Bódi Flóra Eszter illusztrációja

(A fiatalok összejövetelét hirtelen Ádám hazaérkezése szakítja meg. Sét barátai a lehető leggyorsabban távoznak, miközben a fiú unottan előveszi a telefonját. Ádám elveszi tőle, mire Sét dühösen feláll.)

Sét: Mit képzelsz, mit csinálsz?

Ádám: Az apáddal beszélsz, ha elfelejtetted volna!

Sét: Azta! *(Tapsol.)* Végre eszedbe jutott, hogy a fiad vagyok!

Ádám: *(Fenyegetően feltartja a mutatóujját.)* Sét, ha még egyszer így szólsz...

Sét: Akkor mi lesz? Eljutsz odáig, hogy kezet is emelsz rám? Vagy anyára?

Ádám: Mégis hogy képzeled...

Sét: Akkor is végigmondom, leszarom! Tudom, hogy nem úgy alakult az életed, ahogyan tervezted, de ez van! Csak én vagyok itt neked és anya, de neked semmi sem elég! Képzeld, egyikünk sem tehet arról, hogy csődöt mondtál mindenben! Ezért egyedül csak te vagy a felelős, úgyhogy szállj le rólunk!

Ádám: Csődöt?! Értetek tettem mindent! Ha én nem lennék...

Sét: Akkor mi lenne, mi?! Megmondom én neked – nyugalom! Végre vége lenne ennek az egész szarságnak, amit okoztál! Papolsz, hogy mindent feláldoztál a jólétünkért, holott minden egyes cselekedetedet önzőség vezérli! És én lassan már úgy érzem, hogy *nincsen apám, se anyám...*[31] És ez *nagyon fáj!*[32]

Ádám: *(Lassan hátrébb lépdel és leroskad egy székre.)* Úgy érzem magam, *mint aki a sínek közé esett!*[33]

---

[30] ADY Endre, *Új Vizeken járok*

[31] JÓZSEF Attila, *Tiszta szívvel*

[32] JÓZSEF Attila, *Nagyon fáj*

[33] KOSZTOLÁNYI Dezső, *Mint aki a sínek közé esett*

(Lucifer közben megjelenik Sét mögött. Ádámot nézi a mellkasa előtt összefont karokkal.)

Ádám: Sok jövőképet tártál már elém, Lucifer, de ez... ez az idegen környezet egyikhez sem fogható.

Sét: *(Értetlenül maga mögé néz, majd vissza apjára. Ő nem látja Lucifert.)* Beléd meg mi ütött, megbolondultál? Mégis kihez dumálsz?

Lucifer: Lehet bármilyen újszerű a környezet, ahová hoztalak, ti itt is Ádám és Éva vagytok. A világ változik, az ember ugyanaz marad.

Ádám: Nem... nem...

Sét: A...apa? Figyelj, nem akartam...

Lucifer: Érted már, Ádám?

Ádám: Nézem a széthulló családom és a *2x2 józansága hull reám*[34], Lucifer. Ébressz fel, kérlek! *(Lucifer csettint – sötétség.)*

(Ádám felébred álmából. Észreveszi feleségét, ahogy altatni próbálja a kis Sétet.)

Ádám: Majd én. *(Elveszi a gyermeket, átkarolja Évát.) Nem tudom ,miért, meddig maradok meg még neked... De a kezedet fogom, s őrizem a szemedet.*[35]

(A színre lép Lucifer és Glória.)

Glória: Sosem hittem volna, hogy képességeid valaha a nagyobb jót is szolgálhatják, Lucifer, hiába olvadt eggyé e nemes cél saját érdekeiddel. Először, de talán nem utoljára történt, hogy semmit sem tettél tönkre.

Lucifer: N*agyon sok van még, mit nem tud, s nem is fog tudni*[36] – negyedét sem látta. *Eszmél, örül, szeret és elbukik*[37] – ez a ciklikusság határozza meg létét, amíg világ a világ. Mégis elégedett! *(Mondja szemrehányóan.)*

Glória: Téged tán nem tölt el elégedettséggel küldetésünk sikere?

Lucifer: Nem látok garanciát arra, hogy ez ne fordulhasson elő ismét, de figyelmeztetlek – legközelebb *nem adhatok mást, csak mi lényegem*[38].

Glória: (Mosolyog, és az Úr szavait idézi.) *Működj csak tovább: dőre tagadásod lesz, mi egy percre eltántorítja bár az embert, de vissza is téríti útjára*[39] – mely sosem volt és sosem lesz egyenes. Akárcsak a kanyarok, a vége is beláthatatlan.

---

[34] Radnóti Miklós, *Levél a hitveshez*

[35] Ady Endre, *Őrizem a szemed*

[36] Madách Imre, *Az ember tragédiája*, Kreatív, 2021, 16.

[37] Madách Imre, *Az ember tragédiája*, Kreatív, 2021, 32.

[38] Madách Imre, *Az ember tragédiája*, Kreatív, 2021, 9.

[39] Madách Imre, *Az ember tragédiája*, Kreatív, 2021, 246.

Lucifer: Pont, mint a háborúé. *Egy gondolat bánt engemet*[40], Glória! Mindig azt hittem, hogy nincs előttem olyan, amit ne tudnék; hogy fény vagyok ott, ahol az úr a sötétség. De ezen álommal be kellett látnom; van, amit én sem sejthetek. Számtalan csoda van, mit kezdetek kezdetén az Úr megteremtett. De mégis mi végre teremtette ezt a *szörnyű csodafajzat*ot[41]... Mi célból és meddig működhet még világok pusztítója, az ember?

VÉGE

Fazekas Petra Réka illusztrációja

[40] Petőfi Sándor, *Egy gondolat bánt engemet...*
[41] Szophoklész, *Antigoné,* ford. Ratkó József

HANDÓ PÉTER

POLITIKA

Az ember
oly tehetetlen:
ráfagy a szája
a kiáltásra.

Szólna, de
visszaretten,
mert a valóságszó
csak megalázza.

Minden –
ami volt, van, lesz,
beteljesül –
kegyetlen.

Vértakaró
feszül ki felettem.
Már leigázva
az anyanyelv is.

Végül
szőnyeget terít a dervis,
és az igéből
kivágja

a lelket.
Már nem kell szeretned,
csak harcolj!
Gyűlöletszavakból

fogadj be minél többet!
S ne ájulj el magadtól!
Az igazság távol.
Elbukni mindig könnyebb.

HADVISELÉS

Szegélyét feszegetve
rásimul a keretre,
hogy visszapattanjon a golyó.

Ölni jött. Észrevette,
mily nagy a szövet csendje,
ha mögé hever egy álmodó.

Tudhatom-e, mi fed be?
Ég az álca keresztje,
a lángnyelvek között szétfolyó.

Békében mivé lehetne?
Leng a pallos felette,
mégis én legyek a meghaló?

SORS

Egy virágszirom eseményhorizontján
pilinkél pár pollen.
A jövőmet a széllel visszahozatnám,
de elnyelődik benn.

Magtalan hervad a bús bibemély. Rajta
túl már semmi sincsen.
Csak az éj vonaglik, mintha kiszakadna
zsákjából az Isten.

Tenyeremmel fölfognám, de vele hulljak?
Szörnyű kegyelemben
nyílhatok ki. Vagy hajítsam el a múltat?
Mint lesz... Meg kell tennem.

ZÁRLAT

Leválasztom azt,
mi lélekbalansz.
Marad a puszta
árnyára jutva.

Bőrömön a fény
parázsló remény.
Eltávolodott.
Üresség vagyok.

Nézem a röptöm.
Így lehetnék fönn?
Már lezuhanva?
Szétfolyó magma
a múló időn.

Valami majd jön.

Égen és földön
elhagy az erőm.

Ma mit szabadna
vinni szabadba?
Átvinni árkon,
hogy leigázzon?

Közös a végzet.
Érzem, mint éget.
Hamvam a szárnya.

Több csodára
nem jut már lábnyom.

Túl minden vágyon.

Fényét választva
lelkem – mint balansza –
vár a tavaszra,
hogy visszaszálljon…

Jelölt határon
az ember már rom.
Elült a vágya.
Látszó csontját a
semmi takarja.

Nem telhet másra.
Csöndre, magamba.

Gedeon Hajnalka: Meditáció Meotisról
(tusrajz)

Orbán György János: Direkttermő (tustoll, akvarell)

Baráthi Ottó

NÓGRÁD VÁRMEGYE AZ ORSZÁGBAN

Megállítható-e a hanyatlás tendenciája?

Bevezetés

Nógrád vármegye az ország legkisebb lélekszámú és a második legkisebb területű, középszintű területi egysége. Mindkét adottsága – más jellemzői mellett – fontos ismérve. Különösen a megye gazdasági-társadalmi helyzetét tekintve, melyet egy korábbi írásomban[1] elemeztem, és bemutattam a megye gazdaságának az országos fejlődéstől való elmaradását. Egyik következtetésem szerint a gyakran hangoztatott felzárkózásra belátható időn belül nincs esély. A vármegye önmagához viszonyított fejlődése lehet a reális célkitűzés. Jelen dolgozatomban az utóbbi elemzésem óta eltelt időszak gazdasági teljesítményét vizsgálom. Elsősorban az érdekel, hogy az általam várt „önfejlődés" bekövetkezett-e. Javult-e Nógrád vármegye pozíciója az országos átlaghoz és más megyékhez képest? Megállítható-e a hanyatlás, elkerülhető-e a végleges leszakadás? Záró soraimban összefoglalom elemzésem eredményeit, és levonom a konklúzióimat is. A vizsgálat során tárgyidőszaknak az utóbbi 5-6 évet, bázisnak a megelőző hasonló periódust tekintem. Az adatok forrása a Központi Statisztikai Hivatal (KSH). A viszonyszámok, az indexek és a táblázatok saját számításaim, illetve szerkesztéseim eredményei. A megye és a vármegye kifejezéseket distinkció nélkül használom. Az adatgyűjtés utolsó napja: 2024. február 14. volt, amikor még csak a 2022-es KSH-adatok álltak legfrissebbként rendelkezésemre. Dolgozatom elsősorban nem tudományos igényű, hanem az ismeretterjesztést szolgálja. Köszönetet mondok Sándor Ildikó közgazdász kollégámnak, aki észrevételeivel és javaslataival is segítette munkámat.

[1] Baráthi Ottó: *Nógrád megye gazdaságának és társadalmának sajátos jegyei, állandó jellemzői az elmúlt évtizedekben*. Palócföld, 2018. 4.

Folyamatosan fogyó népesség

Ahogy egy országnak, úgy egy térségnek és településnek is a legnagyobb értéke a lakónépessége. Erre gondolva, Nógrád megye népességének mélyebb elemzését egy 2018-ban készített dolgozatomban[2] ugyancsak itt, a Palócföld hasábjain tettem közzé. Így alább csak a megye népességének néhány jellemzője szerinti változását villantom fel. Nógrád megye lakosainak száma már az 1980-as évektől folyamatosan csökken. A „népfogyatkozás" az elmúlt hat évben – az országosnál is gyorsabb ütemben – folytatódott, ahogy az az alábbi táblázatból is kitetszik.

A lakónépesség száma, ezer fő

Megnevezés	2010	2016	2022	Index (%)		
				2016/ 2010	2022/ 2016	2022/ 2010
Nógrád megye	204,9	193,9	185,6	94,6	95,7	90,6
Magyarország	10 014, 3	9 797,6	9 689,0	97,8	98,9	96,7
Nógrád megye az ország %-ában	2,05	1,98	1,92	–	–	–

A jelentős apadás (amely 2016–2022 között 8300 fő volt, és egy „nagyközség" elvesztésével ér fel) oka megyénkben az élvszületések és a halázások ellentétes irányú, kedvezőtlen alakulása, valamint az elvándorlás volt. Ez utóbbi – azaz a negatív vándorlási különbözet – az elmúlt években csökkent, és 2022-re megszűnt. Ugyancsak régi tendencia az elöregedés és a cigánynépesség gyorsütemű növekedése, mindkettő a sajátos következményével. Mérséklődött a vámegye népességének az ország népességéhez viszonyított aránya is, ahogy az a fenti táblázat alsó sorában látható. Nógrád veszít súlyából, jó, ha ázsiójából nem. Az 1,92%-os mutatót ajánlom megjegyezni, és az egyes hasonló típusú mutatókkal összevetni.

[2] Baráthi Ottó: *A népesség csökkenésének és szerkezetváltozásának főbb okai és egyes következményei Nógrád megyében*. Palócföld, 2018. 1.

Javuló gazdasági aktivitás

A rendszerváltás utáni néhány évben a magasra szökött munkanélküliség Nógrád megyében szinte sokkot okozott. A foglalkoztatás színvonala azóta lassan javult, az utóbbi években dinamikusan emelkedett is. Például a foglalkoztatottak száma 2010 és 2022 között 12,5 ezer fővel nőtt, és az utóbbi évben már 80,4 ezer főre rúgott. Ugyanekkor a munkanélküliek száma 14,9 ezer főről 7,6 ezer főre csökkent. Az alábbi táblázat mutatói az országos pozíció érzékelésére alkalmas képet vetítenek ki.

A 15–64 éves népesség gazdasági aktivitása

2010		2016		2022	
Ország	Nógrád	Ország	Nógrád	Ország	Nógrád
A foglalkoztatottak száma, ezer fő					
3 842,7	67,9	4 439,9	77,8	4 586,3	80,4
Foglalkoztatási arány, %					
57,0	49,2	68,5	61,4	74,4	68,8
A munkanélküliek száma, ezer fő					
468,9	14,9	233,7	7,0	173,8	7,6
Munkanélküliségi ráta,%					
10.9	18,0	5,0	8,2	3,7	8,6

Látható, hogy a javulás egyrészt a megye korábbi mutatóihoz képest következett be, másrészt konvergált is az országos jelzőszámokhoz, miközben a foglalkoztatás dinamizmusát a 2020. évi koronavírus-járványt követő recesszió visszafogta. A 2010-től javuló foglalkoztatási arány 2016-ban már 61,4% volt, amivel megyénk Szabolcs-Szatmár-Bereg megye előtt állt, a 18. helyen a megyék között. Ezt követően lassabban nőtt ugyan, de 2022-ben a 68,8%-os mutatóval mégis megelőzte („Szabolcson" kívül) Borsod-Abaúj Zemplén és Somogy megyét is. A munkanélküliség rátája viszont a 2016. évi 8,2%-ról 2022-ben 8,6%-ra nőtt – így az országos átlag (3,7%) dupláját is meghaladta. A megyei mezőnyben pedig Nógrád megye ismét sereghajtó lett.

Élénkülő beruházási tevékenység

A beruházás az állóalapok bővítése, pótlása, egy gazdasági vagy területi egység működésének feltétele, jövőjének letéteményese. Ehhez képest Nógrád ugyancsak a megyei mezőny végén foglal helyet. A nógrádi beruházások teljesítményértéke (2022-ben 106 milliárd forint) az országos teljesítményértéknek – az előző években mutatott hullámzás (2010: 0,88%, 2016: 1,48%) után – 0,87%-át tette ki. A hullámzás a fajlagos mutató esetében is megmutatkozik, és az alábbi táblázatban jól érzékelhető is:

A beruházások egy lakosra jutó teljesítményértéke, ezer forint

Megnevezés	2010	2016	2022	Index (%)		
				2106/ 2010	2022/ 2016	2022/ 2010
Nógrád megye	164,8	355,8	578,0	215,8	162,5	350,7
Magyarország	381,2	473,3	1254,3	124,1	265,0	329,0
Nógrád megye az ország %-ában	43,2	75,2	46,1	–	–	–

Az indexek beszédesek. Itt csak arra hívom fel a figyelmet, hogy az elmúlt 12 évben a nógrádi beruházások dinamikája mindkét mutató tekintetében „megállta a helyét" az országos átlaghoz viszonyítva. Az abszolút teljesítményérték dinamikája alapján megközelítette, az egy főre jutó teljesítményérték tekintetében (ahogy az táblázat jobb oldali oszlopában látható) meg is haladta azt. A beruházási teljesítmény értékének és volumenének növekedése mellett annak szerkezete is fontos. Elsősorban a gépek, járművek beruházása hat a termelés volumenére és műszaki-technológia színvonalára. Megyénkben a gépi beruházások és az épületek, építmények értéke évről évre hullámzóan alakult, hosszabb idő átlagában csaknem egyenlő részarányt képviselt A nemzetgazdasági ágazatok közül a feldolgozóipar tűnt ki.

Stabilizálódó vállalkozások

A vállalkozások a gazdasági növekedés motorjai, a számuk, a szerkezetük és az eredményességük szignifikánsan befolyásolja térségünk gazdasági teljesítményét is. A vállalkozások hosszú idősorait vizsgálva elmondható, hogy csökkent a fluktuáció, a talpon maradt vállalkozások stabilizálódnak, némelyek hosszú idő óta

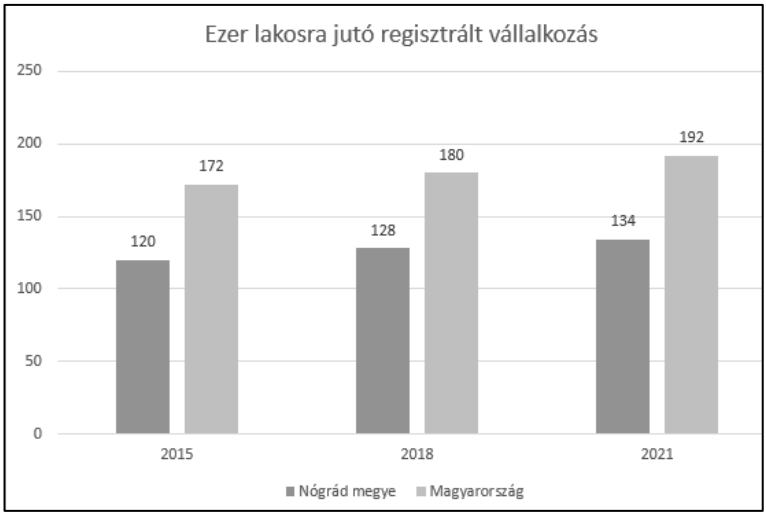
eredményesek, jövedelmezően gazdálkodnak. A TOP 50 Nógrád megye 2022. évi kiadványa szerint megyénk vállalkozásai 15 ágazatban működnek. Ezek alapján ágazati mélységű elemzésre itt nyilván nem vállalkozhatok. Kiemelhetem viszont a legnagyobb súlyú feldolgozóipari és kereskedelmi ágazatot. Azt pedig hangsúlyozom is, hogy a nógrádi vállalkozások jellemzője többek között a „nagyok" hiánya, a társascégek viszonylag alacsony aránya, a külföldi tőke csekély részesedése. Azt is állítom, hogy a nógrádi vállalkozások szerkezetének, „fajsúlyának", minőségének „rendszerváltás-történeti" okai vannak. Ezek közül a kényszervállalkozások tömeges létrejötte, majd csődje, a tőkehiány és az alacsony kockázatvállalási készség említhető elsősorban.

Ezer lakosra jutó regisztrált vállalkozás

Megnevezés	2014	2018	2022	Index (%)		
				2108/ 2014	2022/ 2018	2022/ 2014
Nógrád megye	114	128	133	112,3	103,9	**116,7**
Magyarország	173	180	192	104,0	106,7	**111,0**
Nógrád megye az ország %-ában	65,9	71,1	69,3	–	–	–

Így akár érthető a napjainkban is megmutatkozó visszafogott vállalkozói aktivitás. A 2022-ben regisztrált 24277 vállalkozás 1,32%-a az országosnak. A fenti táblázat mutatója szerint 2022. évben megyénkben 1000 lakosra 133 vállalkozás jutott. Hogy ezzel a két fajlagos mutatóval és az én számított indexeimmel együtt hogyan változott és milyen volt a vizsgált időszakban megyénk pozíciója, azt az alábbi látványos oszlopdiagram jól érzékelteti is.

Az adatok alapján már az is figyelemre méltó, hogy a vállalkozásaink jelentős mértékben megszilárdultak, teljesítményük, eredményességük a vizsgált időszakban is javuló színvonalú volt, egyesek versenyképessége is növekedett.

Meg-megújuló mezőgazdaság

A mezőgazdaság kedvezőtlen termőhelyi adottságai ellenére is fontos szerepet tölt be Nógrád vármegyében. A rendszerváltás utáni sokkból – mint például a jól működő gazdaságok szétverése, az elhibázott kárpótlás – lassan kilábaló agrárium időnként meg-megújul, önellátó és piaci szerepe erősödik. Ezt az arcát mutatta a vizsgált időszakban a növénytermesztési ágazat – az alábbi mutatók szerint.

Néhány növényi kultúra összehasonlító adatai, éves termés átlag, kg/hektár

Megnevezés	Magyarország	Nógrád megye	Magyarország	Nógrád megye
	2018–2022. évek időszakában		Index (%) 2013–2017 = 100,0	
Búza	5552	4836	106,6	115,3
Árpa	5428	4234	115,0	125,2
Rozs	3262	3944	108,2	137,5
Kukorica	6934	5530	100,5	127,5
Burgonya	22816	30256	89,1	241,2

Amint az érzéklehető, a 2018–2022. évek közötti időszakban igen figyelemre méltó termelési eredmények születtek. A rozs és a burgonya termésátlaga meghaladta az országos átlagértéket. Eközben – és ez szinte kegyelmi állapot – valamennyi növényi

kultúra termelése nagyobb mértékben nőtt az országosnál. (Ezt a fenti táblázat indexei mutatják.) A gabonafélék termésátlaga 20%-kal nőtt, a burgonya termésátlaga pedig több mint duplájára emelkedett.

Az utóbbi években az egykor híres nógrádi bogyós gyümölcsök közül már csak a szamóca termelési eredményei emelkednek ki.

Az állattenyésztési ágazat adottságai jobbak, mint az elért eredményei. Az ágazatban a gazdasági haszonállatfajok közül a vizsgált időszakban a szarvasmarhaállomány csaknem 4 ezerrel nőtt, és 21,2 ezerre emelkedett, az országos állomány 2,37%-át tette ki. Ez igen jó jelzőszám, gondoljunk csak a népesség és egyes ágazatok hasonló relatív mutatóira. A sertés-, a juh- és a baromfiállomány az országos tendenciákhoz hasonlóan, különböző mértékben mérséklődött. Úgy tűnik azonban, hogy Nógrád megye agráriumában van potenciál, esély is a jobb eredmények elérésére.

Ipar: a gépgyártás és az export élteti

Az egykor híres nógrádi nagyipar ködbe veszett, maradványaiból néhány kevés vállalkozás Főnix-madárként megújulva, átalakulva még működik. Így például a salgótarjáni Wamsler SE és a CIE Salgglas Üvegipari Zrt., a Prysmian MKM Balassagyarmati Kábelgyár és más cégek. Velük együtt az új kis- és középvállalkozások (KKV-k) százai, ezrei formálták, színezték a megye iparának arculatát a vizsgált időszakban is. A 2022. évben a legalább 5 főt alkalmazó vállalkozások telephely szerinti adatai alapján az ipari termelés értéke 565049 millió forint volt, ami az országos kibocsátás 1,03%-a, a megyék között a legkisebb volt. A termelés egy lakosra jutó értéke pedig 52,3%-a volt az országos átlagnak. Megyénk iparának teljesítménye 2016–2022 között 52,1%-kal nőtt, elmaradva az országos dinamikától. A nagyobb súlyú ipari ágazatok közül a kohászat, a fémfeldolgozás és a gépipar dinamikusabban, a gumi-, műanyag- és építőanyag-ipar differenciáltan nőtt. Az ipari értékesítés 86%-át adó export volumene 9,8, a belföldi eladásoké 4,8%-kal emelkedett. Megyénk egykor dotációkkal támogatott, virágzónak kikiáltott ipara ma itt tart, de van esélye a fejlődésre.

Végül érdemes megemlíteni, hogy megyénkben működő hat nagy, más megyei székhelyű cég (ilyen az említett balassagyarmati kábelgyár is) jelentős teljesítményi adatai – érthető módon – nem számítanak bele a székhely szerinti statisztikába. Csakhogy ez a megyénket – a legtöbb más megyéhez képest – hátrányosan érinti.

Építőipar: felépülőben?

A legalább 5 főt foglalkoztató építőipari vállalkozások 2022. évi termelési értéke 22752 millió Ft volt, ami 276,5%-a volt a 2016. évinek. A megyei növekedés meghaladta az országos 245,6%-os dinamikát is. A Nógrád megyei kibocsátás 2022-ben az országos 0,51%-át adta, szintén magasabb volt 2016. évi 0,46%-nál. A magas termelési értékben a 2014–2020. évi TOP forrásokból finanszírozott települési önkormányzati építési igények alapján megvalósított megrendelések is közrejátszottak. Az eredményei a megye településein láthatók: új külsőt kapott templomok, középületek, orvosi rendelők, óvodák, bölcsődék, zöldülő közterek sorjáznak, amerre csak jár az ember. Ugyanakkor – és ezt is tudni kell – az egy lakosra jutó 122,6 ezer forint termelési érték – a hazai átlag mindössze 26,9 %-a – a legalacsonyabb volt a vármegyék körében. 2002-ben a termelés bővülését a kibocsátás 72%-át adó épületépítések 9,2, és az egyéb építmények építésének 0,3%-os volumennövekedése eredményezte. Biztató, hogy a vármegyei építőipari szervezetek 2022-ben 14,6 milliárd forint értékű új szerződést kötöttek, volumenében 7,6%-kal többet az előző év azonos időszakainál, miközben országosan 3,5%-os csökkenés következett be. Bízzunk bennne, hogy a korábban jelentős mértékben leépült építőiparunk fokozatosan újra felépíti magát.

Turizmus – újraéledő remények

Amíg a turizmus a világban és országunkban is dinamikusan fejlődött, és az utóbbi években a vezető gazdasági ágazatok közé került, addig Nógrádban ez nem így történt. A 2016. évi csaknem 65 ezer fős vendégforgalom ugyan újraélesztette a reményt, amit a pandémia ebben az ágazatban különösen lehűtött. Következményeként is Nógrád vármegye kereskedelmi szálláshelyein 2022-ben 62157 vendég fordult meg, szemben a 2016. évi 64852 fővel, ami 4,1%-os forgalomcsökkenést jelent. A nógrádi vendégforgalom 2022-ben az országosnak 0,57%át tette ki.
A vizsgált időszak jellemzője volt, hogy az országos folyamathoz hasonlóan a belföldi vendégforgalom csökkent, a külföldi nőtt – a 2016. évi 4789 főről 2022. évre 6074 főre, 26,8%-kal. Nógrád megyében a vizsgált időszakban 131 ezer vendégéjszakát töltöttek a vendégek, éppen annyit, mint 2016-ban. A vendégéjszakák többségét (több mint nyolctizedét) a belföldi vendégek töltötték a szálláshelyeken, arányuk 2016-ban még 92% volt. Külföldről a legtöbben Németországból jöttek, de jelentős volt a szomszédos országokból érkezők száma is. A külföldi vendégek döntő része szállodai elhelyezést igényelt, amint az a statisztikai adatokból is kitűnik. Ugyanis

amíg a kereskedelmi szálláshelyek összes vendégforgalma 2016–2002 között csökkent, addig a szállodák vendégforgalma 7,5%-kal növekedett.

Az idegenforgalom feltételrendszeréhez tartozik a vendéglátás. A vizsgált időszakban csökkent vendéglátóhelyeink száma is, a 2016. évi 822-ről 795-re. Kedvező, hogy az összes vendéglátóhelyen belül nőtt az éttermek száma. Ugyanis a vendégek többsége által igényelt színvonalasabb ellátás – a különböző típusú vendéglátóhelyek közül – leginkább az éttermekben biztosítható.

Keresetek – gyors ütemű javulás

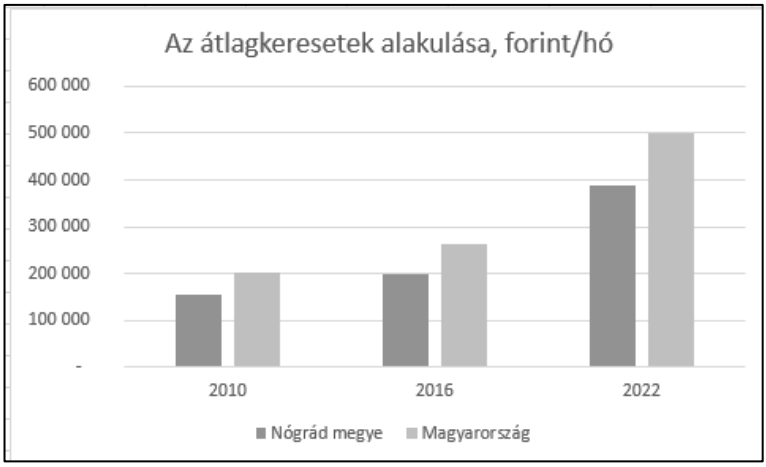
A foglalkoztatás és a teljesítmények növekedésével összhangban, sőt azt meghaladó, progresszív módon nőttek a keresetek Nógrád megyében – legalábbis a foglalkoztatottaknál jóval szűkebb körben, a teljes munkaidőben alkalmazásban állók állományában.

A táblázatból kiolvasható – többek között –, hogy a 2016–2022 közötti időszakban a Nógrád megyei átlagkeresetek csaknem duplájára nőttek, és a növekedés üteme 6,8%-ponttal meghaladta az országos átlagot, egyben a vármegyék körében is az egyik legmagasabb volt. Ennek ellenére az alkalmazottak 22,4%-kal kevesebbet kerestek az országos átlagnál. A diagram jól érzékelteti a különbségeket.

Az értékeléshez jó, ha a súlyozott számtani átlag tulajdonságait is ismeri az olvasó. Miközben az sem baj, ha nem ért valaki a statisztikához, csak ne vonjon le messzemenő következtetéseket abból se, hogy a nógrádi átlagkereset még mindig csak két megye hasonló kereseti mutatójánál magasabb.

Az átlagkeresetek alakulása, forint/hó

Megnevezés	2010	2016	2022	Index (%)		
				2016/ 2010	2022/ 2016	2022 /2010
Nógrád megye	152998	197750	388030	129,3	196,2	253,6
Magyarország	202576	263171	499980	129,9	190,0	246,8
Nógrád megye az ország %-ában	75,5	75,1	77,6	–	–	–

A GDP mint „komplex következmény”

A bruttó hazai termék (GDP) egy térség gazdasági fejlettségének komplex jelzőszáma. Abszolút és fajlagos értéke alapján Nógrád megye évtizedek óta az utolsó helyek egyikét foglalta el a megyei mezőnyben. Lemaradásunk az utóbbi évekig is évről évre nőtt. Ezt a mélyrepülést a mai napig is sokan varrnák a rendszerváltás nyakába. Tévesen, ahogy azt egy régebbi dolgozatomban már tényszerűen is bemutattam.[3]

A megye GDP-mutatója még iparának fejlődő időszakában, az 1970-es években is az országos átlag alatt volt, például Borsod-Abaúj-Zemplén fejlettségétől még távolabb, mint napjainkban. A népszerű, nagyvonalú narratívák és főleg magyarázkodások helyett lássuk vizsgálatom adatait és a levonható következtetéseket.

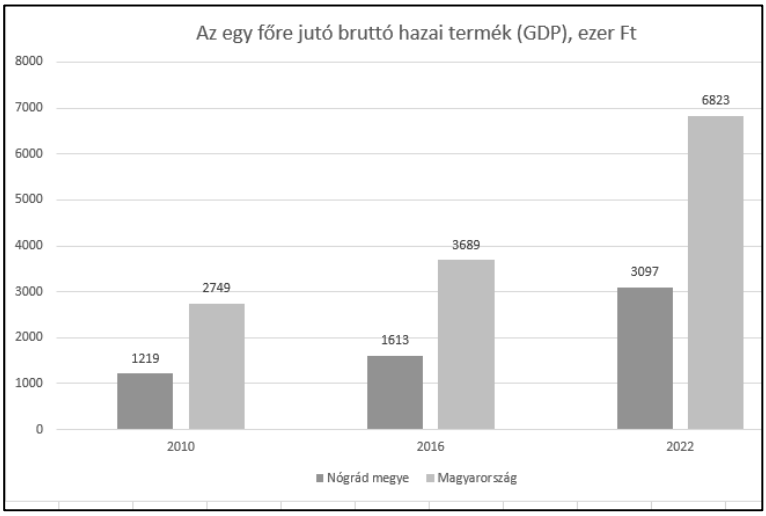
A bruttó hazai termék értéke Nógrádban 2016 és 2022 között gyors ütemben nőtt, csaknem a duplájára emelkedett (186,8%), és kicsivel meghaladta országos átlagérték dinamikus viszonyszámát is (182,5%), ami talán még nem is fordult elő, amióta a KSH közli a GDP „megyesoros” mutatóit.

[3] Baráthi Ottó: *Nógrád megye gazdasági-társadalmi folyamatainak főbb jellemzői a rendszerváltás után*. Területi Statisztika, 2010. 4.

Az egy főre jutó bruttó hazai termék (GDP), ezer Ft

Megnevezés	2010	2016	2022	Index (%)		
				2016/ 2010	2022/ 2016	2022/ 2010
Nógrád megye	1219	1613	3097	132,3	**192,0**	254,0
Magyarország	2749	3689	6823	134,2	185,0	248,2
Nógrád megye az ország %-ában	**44,3**	**43,7**	**45,4**	–	–	–

Ugyanebben az időszakban megyénk fajlagos GDP-mutatója – ahogy a fenti táblázatban látható – az országosnál még dinamikusabban nőtt: következtében 1,7 százalékponttal emelkedett az országoshoz viszonyított részaránya is. Az arányokat és az országos átlagtól való „távolságukat" szemléletesen mutatja az alábbi oszlopdiagram.

A GDP 2016–2022. évek közötti erőteljes (92 %-os) növekedése a megye egész gazdasága termelő erőinek a „komplex következménye". Ez a dinamika sajnos nem garantálható, annál inkább figyelemeztető: hiszen nem volt elég ahhoz, hogy a vármegyék mezőnyében az utolsó helyről előbbre lépjünk. Arról már nem is

szólva, hogy Fejér, Komárom-Esztergom és Győr-Moson-Sopron vármegyék egy főre jutó GDP mutatója több mint a duplája vármegyénk hasonló jelzőszámának.

Záró gondolatok

Elemzésemet összefoglalva megállapíthatom, hogy Nógrád megye gazdaságának teljesítménye a vizsgált időszakban szféránként és nemzetgazdasági áganként-ágazatonként is differenciáltan alakult, „egészében" azonban jól érzékelhetően javult. Vármegyénk gazdasága – bevezető soraimban leírt feltételezésemnek megfelelően – a korábbi önmagához képest dinamikusan fejlődött. A képet – ahogy mindig is – relativizálja az országos átlag magasabb szintje és egyes fejlett megyék teljesítménye.

Amint láttuk, Nógrád népessége „természetes" módon tovább csökkent. Most már „tisztán", hiszen az elvándorlás lényegében megszűnt, ami akár azt is jelentheti, hogy a nógrádi emberek jobban érzik magukat szűkebb pátriájukban, mint a korábbi években.

A megye bruttó hazai terméke – mindkét mutatója szerint – dinamikusan, az országos átlagot meghaladóan nőtt. Ezt fontos hangsúlyoznom, mert döntően megyénk termelő ágazatai jó teljesítményének az eredménye, és ami még fontosabb, a nógrádi dolgozók ezreinek a munkája van mögötte. Megsüvegelendő teljesítmény. S, hogy ez nem volt elég az „előzéshez"? Emiatt ne legyen lelkifurdalásunk, az okok a történelmi múltból és a korább évtizedek produktumaiból (is) levezethetők.[4]

Figyelemre méltó, hogy a vizsgált időszakban a gazdasági aktivitás és a foglalkoztatás színvonala is javult megyénkben. Ugyanakkor a vizsgálódásom a nógrádi munkaerő „piacérzékenységét" és „kitettségét" is megmutatja. Minden zavar a gazdaságban, a recesszió és a vis major esetek nyomán emberek százai, ezrei veszíthetik el munkájukat.

Dinamikusan nőtt a beruházások és egyes kiemelt ágazatok – különösen az építőipar – termelési értéke. A differenciált adatok ellenére is értékes a turizmus teljesítménye, különösen célkitűzései ismeretében. A Novohrad-Nógrád Geopark, a rekreációs területek fejlesztése, új turisztikai célpontok kialakítása éppúgy jelentős, mint ahogy az itt élők és az ide látogatók igényeinek jó minőségű kielégítése is fontos.

[4] Kalocsai Péter: Mit csinálunk rosszul...? Nógrád megye gazdasági teljesítménye a XX–XXI. század fordulóján. Palócföld, 2018. 4.

Vizsgálódásom során – dolgozatom főcímének megfelelve – érzékeltettem Nógrád vármegye helyét az országban, pozícióját a megyék között. Sokan tudtuk, hogy kicsik vagyunk térségünk területe, népessége és még ez utóbbiak részarányához viszonyított gazdasági teljesítményünk alapján is. Én most csak megerősíthettem mindezt. Kicsik vagyunk, de a kicsi szép, ahogy azt kedvenc közgazdász-filozófusom[5] után én is vallom. Abban az értelemben feltétlenül, hogy a kicsi emberléptékű, és hogy a lokális éppen olyan fontos (nekem fontosabb is), mint a globális. S, hogy Nógrád szép és értékes is, az számomra evidencia. Remélem, lesz módom még ezt is bemutatni olvasóimnak.

Öldöklő a verseny a világban, és fokozódik a hazai gazdaságban is. Javaslom, mi, itt Nógrádban egyelőre engedjük el „ezt" a versenyt. Ne azon rágódjunk, hányadik helyen vagyunk, arra törekedjünk, hogy magunkhoz képest lépjünk előre. Ne növekedésben, de a fejlődésben gondolkodjunk. Használjuk ki jobban a meglévő, csak részben kiaknázott adottságainkat. Örüljünk az elért eredményeinknek. Ezek – amennyiben tendenciózusan folytatódnak – elvezethetnek a hanyatlás megállításához, hogy írásom alcím-kérdésére is válaszoljak. Másként fogalmazva: van potenciál Nógrád vármegyében a végleges leszakadás elkerüléséhez. Tegyünk meg mindent azért, hogy ez a lendület – további energiák mozgósításával – vigye tovább a gazdaságunkat.

Ám tudni kell azt is, hogy a saját erő „még nem elég". A megyei és a települési, állami és politikai vezetők erkölcsi kötelessége, hogy kormányzati szinteken apelláljanak arra, hogy a nemzeti felemelkedés a térségek növekedéséből származik. Ezért a specifikus térségfejlesztési politika lehet a kulcs a nemzeti növekedés dinamizálásához. Egyben pedig a lemaradt, leszakadt térségek szisztematikus preferálásához. Ebben a tudatban kell lobbizniuk azért is, hogy a kiírásra kerülő pályázatok többsége – a Területfejlesztési Operatív Programok (TOP és TOP Plusz) mintájára – a pozitív diszkriminációra épüljön. Mindezt én jó szívvel ajánlom is.

[5] Ernst F. Schumacher: *A kicsi szép. Tanulmányok egy emberközpontú közgazdaságtanról*. Katalizátor Könyvkiadó, Budapest, 2014.

Cs. Fodor Béla

MADÁCH-DÍJAT KAPOTT A BALASSI BÁLINT KÖNYVTÁR

Beszélgetés Molnár Éva intézményigazgatóval

A figyelmes – az apróságokra is fogékony, jelen esetben az impresszumra is rátekintő – olvasók már régóta tudják, tudhatják, hogy a Palócföld, az idén éppen 70. évfolyamában járó irodalmi, művészeti és közéleti folyóirat már esztendők óta a salgótarjáni székhelyű Balassi Bálint Könyvtár kiadásában jelenik meg. A lap Nógrád vármegye Madách-díjasa, korábban megkapta már Salgótarján Pro Urbe-díját, és a Nógrád Megyei Értéktár „Nógrádikum"-a címmel is rendelkezik. Az 1964-ben – a tragédiaköltő halálának századik évfordulóján – kibontakozott legújabb kori Madách-kultusz részeként minden januárban – az író születésnapjának tiszteletére rendezett balassagyarmati ünnepségen – kiosztják a róla elnevezett rangos elismeréseket is. Az idén a díjazottak egyike a Palócföld kiadója, a Balassi Bálint Könyvtár volt. E jeles alkalom, illetve kitüntetés apropóján beszélgettünk Molnár Évával, az intézmény igazgatójával.

Ha már szó esett róla, folytassuk is a Palócfölddel. Mit jelent a kiadói szerep Ön, illetve a könyvtár számára?

A kérdés ilyetén megfogalmazását azért tartom helytállónak, mert van némi különbség az intézmény és az én személyes viszonyulásom között, tekintve, hogy a könyvtár már az én igazgatóvá való kinevezésem előtt is – sok évtizeden át, mondhatni, a kezdetektől fogva – nagy szerepet játszott a lap szerkesztésében, megjelentetésében. Emlékszem azokra az időkre, amikor fiatal értelmiségiként nagy tisztelettel viseltettem mindazok iránt, akik közéleti emberekként, szerkesztőként, szerzőként körülvették a Palócföldet. Értelemszerűen kifejezetten szorosnak mondható a kapcsolatom a Palócfölddel, amióta a könyvtár vezetésének élére kerültem, s érzem a felelősséget a szerkesztőség személyi összetétele, a rendszeres megjelenés anyagi hátterének megteremtése, az egyes lapszámok tartalma, illetve terjesztése, népszerűsítése területén. Jó érzéssel tölt el, hogy vidéki folyóiratként

ilyen hosszú időn át sikerült olykor évi hat, máskor csak két alkalommal, de folyamatosan megjelentetni a Palócföldet. Kifejezetten büszke vagyok a 2023-as esztendőre, amely során – mint közismert – egyrészt Petőfi Sándor, másrészt Madách Imre születésének 200. évfordulójára emlékeztünk, s a tiszteletadás folyamatából – szerintem, szerintünk – a Palócföld is méltó módon vette ki a részét. Mindkét zseniális alkotót, illetve munkásságát egy-egy bővített lapszám keretében elevenítettük meg. Úgy érzem, sikerült eredményesen együttműködni a jubiláns számok szerkesztőivel, két nagy tudású, rendkívül tájékozott emberrel, dr. Praznovszky Mihállyal – aki a korábbi években több alkalommal is volt a lap főszerkesztője – és dr. Fűzfa Balázzsal, aki vendégszerkesztőként először kapcsolódott be közös munkánkba. Az általuk készített lapszámok bemutatóin kiadóként nemcsak elégedett, de boldog is voltam. Annál is inkább, mert sokan fordultak hozzám is elismeréssel, gratulációval. Az idei év is nagyon fontos számunkra, hiszen a 70. évfolyamában jár a lap, s ezt az évfordulót is törekszünk tanulságossá, emlékezetessé tenni. Hiszem, hogy sikerülni fog, mert szakmailag és emberileg ezúttal is jó kezekben van a szerkesztés.

A következőkben most már tényleg essék szó a könyvtár Madách-díjáról, amihez a kultúrafogyasztók ama része nevében – amelyikhez jómagam is tartozom mint rendszeres olvasó és használó – mindenekelőtt szívből gratulálok. Sokan gondolják, gondoljuk úgy, hogy az intézmény a szakmai munka, a város és a vármegye közéletében való aktív részvállalás okán megérdemelten kapta meg ezt az elismerést, és jogosan gyarapodott egy újabb címmel. Úgy tudom, Ön és munkatársai számára mintegy mottóként szolgálnak a nógrádi kötődésű 16. századi költő – akinek nevét 1949-ben vette fel az intézmény – Egy katonaének *című versének alábbi sorai: „Az jó hírért, névért s az szép tisztességért ők mindent hátra hadnak, / Emberségből példát, vitézségből formát mindeneknek ők adnak…" Hogyan vonatkoztatják önmagukra e gondolatot manapság, egy teljesen kicserélődött, folyamatosan és szélvészgyorsan, ki tudja, milyen irányban változó világban?*

Erről az idézetről mindig az jut eszembe, hogy a mi könyvtárunknak már sokszor voltak olyan nehéz pillanatai, időszakai, amikor valóban a kitartó, szívós magatartás, a stratégiai gondolkodás, a jó taktikai érzék kellett ahhoz, hogy átvészeljük a nehézségeket. Alkalmasint szembe kellett néznünk a könyvtáros szakma méltatlan alulértékeltségével is mind erkölcsi, mind anyagi oldalról. Számunkra mégis mindig az emberség, a tisztesség maradt meg zsinórmértékként. Ami tőlünk telik, mindent megteszünk a „jó hírért".

Balról jobbra: Rideg Zsoltné *gazdasági ügyintéző;* Molnár Éva *igazgató;* Nagy Mónika *igazgatóhelyettes;* Ferik Ibolya *osztályvezető*

Mit jelent személy szerint Önnek és a könyvtárnak a Madách-kultusz, a nógrádi lét?

Abból kell kiindulni, hogy az alkotó fő művét, *Az ember tragédiáját* minél több embernek ismernie kell, s ennek érdekében a magunk módján mindent meg is kell tennünk. Annál is inkább, mert Madách mondandójának megértéséhez mindenekelőtt olvasni kell a művet, el kell menni szülő- és nyughelyére, Alsósztregovára, meg kell látogatni a kastély Oroszlánbarlangját, s minél több Madáchcsal kapcsolatos előadást kell meghallgatni. Csak ezen feltételek teljesülése mellett lehetünk igazán büszke szószólói ennek az itt született, világméretekben is elismert értéknek, amelyet a *Tragédia* képvisel. Ami pedig a nógrádi mivoltunkat illeti, arra is büszkének kell lennünk. Én mindig itt éltem, sokáig egy kis mátraalji faluban, egy jó ideje már Salgótarjánban. Amikor egyetemre jártam, az egyik professzor felfedezte beszédemben a palócságot, amit én soha nem szégyelltem, sőt...

Mit érzett, mit mondott a színpadon, amikor átvette a díjat?

Mindenekelőtt boldogságot és elégedettséget éreztem. A nagyközönség előtti szép laudáció szövegét hallgatva kollégáimra is gondoltam, és róluk is beszéltem. Azokról a munkatársaimról, akik minden időben kéz a kézben végzik az értékőrzést, -teremtést és -továbbadást... Beszéltem a színpadon arról is, hogy a magyar könyvtáraknak mennyi nehézséget kellett átélniük évszázadok során. Mátyás király Corvinái, a Festeticsek, a ferencesek vagy éppen a sárospataki, a debreceni református kollégiumok gyűjteményei szép példái a könyvtárak és a könyvtárosok lelkes, kitartó munkájának. Azt is megfogalmaztam, hogy könyvtárunk minden bizonnyal jó úton jár, és ezen az úton kell továbbmennünk a jövőben is.

Hogyan reagált a kollektíva az elismerésre?

Miután mi, vezetők is hangsúlyoztuk, hogy ez a díj közös munkánk gyümölcse, jó volt látni, érzékelni, hogy valamennyi kollégánk őszinte örömmel fogadta, kezelte ezt a kitüntetést. Annál is inkább, mert ritkán adódik lehetőség ilyen közös élményt átélni. Hálásak vagyunk azoknak, akiknek eszébe jutott a könyvtárunk.

Milyen felelősséggel jár ez a díj a jövőbeni munkájukra nézve?

Természetesen – mint minden kitüntetés – pozitív irányba motiválja tevékenységünket. Nemcsak a madáchi örökség megőrzése, feltárása és továbbadása okán, hanem minden kulturális érték vonatkozásában is. Eddig megszerzett tudásunkkal, tapasztalatainkkal jól kell sáfárkodnunk. A jövőben még kevésbé lehetünk felületesek, sokkal megfontoltabban kell végeznünk egyébként is egyre összetettebbé váló, több és rendszerezettebb információt igénylő munkánkat. Ez bizony alaposan feladja a leckét nekünk is, annál is inkább, mert egyre magasabb a könyvtárban dolgozók átlagéletkora.

Ön szerint milyen szerepet tölt be manapság az olvasás az emberek életében?

A statisztikai számok azt mutatják, hogy még mindig nagy jelentőséget képvisel. Örömteli, hogy a könyvtár látogatottsága töretlen. Persze előfordulnak hullámvölgyek, mélypontok, például a felújításból adódó átszervezések, az energiaválság okozta korlátozó intézkedések nyomán. De aki szeret olvasni, aki megszokta ennek a semmi mással nem pótolható élménynek a hatását, az továbbra is ragaszkodik hozzá.

Hogyan reagált, reagál a könyvtár a digitális változásokra?

Igyekeztünk és a továbbiakban is igyekszünk elébe menni az újdonságoknak. Amikor ezek az említett változások még csak kopogtattak az ajtón, mi már azon kezdtünk gondolkodni, hogy miként tudnánk ezeket a módosulásokat könyvtári nyelvre lefordítani. Olykor túlságosan is bátrak, sőt talán vakmerőek is voltunk, de megérte. A dokumentumállományunk ma már száz százalékban feltártnak, adatbázisaink, moduljaink korszerűnek mondhatók. Látogatóink nemcsak megtapasztalják változáskövető magatartásunkat, hanem igényeik szerint meg is tanulhatják azt. A könyvtár kiemelt társadalmi hasznosságát jól példázzák internetes tanfolyamaink vagy az úgynevezett gondosóra-projektjeink.

Milyen viszonyt ápolnak a fiatalokkal, az ifjúsággal?

A felnövekvő nemzedék a legnagyobb kritikusunk. Ugyanakkor véleményükkel, javaslataikkal sokat tudnak segíteni. Elmondják például, hogy szeretik a képregényeket, jó néven veszik, ha a könyvtár nyitott, odafigyel rájuk. Véleményük figyelembevételével alakítottuk ki a könyvtárban a PontNekedPont szolgáltatási teret. Itt, úgymond, könyves környezetben társasjátékok, online felületek várják őket. Még Xbox Game Pass program is rendelkezésükre áll. A kisebbekkel – akik mindenért nagyon hálásak – könnyebb a munkatársak dolga. Boldogok, hogy könyvtári olvasójegyük van, örülnek, hogy szép helyen kedves emberek között lehetnek.

Nógrád vármegyében sok a kistelepülés. Velük milyen a kapcsolatuk?

A kistelepülések ellátása nagy büszkeségünk. A Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer (KSZR) módszertani, segítő, építő munkája országosan is kiemelkedőnek tekinthető. Jellemző, hogy 125 kistelepülésből 123 ennek a mechanizmusnak a tagja. Tehát a döntő többség gondolja úgy, hogy a Balassi Könyvtár egy olyan rendszert működtet, amelyhez érdemes csatlakozni, hasznos a felkínált szolgáltatásokat kiaknázni. Engem is jó érzéssel tölt el, ha a megyében vidéki helységekbe mehetek, mert nagyon sokat tanulok ezekből a találkozásokból. Az összefogás szemlélete, a tenni akarás, „a kevésből is hozzuk ki a legtöbbet”-szemlélet igazán példaértékű. Évekkel ezelőtt, a könyvtárba kerülésemkor a módszertani osztályon dolgoztam, s főként a kistelepülésekkel kellett foglalkoznom. Nagyon élveztem ezt a munkát. Elbűvöltek az ott élő dolgos, tisztaszívű, segíteni akaró emberek. Bár sokfelé jártam az országban, soha nem gondolkodtam azon, hogy máshová költözzem…

Köszönöm a válaszokat, és további sok sikert kívánok lapunk kiadójának!

Shah Gabriella

A Madách Imre Gimnázium jeles művésztanárai

Fayl Frigyes, Iványi Ödön, Somoskői Ödön és Szatmári Béla

2023-ban ünnepelte a Madách Imre Gimnázium az alapításának centenáriumát. Az iskola nem véletlenül büszke mindenkori pedagógusaira. Ha csak a rajztanárokat vesszük sorra, már akkor is láthatjuk, hogy olyan pedagógusokról beszélhetünk, akik a tanári pályájuk mellett a képzőművészet területén is sikeresek voltak.

A budapesti művészcsaládba született Fayl Frigyes festőművész 1926-tól tanított a Salgótarjáni Reálgimnáziumban. Az 1926-ban megjelent a gimnázium első három évéről tájékoztató értesítőből megtudjuk, hogy Fayl az első években rajzon kívül földrajzot, tornát és szépírást is tanított. Az 1927/28-as tanévre kiadott évkönyvből arról értesülünk, hogy szaktárgyai a szabadkézi és mértani rajz voltak. A tanárok irodalmi és társadalmi működése fejezetben pedig több éven át olvashatunk arról, hogy milyen szépsikerű kiállításai nyíltak városunkban és Budapesten. Az első, 1928-ban rendezett jótékonysági kiállítása jövedelmét a művész az iskola ifjúságának ajándékozta. Alkotó tevékenysége mellett komoly szerepet vállalt a két világháború közti Salgótarján kulturális életében. A Salgótarjáni Reálgimnázium tanára volt múzeumunk névadója, Dr. Dornyay Béla is. Fayl és Dornyay között az évek során több évtizedes barátság alakult ki. Habár a természettantanár maga is sokat rajzolt, könyveinek illusztrálására rendszerint Fayl Frigyest kérte fel. Dornyay Béla *Salgótarján és a Karancs-Medves-vidék részletes kalauza* című könyvében kiemeli Fayl Frigyes nélkülözhetetlen műértékű szép rajzait.

Iványi Ödön 1954-ben került Salgótarjánba, Somlyó-bányatelepen tanított, majd a városi közigazgatásban dolgozott. A megyei könyvtár igazgatójának tisztét 1958-tól 1969-ig látta el. Ettől kezdve nyugállományba vonulásáig a Madách Imre Gimnázium tanára volt. Főfoglalkozású állásai mellett is mindig sokat tett azokért, akikben talentumot érzett. Vezetett szakköröket, irányította a bányász-képzőművészeti kör munkáját, szervezte a Nógrád Megyei Képzőművészeti Stúdió tevékenységét s volt vezetője a sziráki alkotótábornak is. Empatikus eszközökkel, nagy türelemmel, emberséggel segítette felszínre hozni tanítványai képességeit.

Fayl Frigyes: Hurka – Pécskő (papír, tus)

Somoskői Ödön: Piac (farost, olaj)

Szatmári Béla: Barcsay (papír, linó)

Iványi Ödön: Borulat (papír, akvarell)

Egykori kollégái, diákjai mindig óriási szeretettel beszélnek nyugodt, derűs, erőt sugárzó személyéről. Iványi sok műfajban alkotott, de talán az akvarell az, ami legmeghatározóbb az életművében. Erről maga is így nyilatkozott: „Akvarelljeim a tisztaság utáni vágyból születnek... Szeretném felkelteni a szebb utáni vonzalmat. Mert vallom, hogy nem feltétlenül szükséges bemocskolni sem a levegőt, sem a társadalmat, sem egymást. Ezért beszélek már csak arról, ami ragyog és tiszta, mint a kristály".

Szatmári Béla a Madách Imre Gimnázium Építőipari Szakközépiskolájában tanított építéstant és ábrázoló geometriát. Egykori tanítványai mint szakmai tudásáról, felkészültségéről híres, jóindulatú pedagógust emlegetik. Ő nemcsak tanítványainak hirdette, hogy a környezetünk alakítása nem öncélú művészi cselekvés, hanem nevelés, tehát feltétlen közösségi feladat. Hiszen ezen keresztül mód nyílik arra, hogy szinte észrevétlenül fejlesszük az emberek ízlését, vizuális kultúrájukat, minek következtében művészetszerető, majd művészetértővé válnak.

Jelentősek voltak az belsőépítészeti munkái, illetve murális alkotásai. Építésztervezői munkássága mellett egyedi és sokszorosított grafikákat, majd üvegre égetett zománcképeket, ragasztott üvegszobrokat, a fényt és a mozgást szintetizáló kinetikus kompozíciókat alkotott. Országos hírnevet az ún. KINETEAM csoport tagjaként szerzett.

Somoskői Ödön a „Madách" egykori rajz- és ábrázoló geometria-tanára évtizedeken át jelen volt Nógrád megye képzőművészeti életében. Művészetének fő témái – ahogy a jelenlegi válogatásból is kitűnik – a természet és a kétkezi ember, illetve kettejük viszonya. A föld és az ember évezredes kapcsolatának misztériumáról szólnak festői metaforái. A figurális kompozíciók mellett képei zömét csendéletek és a tájképek alkotják, a maguk örökké változó, fejlődő elevenségükben. Tájábrázolásaiban felfedezzük azt a tipikusan nógrádi jellegzetességet, melyet csak egy helyi ember érthet, érezhet meg.

S ha a jelent nézzük, meg kell említenünk Kele Szabó Ágnest is, aki megszámlálhatatlanul sok tanítványát készítette fel a képzőművészeti és médiapályára, akik hivatásos művészként országos hírnévre tettek szert. A másokért, a tanítványaiért való tenni akarás számára előbbre való, mintsem saját művészetének előtérbe helyezése, holott tehetsége és alkotói mondanivalója, egyedi stílusa ezt mindenképp megkövetelné.

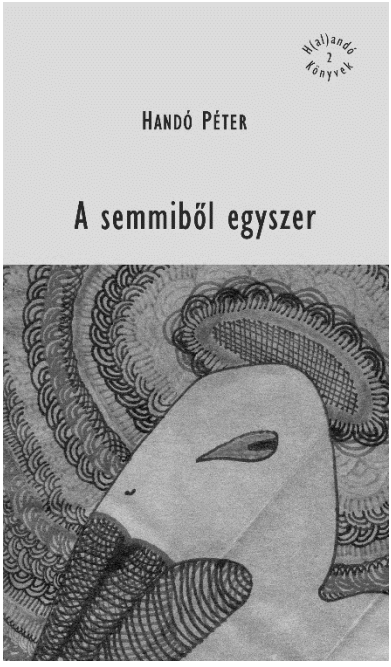
A Madách Imre Gimnázium mindenkori pedagógusai minden szakterületen arra törekednek és törekedtek, hogy a napi szintű oktatás mellett a tehetséget felismerjék, kibontakoztassák és elismerjék.

Pásztor Éva

SZÁRNYASZEGETT ANGYALOK

Handó Péter új novelláskötetéről

A 2023-as év Handó Péter, sóshartyáni író életének nagyon fontos állomása. Megjelent a H(al)andó Könyvek sorozat második, *A semmiből egyszer* című novelláskötete. Az elmúlt két évtized terméséből Zsibói Gergely segített a szerzőnek az írások válogatásában, amelyek már korábban megjelentek különböző nyomtatott médiumokban. Rövid és rövidebb történetek, ún. egypercesek olvashatók a száznegyvenöt oldalas gyűjteményben. A történetek a harmadik évezred sorslenyomatai.

A főcím és a fejezetcímek is a SEMMI névmáshoz kötődnek: *Karakterek a semmiből, Zo-etüdök a semmiről, Semmiségek felől, Semmioldatok.* A semmi olyan valami, ami azáltal van, hogy nincs. A szerző a következőt gondolja erről: „nagyon egyszerűen a semmi az, ami egyben tartja a kötetben olvasható szövegeket", amelyek gondolati felvillanásokból, megvilágosult pillanatokból születtek.

Az első fejezetben a semmiből előtűnő karakterek elevenednek meg egy-egy történetben, a hajléktalan koldus, az alkoholista, a magányos jegyzetelő, a fontoskodó, a balesetet okozó részeges, a pénzguberáló szerencsejátékos, a fejét szellőztetni akaró, esti sétáját végző férfi, a léten kívüli, aki elfelejti a nevét, s a halál árnyékát megérző ember.

A világot minden ember a maga szemén át látja, az író is a saját énjén át. Az alkotó olyan különleges figurája az emberi valóságnak, akinek ezt le is kell írnia.

Még éjjel is foglalkoztatja a téma – vallja be a *Kezdet* hőse önmagát pozicionálva. Tudja: az ember élete a jelen pillanat. Emlékezhet rá, tervezhet előre, de a jelenben él. Belemélyül a gondolataiba, s láthatatlan energiaszálon érkezik hozzá a gondolatözön, karcolni kezdi a betűit, „a mondatok szinte maguktól formálód(hat)nak". Azt írja le, amit igaznak vél. Bizonytalansága abból fakad, hogy feltárjon-e mindent, s az írástudó az írást választja, s a semmiből egyszer csak megszületik a mű.

Handó Péter az anyanyelv, a szavakkal való játék sajátos, egyéni beszédmódot létrehozó mestere. Mindig keresi és meg is találja azt a kifejezésmódot, amivel elmondható egy történet. Az a hagyomány, hogy a szerzői szándék, a mű és a befogadó hármassága egymásra talál az írásműben, Handó Péternél másként van, mert szerinte létezhet úgy, hogy e három elemnek nincs metszéspontja. Még az sem kizárt, hogy egy-egy mondat érthetetlen, mert a mai magyar irodalomban szükség van az érthetetlenségi faktorra.

Érdemes fejtegetni a *Magányos jegyzetelő* című prózáját. Főszereplője az Író, aki belehal az egyedüllétbe, aki áldozatává válik az írásnak, mert az írás rabságában él, aki beleolvad a papírlapba, s eggyé válik az írásával a halálban is.

Handó Péter így gondolkodik a létezésről: „A létezés egyszeri és megismételhetetlen. Olyan csoda, amelynek alakítói vagyunk kisebb-nagyobb mértékben. Éppen ebből adódóan felelősei is annak, mivé alakulunk/alakítódunk, milyen módon használjuk ki lehetőségeinket, adottságainkat az emberré válásunk során, tetteinkkel mit vagy kit szolgálunk megmásíthatatlanul. Mert mindaz, amit teszünk – gondolatban, szóban és cselekedetben –, az visszavonhatatlan. Miként a következményei is azok. Ugyanakkor a létezés hihetetlenül izgalmas kaland és úton levés a születés és a halál között, testbe zárva és abból kiszabadulva az értelem, az alkotói tevékenység által"[1].

Az emberi természet tükrét fordítja felénk Handó Péter írásaiban sajátos, egyéni, utánozhatatlan nyelvi stílusával. A köznyelvi, társalgási, szleng, argó és a szépirodalmi gyönyörködtetés gazdag palettáját vonultatja fel, ott használva, ahol a történet hitelességéhez a nyelvhasználat is hozzátartozik. Én-elbeszéléseiben hol férfi, hol női szerepben szólal meg. Az *Ajándék* című novellában egzisztenciálisan lecsúszott, a társadalom perifériájára került, magára maradt két asszony sorsának

[1] A szerző email-interjúja Handó Péterrel 2023 novemberében.

egy darabjába enged betekinteni az író, Juliséba és barátnőjéébe (utóbbié a narrátori szerep). Három alapmotívuma van a történetnek: a szegénység, a decemberi fázás, a spórolás a lyukas lábbeli cseréje miatt.

Ahol félre lehet valamit érteni vagy másként is lehet gondolni, ott az író kihasználja a lehetőséget. Erre játszik rá a *Fel kéne adni* című prózában. A cím többjelentésű, zsáneralakjának, az alkoholt nem megvető férfinak valamit „fel kell adnia". Hogy mit, kiderül mindenki számára a novella olvasásakor.

A szerzőt semmilyen didaktikus szándék nem vezeti, csupán az, hogy hasson írásaival, hogy a mű magával ragadja az embert, befogadja a történetet, és megszülessen számára az egyéni értelmezés.

Az író intellektuális lény. Bármelyik korszakban születik a világra, nincs egyszerű dolga a szakmájában. A XXI. század sem különb a réginél, amelyben az író nem küzdésre ítéltetett, hanem elfogadásra, elismerésre, írói helyének megtalálására. Ha ez nincs, harc van, de alattomos. Ez a témája a *Lapos háború*nak. Háttérből, paraván mögül zajlik a „lapos háború", amelyben az „irodalom helytartója" a „szakma felől, a pozíció magasából nézve" bonyolítja az összecsapást. Helyette a feleség mondja ki, hogy „háború van", hadd vigye el „az asszony a balhét". A szerző a háborús helyzettel állítja párhuzamba a másként gondolkodó, más ízléssel, más kifejezésmóddal élő alkotót, aki háborús helyzetbe kerül vidéken is. Itt, ahol „szokványos nyugalom honol". Szorítja az ember szívét, amikor hideg érzéketlenséggel találkozunk a *Ravatali ügyek* olvasásakor. A korábban szeretőket tartó, mérget ivó férfit makulátlan halottnak tartja a felesége, aki barátnőjével mint egy tárgy fölött beszélget a ravatalozóban. Szomorú igazságuk kommunikációjuk abszurditása is egyben, amikor elhangzik, milyen helyzet az, amikor a személyiség varázsa megszűnik, s az ember „leértékelt" állapotba kerül.

Handó Péter több novellában foglalkozik a sem általánosnak, sem irodalminak nem mondható témával, a hullaboncolással. A *Fölfekvés* többjelentésű címe magában rejti a kétféle értelmezést. Becsapva az olvasót, a zárlatban hatalmasat fordít a jelentésen. Szürreális a kép, ám a boncasztalon nem egy esernyő és egy varrógép találkozik, hanem a professzor és az asszisztense, aki kárpótolja főnökét a nehéz munkája miatt.

A groteszk és az abszurd olyan esztétikai minőségek, amelyekkel a szerző nem félreérthető módon ki tudja fejezni válságos emberi világunkat. A *Mélyrepülés* abszurd szituációját még megfejeli az abszurd módon viselkedő, nagyképű, amúgy nagyon befolyásos utas úr lehetetlen és embertelen viselkedésével.

A novelláskötet első fejezetének utolsó darabja a létezés–nemlétezés valóságának megragadása – ahogy a főcím is jelzi –, *A semmiből egyszer* napfelkeltekor feltűnnek a szárnyaszegett angyalok. Akiért küldték őket, nincs sehol, csupán „a magára maradt lepedő gyűrődései utaltak" létezésére, s a lepedő rostjaiból felszálló „embermeleg" pára. Nem tudják vinni őt sem a Mennybe, sem a Pokolba. Majd kirepülnek a bejáraton, a belépő két nőnek csak ennyit mondva: – „Ne keressétek..."

A kötetben egy fejezet az íróról szól. Címe: *Zo-etűdök a semmiről*. Kilenc eszszéprózát tartalmaz. A szerző összhangot teremt az esszéisztikusság, a filozófiai gondolatiság és a történetiség hármassága között. Nagyszerű vállalkozás, mint az is, ahogy azonosul a Zo-figurával.

A *Kertterv* az író személyes világának egy életadó részéről, a kertészkedésről szól. „Zo kora délutántól a kertben tesz-vesz", s mindent nagy gonddal megtervez, mert „az élethez kell némi előrelátás". A kert pedig meghálálja, ha foglalkoznak vele. A kert az ő világa, egy vele, „a növény sorsa az övé, és ő a növény sorsa". A lényeg a művelésben, a művelődésben, a műveltségben érhető tetten. Tamási Áron úgy írta: „azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne". Handó Péter így: „Az ember azért van a világon, hogy értőn cselekedjen"[2], mert csak akkor teszi jobbá, nemesebbé, termékenyebbé a világot, az embert, a földet.

A *Paradicsom* a leghosszabb eszmefuttatás, amelyben egymásba játszik a növények és a gyermekek nevelésének szép tette. Mindennek alapja a rendezettség, melyet kultúrának nevezünk, örökölt hagyományainkból eredeztetünk. Mindkettőt nemesíteni akarja az ember. Érdemes az eget célba venni. Zo ezt a kertben teheti meg, ő is munkát hitelez a földnek, ő a nemesítő és művelő, szimbiózisban él saját édenével.

Semmiségek felől a címe a kötet következő fejezetének, amelybe hét darab rövidebb-hosszabb terjedelmű szöveg került.

Az európai irodalomban egyfajta különös életérzés kifejezéseként jelent meg az abszurd az 1930-as évektől Albert Camus által, Magyarországon a '60-as évektől Örkény István nevéhez fűződve. Az irányzat az ember személyes sorsának kilátásait firtatja. A semmiségek felől nézve nem mindennapi, de ellentmondásos, s ellentmondásaiban is nagyon komoly, mégis humoros témát ragad meg a szerző a fejezet darabjaiban. A *Kálvária-járás* című írásban egy valóságos tényből indul ki:

[2] *Uo.*

egy város vezetése eladja a Kálvária-dombra vezető lépcsőt. Egy libegő megépítése körüli hercehurca, az ironikus előadásmód még fokozza az olvasói élményt.

A *Vissza a múltba* a *Semmiségek felől* című ciklus utolsó darabja. Egy hajléktalanná vált idős férfi valamit látni szeretne az „elkerülhetetlen előtt". A hitetlen ember erőt kér Istentől, hogy még az előtte lévő három dombon átjuthasson. Szüksége van lelki erőre is, csupán a „lét elviseléséhez". Vezeklés a zarándokútja. Végül eléri, amit még látni akart, a múltját idéző kis búvóhelyet. Mert ha az ember fel akar jutni a hegyre, akkor erőt kell kifejtenie. Az ember fölfelé, az ég felé tartson!

A *Semmioldatok* című fejezet a *Szülőföldön* címet kapta, hét novellából álló ciklusa egy hazánktól elszakadt férfi visszatérésének tragikus története. A *Hazafelé* a megsemmisülésbe vezető út álomszerű leírása a természetbe olvadás katasztrófájával vagy szépséges eggyé válásával.

Handó Péter *A semmiből egyszer* kötetének záró ciklusa a *Tükröződések*. A tizenkét történet bibliai átirat a XXI. századra vonatkoztatva. Bennük a misztikusabb vonal érzékelhető, s szellemi erőfeszítés szükséges megértésükhöz. Mindegyikben tükröt tart elénk, belenézve ráismerhetünk emberi természetünkre. Többek között Noé, álomlátó József, Mózes, Sámson, Dávid bibliai példáján át jut el a fenyegető prédikációig azzal az üzenettel, hogy csak akkor rendíthetetlen az ember, ha már az Úr országában lakozik.

*A semmiből egyszer*t nem lehet folyamatában olvasni – inkább mindig csak néhány történetet vagy egy-egy ciklust. Ebben az esetben jobban oda tudunk figyelni nyelvezetére, tudjuk ízlelni az író egyéni stílusát. A szövegkörnyezetből kiemelve is hatásosak prózai hasonlatai: „Mégse mehet haza ilyen szerényen kapatosan, mint akit homlokon bökött az Isten ujja" *(Sebességben)*. „Bizonyára elvesztette humorérzékét, úgy nézett ki, mint aki augusztusi kökénybe harapott" *(Ártatlanság védelme)*.

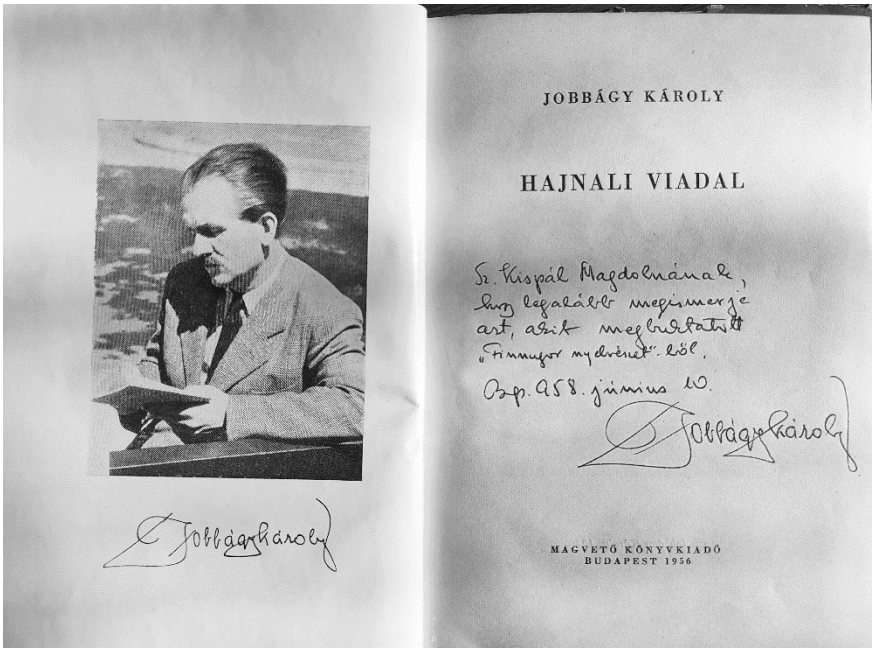
Az íróember semmit nem mond ki feleslegesen, mint ahogy hétköznapjaiban sem vesz semmit feleslegesen, sem cipőt, sem nadrágot. Számára a fogyasztói társadalom kívül marad, nem engedi belépni az életterébe. Könyve sem a fogyasztói társadalom könyve. Handó Péter szabadgondolkodó és szabadon cselekvő, aki gondolataiért, cselekedeteiért vállalja a felelősséget. Azt cselekszi, amit az adott pillanatban fontosnak tart, legyen az a kertjének gondozása, sütés vagy főzés, illetve az alkotói munka vagy a közéleti tevékenység. Minden a világban való aktív jelenlétet adja számára, magát az életet, és annak fenntartását, művelését.

(HANDÓ Péter: *A semmiből egyszer*, Nógrád-Print Nyomdaipari Kft., 2023)

Kocsis Dorottya

JOBBÁGY KÁROLY, A JÓZSEF ATTILA-DÍJAS KÖNYVTÁROS

Jobbágy Károly, a kétszeres József Attila-díjas költő a budapesti Eötvös József Gimnázium könyvtárosaként tanított hosszú évtizedeken át. Életének egy fontos epizódját egy antikváriumba beadott (magántulajdonban lévő) dedikált verseskötete, valamint a könyvben talált levele őrizte meg.

1. kép

A költő 1921-ben született Balassagyarmaton. Anyját négyéves korában elveszti, nagyszülei nevelik. A háborúban orosz hadifogságba esik, majd immár Magyarországon megtalálják nála az ott történtek leírását, és visszahurcolják az orosz fogságba. Hazatérése után beiratkozik az Eötvös Loránd Tudományegyetemre, magyarirodalom-tanár szeretne lenni, mellette orosz szakon is tanul. Az egyetemet

munka mellett jó eredménnyel végzi, egy magyar szakos vizsgáján azonban elégtelen osztályzatot kap. Feldúlva levelet ír, melyet dedikált *Hajnali viadal* című verseskötetével együtt küld el Sz. Kispál Magdolna egyetemi adjunktusnak (1. kép). A levél (2. és 3. kép) és a kötet két ember eddig ismeretlen lélektani konfliktusának bizonyítéka – a sértett hallgató szemszögéből.

A kötet címlapján olvasható dedikáció szövege:

Sz. Kispál Magdolnának,
hogy legalább megismerje
azt, akit megbuktatott
„Finnugor nyelvészet”-ből.

Bp. 958. június 10.
Jobbágy Károly

A verseskötetben talált levél szövege (betűhív átirat):

———

Budapest, 1958. junius 10.

Sz. Kispál Magdolna
egyetemi adjunktus.
Budapest.

Ne haragudjon

hogy így levélben is zavarom, de most hogy életemnek nem kis vágyáról mondok le, arról hogy magyar tanár legyen belőlem, s búcsút veszek az egyetemtől, nem tudom megállni, hogy néhány sorban kiegészítsem azt, amit a vizsgán Önnek mondtam.

Én vagyok az a bajuszos kissé kócos férfi, akit ma elbuktatott. Igaz ugyan hogy „közmegegyezésre” mert ön azt mondta, reméli, belátom, hogy nem tehet mást, én meg beláttam, mert belefáradtam mindenbe egy pillanat alatt, az Önnel való harcba is.

1939-ben érettségiztem. Szegény családból való vagyok, nem is gondolhattam az egyetemre, dolgoznom kellett menni. Pedig nagyon szerettem volna magyar irodalom tanár lenni, mert már akkor verseket írtam. Dolgoznom kellett, majd katona s ennek következményeként hadifogoly lettem az Ural Észak-Keleti oldalán, ott ahol

a Manysik élnek annak a vidéknek a Déli részén a Tura folyó környékén. Együtt irtottam az erdőt velük s szenvedtem az 54 fokos fagyot, ami őket is kínozta. Beszélni nem volt szabad s nem is tudtam volna, még akkor oroszul sem tudtam jól. Ilyen előtanulmányok után hoztak haza 1947-ben, de Mármaros szigetről visszavittek különféle büntetőtáborokba, mert megírtam versekben az életünket s ezeket megtalálták nálam. Akkor már kisebb költői múltra tekinthettem vissza. Első írásaimat a Népszava; Móricz Zsigmond Kelet népe c. folyóirata, a Hit stb. közölték, Veres Péter Darvas József már számontartottak, mint ifjú költőt.

1948-ban kerültem végre haza, kicsit megtörve, de annyi vállalkozókedvvel, hogy még az Őszön beiratkoztam esti tagozatra magyar-orosz szakra. Azt hittem álmom teljesülni fog. Lendületemre jellemző, hogy mindenből jelesre vizsgáztam, így „Nyelvrokonaink"-ból is „kitünő"-re Lakó György professzor urnál.

Abban a félévben találták ki, hogy az orosz szakot egyszakosítani kell s én választhattam, hogy vagy orosz-szakos leszek, vagy kimaradok s egy év múlva újra kezdem. Beletörődtem, maradtam orosz szakos. Nappal dolgoztam, este egyetemre jártam. 1952-ben tanár lettem, még egy évet rászolgáltam, hogy a tanári diploma mellé megszerezzem a műfordítói diplomát is, mert így az irodalommal kellett foglalkozni (széppróza-fordító lettem).

De régi álmom ez után sem hagyott nyugodni. 9 évi hallgatás után ismét megjelentek verseim a Csillagban, Irodalmi Ujságban s én vállalkoztam rá, hogy késve bár, ujra kezdem a küzdelmet a „magyar" szakért s beiratkoztam egyelőre „vendéghallgatónak" a bölcsészetre s rendben vizsgáztam, ismét főként jelesre, néha jóra. Amikor nem akartak rendes levelező hallgatónak felvenni, az Irodalmi Ujság kb. 30.000 példányán nyílt levélben versben kértem felvételemet. Akkor már ujra viszonylag ismert nevű költő voltam. 1954-ben József Attila dijat kaptam s ugy éreztem, hogy Juhász Gyula, Babits Mihály s mások után nékem is illik elvégezni az egyetemet sigy egybefogni irodalmi ismereteimet. Közben megjelent két kötetem, műfordításaim...

Ebben az évben már 10-ik éve állandóan egyetemre járok. Elhiheti mennyire belefáradtam. Közben volt még 1956 októbere, amikor verseim jelentek meg, amiért a Műegyetemen lévő állásomat elvesztettem s száműztek egy ujpesti gimnáziumba, lakásomtól egy és negyed órányira.

Ha egy kicsit ismeri az irodalmi életet, el tudja képzelni, milyen lelki vívódásokon, mennyi harcon megy át az ember, hogy alkosson s az igazságot szolgálja, s ezek közben nincs akkora harmónia benne, hogy biflázni tudjon olyan szöveget - amit nem is ért, - akár egy kis diák.

Pedig bizonyos vonatkozásaiban érdekelt engem ez, mert 1956 nyarán az Irószövetség kiküldötteként egy hónapot töltöttem Mongóliában s kicsit botcsinálta nyelvészkedtem, keresgéltem rokon szavakat. Nevetséges, de most a vizsga előtt ahelyett, hogy a jegyzetet magoltam volna, elolvastam még Kőhalmi Katalin „Mongol népek és nyelvek" c. tanulmányát s B. Rincsen professzor „Mongol nyelv grammatikáját" c. doktori értekezésvázlatát is, sőt - bár nem volt anyag a vizsgára - egy napon át lapozgattam a finn nyelvkönyvet is, de kerestem az olyan anyagot, amire ugy éreztem szükségem van.

Igy felkészültem mentem el erre a vizsgára s ugy számitottam, hogy nagyon jó esetben közepes, legrosszabb esetben elégséges jegyet kapok. Arra elszántam magam, hogy őszintén bevallom: a finnugor hangtani sajátosságokról szóló[!] részt nem tudom, ha elolvasom sem értem, de biztam benne, hogy meglátja nálam a finnugor nyelvrokonságra vonatkozó adatok valamelyes tudását s erre az elégségest megadja.

Ha visszaemlékszik, nem hallgattam én, mint a csuka. Az első kérdésről sok mindent elmondtam, finn, manysi chanti szavakat idéztem, nem voltam teljesen „süket", ahogyan mondani szokták. A másik két kérdésre azonban már nem tudtam válaszolni.

Most, hogy hazajöttem, újra elővettem a jegyzetet s találomra belelapoztam a 19. oldalon, ott elolvastam az a. Affrikáták c. részt s rájöttem harmadszori végigolvasás után hogy egyáltalán nem értem de legfőképpen azt nem értem, hogy mért kell ez nekem? aki most egy hónapja a gyakorló tanitásomon sikerrel tanitottam nyelvtant és Vajda Jánost úgy, hogy magammal ragadtam az osztályt és soha nem fogják elfelejteni, - s mindezt ezeknek a tudása nélkül. Ennyire részletesen, ahogy Ön követeli - szüksége van az anyagra annak, aki nyelvészeti kutatómunkának kivánja szentelni az életét, aki az Ön helyét akarja elfoglalni majd a tanszéken. Végigkérdeztem valamennyi tanártársamat, sőt a fél évvel ezelőtt Önnél vizsgázottakat is - egy hangra nem emlékeznek mindebből, az öreg tanárok bevallják, soha az életben nem használták...

Hát lássa meg, e külön miatt kell nékem az utolsó megállónál, néhány hónappal a tanulmányok befejezése előtt abbahagynom ezt a tíz éve folyó harcot. Megtanulni nem tudom, mert ami érhető belőle, azt megtanultam, a többi ellen az eszem tiltakozik. Öregebb vagyok már annál, mintsem olyat magoljak, amiről tudom, hogy nincs rá szükségem, s amit nem is értek. 20 éves fej kell hozzá, nem az én sok gonddal telitömött fejem, és az élet sok megpróbáltatásától meggyötört idegzetem.

De Maga nem nézi az embert a vizsgánál. Magánál a 19 éves és a 40 éves egyre megy. Csak az anyagot nézi, tudja, vagy nem tudja? Hogy abban az emberben miféle viharok dúlhattak az elmult hónapokban, az nem érdekli.

Öt éven át én is egyetemen tanitottam, tudok különbséget tenni az elégséges és az elégtelen között. Higyje el nékem, hogy nem volt igaza.

S gondolkodjon rajta, miért van az, hogy heten álltunk kinn az ajtó előtt vizsgára várva. Én sorrendben az utolsó voltam. S amikor valaki kijött s mondta hogy Magához be lehet menni, akkor senki nem vállalkozott, így mehettem be én sorrendben megelőzve a többit. Azt is meg kell mondanom, hogy Mire kijöttem magától már kinnt álltak néhányan és túl voltak a vizsgán azok közül, akiket én még kinn hagytam. Álltak már ujak, s ujra senkit nem tudtam rávenni, hogy helyettem bemenjen, pedig egy szót sem szóltam arról, hogy engem elbuktatott.

Ne haragudjon, hogy ilyen hosszú levéllel fárasztottam, de bizom benne, hogy ezzel jövendő vizsgázóknak segítettem.

Tisztelettel:
Jobbágy Károly

Jobbágy Károly irodalmi és könyvtárosi élete

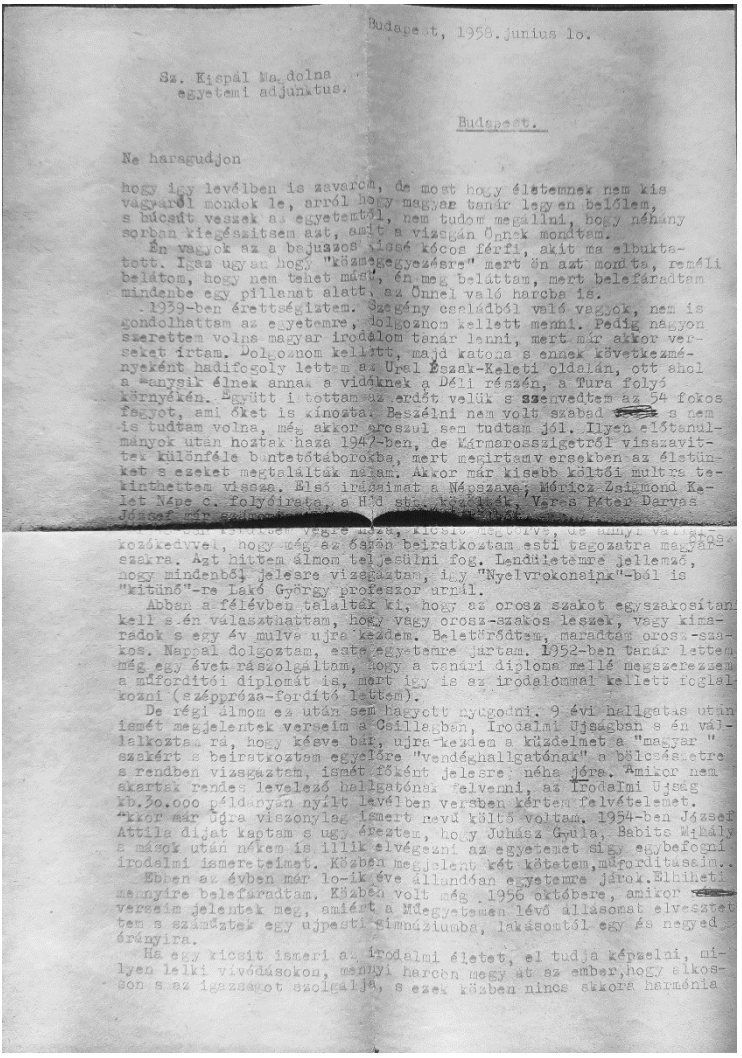
Jobbágy Károly irodalmi munkásságának maradandó emlékei a verseskötetei. Első verse 18 éves korában a Népszavában jelent meg, majd a Kelet Népe, a Híd, az Ünnep és más lapok is közölt tőle írásokat. Az egyetem befejezése után 1952-től a Budapesti Műegyetem Idegennyelvi Lektorátusán lektor, majd 1953-ban orosz, 1959-ben magyar szakos tanári oklevelet szerzett. 1953-tól a Könyves Kálmán, majd 1958–1983 között a budapesti Eötvös József Gimnáziumban tanít oroszt, és könyvtárosi munkája mellett költészete is kiteljesedik.[1]

A háborút követően művei már 1953-ban megjelentek és élete végéig rendszeresen szerepeltek az irodalmi folyóiratokban. Irodalmi munkásságát 1954-ben és 1963-ban József Attila-díjjal ismerték el.

Példaképei Ady Endre, József Attila, Szabó Lőrinc, Illyés Gyula, míg Babits, Kosztolányi egy más világ, akiket nehezen ért, de tiszteli őket. 1956 után a nyomasztó politika hatására nem szólt, inkább hallgatott, de Drégely vár történetének

[1] Péter László (szerk.), *Új magyar irodalmi lexikon*, 2. kötet, Akadémiai, Budapest, 1994., 907–908.

jubileumára írt verse fogadtatása ismét írásra késztette. Új versei a *Hajnali viadal* című kötetében jelentek meg.[2] A kötet egy példányát dedikálta Sz. Kispál Magdolnának, és küldte vele a fent idézett (s itt látható) levelet.

Budapest, 1958. junius 1o.

Sz. Kispál Magdolna
egyetemi adjunktus.

Budapest.

Ne haragudjon

hogy így levélben is zavarom, de most hogy életemnek nem kis vágyáról mondok le, arról hogy magyar tanár legyen belőlem, s búcsút veszek az egyetemtől, nem tudom megállni, hogy néhány sorban kiegészítsem azt, amit a vizsgán Önnek mondtam.

Én vagyok az a bajuszos kissé kócos férfi, akit ma elbuktatott. Igaz ugyan hogy "közmegegyezésre" mert ön azt mondta, reméli belátom, hogy nem tehet mást, én meg belátom, mert belefáradtam mindenbe egy pillanat alatt, az Önnel való harcba is.

1939-ben érettségiztem. Szegény családból való vagyok, nem is gondolhattam az egyetemre, dolgoznom kellett menni. Pedig nagyon szerettem volna magyar irodalom tanár lenni, mert már akkor verseket írtam. Dolgoznom kellett, majd katona s ennek következményeként hadifogoly lettem az Ural Észak-Keleti oldalán, ott ahol a hanyagik élnek annak a vidéknek a Déli részén, a Tura folyó környékén. Együtt i tottam az erdőt velük s szenvedtem az 54 fokos fagyot, ami őket is kínozta. Beszélni nem volt szabad [redacted] s nem is tudtam volna, még akkor oroszul sem tudtam jól. Ilyen előtanulmányok után hoztak haza 1942-ben, de Kármaroszsigetről visszavittek különféle büntetőtáborokba, mert megírtam versekben az élstünket s ezeket megtalálták nálam. Akkor már kisebb költői multra tekinthettem vissza. Első írásaimat a Napszava, Móricz Zsigmond Kelet Népe c. folyóirata, a Hid stb. közölték. Veres Péter Darvas József [illegible] kozkedvvel, hogy még az őszön beiratkozzam esti tagozatra magyar-szakra. Azt hittem álmom teljesülni fog. Lendületemre jellemző, hogy mindenből jelesre vizsgáztam, így "Nyelvrokonaink"-ból is "kitünő"-re Laló György professzor urnál.

Abban a félévben találtak ki, hogy az orosz szakot egyszakosítani kell s én választhattam, hogy vagy orosz-szakos leszek, vagy kimaradok s egy év mulva ujra kezdem. Beletörődtem, maradtam orosz-szakos. Nappal dolgoztam, este egyetemre jártam. 1952-ben tanár lettem még egy évet rászolgáltam, hogy a tanári diploma mellé megszerezzem a műforditói diplomát is, mert így is az irodalommal kellett foglalkozni (széppróza-fordító lettem).

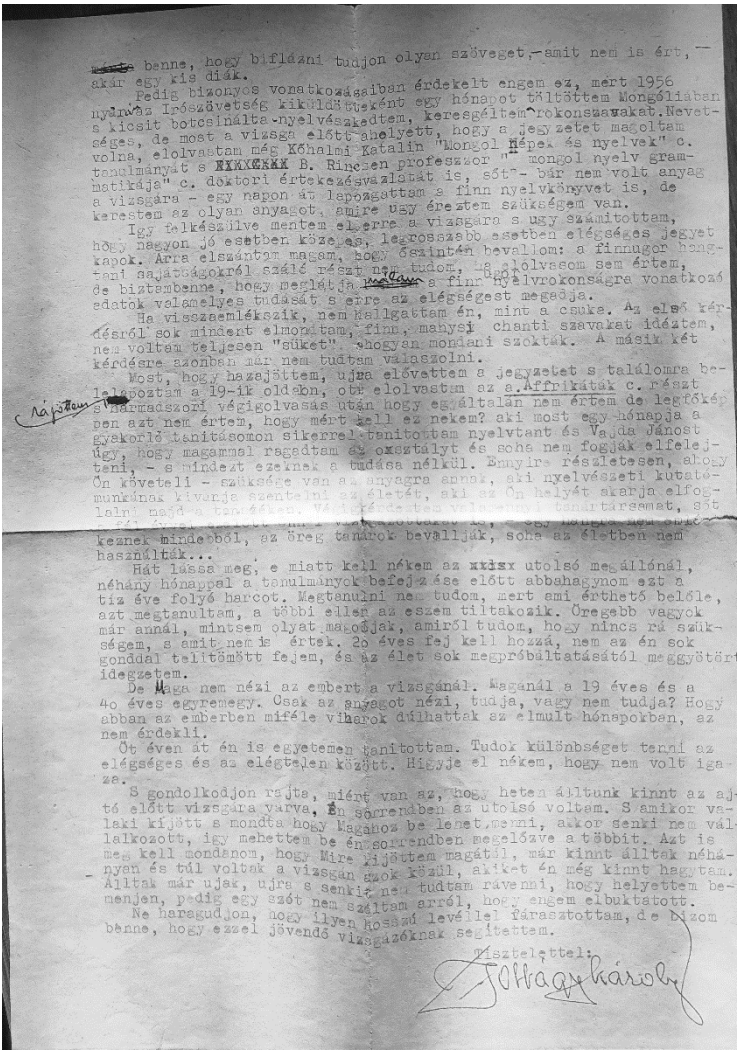
De régi álmom ez után sem hagyott nyugodni. 9 évi hallgatás után ismét megjelentek verseim a Csillagban, Irodalmi Ujságban s én vállalkoztam rá, hogy késve bár, ujra-kezdem a küzdelmet a "magyar" szakért s beiratkoztam egyelőre "vendéghallgatónak" a bölcsészetre s rendben vizsgáztam, ismét főként jelesre; néha jóra. Amikor nem akartak rendes levelező hallgatónak felvenni, az Irodalmi Ujság kb.3o.ooo példányán nyílt levélben versben kértem felvételemet. Akkor már ujra viszonylag ismert nevü költő voltam. 1954-ben József Attila díjat kaptam s ugy éreztem, hogy Juhász Gyula, Babits Mihály s mások után nekem is illik elvégezni az egyetemet s így egybefogni irodalmi ismeretelmet. Közben megjelent két kötetem, műfordításaim.

Ebben az évben már 1o-ik éve állandóan egyetemre járok. Elhiheti mennyire belefáradtam. Közben volt még 1956 októbere, amikor verseim jelentek meg, amiért a Műegyetemen lévő állásomat elvesztettem s számüzetés egy ujpesti cimnáziumba, lakásomtól egy és negyed órányira.

Ha egy kicsit ismeri az irodalmi életet, el tudja képzelni, milyen lelki vivódásokon, mennyi harcon megy át az ember, hogy alkosson s az igazságot szolgálja, s ezek közben nincs skóra harmónia

2. kép

[2] Csukly László, *Arcképvázlat Jobbágy Károlyról*, Palócföld 1968/4., 91.

benne, hogy bíráljani tudjon olyan szöveget, amit nem is ért, — akár egy kis diák.

Pedig bizonyos vonatkozásában érdekelt engem ez, mert 1956 nyarán az Írószövetség kiküldötteként egy hónapot töltöttem Mongóliában s kicsit botcsinálta nyelvészkedtem, keresgéltem rokonszavakat. Nevetséges, de most a vizsga előtt ahelyett, hogy a jegyzetet magoltam volna, elolvastam még Kőhalmi Katalin "Mongol népek és nyelvek" c. tanulmányát s [illegible] B. Rincsen professzor "A mongol nyelv grammatikája" c. doktori értekezésvázlatát is, sőt - bár nem volt anyag a vizsgára - egy napon át lapozgattam a finn nyelvkönyvet is, de keresztem az olyan anyagot, amire úgy éreztem szükségem van.

Így felkészülve mentem el erre a vizsgára s úgy számítottam, hogy nagyon jó esetben közepes, legrosszabb esetben elégséges jegyet kapok. Arra elszántam magam, hogy őszintén bevallom: a finnugor hangtani sajátságokról szóló részt nem tudom, a nyelvsorsom sem értem, de biztosnak hittem, hogy meglátja a finn nyelvrokonságra vonatkozó adatok valamelyes tudását s erre az elégségest megadja.

Ha visszaemlékszik, nem hallgattam én, mint a csuka. Az első kérdésről sok mindent elmondtam, finn, manysi, chanti szavakat idéztem, nem voltam teljesen "süket", ahogyan mondani szokták. A második kérdésre azonban már nem tudtam válaszolni.

Most, hogy hazajöttem, újra elővettem a jegyzetet s találomra belapoztam a 19-ik oldalon, ott elolvastam az a.Afrikáról c. részt s [illegible] végigolvasás után hogy egyáltalán nem értem de legfőképpen azt nem értem, hogy mért kell ez nekem? Aki most egy hónapja a gyakorló tanításomon sikerrel tanítottam nyelvtant és Vajda Jánost úgy, hogy magammal ragadtam az oxeztályt és soha nem fogják elfelejteni, - s mindezt ezeknek a tudása nélkül. Ennyire részletesen, ahogy Ön követeli - szüksége van az anyagra annak, aki nyelvészeti kutatómunkának kívánja szentelni az életét, aki az Ön helyét akarja elfoglalni majd a tanszéken. [illegible] tanártársamat, sőt [illegible] keznek mindebből, az öreg tanárok bevallják, soha az életben nem használták...

Hát lássa meg, e miatt kell nékem az xxisx utolsó megállónál, néhány hónappal a tanulmányok befejzése előtt abbahagynom ezt a tíz éve folyó harcot. Megtanulni nem tudom, mert ami érthető belőle, azt megtanultam, a többi ellen az eszem tiltakozik. Öregebb vagyok már annál, mintsem olyat magoljak, amiről tudom, hogy nincs rá szükségem, s amit nem is értek. 2o éves fej kell hozzá, nem az én sok gonddal telitömött fejem, és az élet sok megpróbáltatásától meggyötört idegzetem.

De maga nem nézi az embert a vizsgánál. Magánál a 19 éves és a 4o éves egyremegy. Csak az anyagot nézi, tudja, vagy nem tudja? Hogy abban az emberben miféle viharok dúlhattak az elmult hónapokban, az nem érdekli.

Öt éven át én is egyetemen tanítottam. Tudok különbséget tenni az elégséges és az elégtelen között. Higgje el nékem, hogy nem volt igaza.

S gondolkodjon rajta, miért van az, hogy heten álltunk kinnt az ajtó előtt vizsgára várva, én sorrendben az utolsó voltam. S amikor valaki kijött s mondta hogy hagynom be lehet menni, akkor senki nem vállalkozott, így mehettem be én sorrendben megelőzve a többit. Azt is meg kell mondanom, hogy Mire kijöttem magától, már kinnt álltak néhányan és túl voltak a vizsgán ezek közül, akiket én még kinnt hagytam. Álltak már újra, újra s senkit nem tudtam rávenni, hogy helyettem bemenjen, pedig egy szót nem szóltam arról, hogy engem elbuktatott.

Ne haragudjon, hogy ilyen hosszú levéllel fárasztottam, de bízom benne, hogy ezzel jövendő vizsgázóknak segítettem.

Tisztelettel:

Jobbágy Károly

3. kép

Önmaga bevallja, a megjelent versek kritikái „hol vaskos realizmusom, sőt naturalizmusra való hajlandóságom, hol romantikus érzelmességem” szerint jellemzik.[3] A költő a jelzőket nem érzi elmarasztalónak, sőt büszkén vallja: „ez a világ nem a megnyugvás felé halad, olyan katasztrófa fenyeget, mint amilyen még soha. S ebben a veszedelmes időben az emberek, ha versre vágynak – hiszen

[3] Jobbágy Károly, *Önvizsgálat,* Palócföld 1969/2., 57.

ugyanazzal az elkeseredett szomjúsággal keresik, mint én ifjúkoromban. Nem rejtvényt akarnak, hanem érthető, megnyugtató, vagy felkorbácsoló beszédet”[4].

Megnyugvást és talán boldogságot könyvtáros munkája során tapasztalt, hisz inspiráló közegben, fiatalok között létezhetett, ahol könyvek vették körül, saját műveivel is gyarapíthatta a könyvtárat, sőt még az iskola diáklapját is szerkesztette.[5] Majdnem 15 éves kényszerű hallgatás után – melyet csak egy saját kiadású kötet szakított meg – egy, az Egyesült Államokban tett látogatás után ragadott újra tollat.[6]

Szülővárosában nem feledik, megemlékezést tart a róla elnevezett alapítvány, felolvasó estet műveiből a Balassi Bálint Könyvtár, illetve pályatársai is megidézik születése évfordulóján a nehéz sorsú költőt. Elgondolkodtatóak Ádám Tamás szavai róla: „Jobbágy Karcsi szenvedve élte az életét. Megbántottként”[7].

Azt, hogy a leírás mennyire igaz rá, a megtalált levél is bizonyítja, bár élete végén az elismertség, régi tanítványok érdeklődése, az amerikai magyarok meghívására tett utazás is tompított fájdalmán, derűsebben szemlélhette a világot.

Művei:

Feltámadás, Szépirodalmi, 1955.
Hajnali viadal, Magvető, 1956.
Hó és nap, Magvető, 1962 (második kiadás: 1963).
Háló nélkül, Magvető, 1965.
Éjszakai vetítés. *Válogatott versek*, Szépirodalmi, 1967.
Papírszárnyak. *Válogatott versek,* Szépirodalmi, 1970.
Szentendrei búcsú, Szépirodalmi, 1978.
Líra négy keréken, Móra, 1979.
Vesszőfutás. *Verses napló 1945–1948*, saját kiadás, 1990.
Tigrisek lázadása, Kézai Simon Kiadó (fakszimile), 1991.
Amerikai poétaszárnyon. *Útinapló,* Ipoly, Balassagyarmat, 1996.
Mondják, a Himnuszt énekelték. *1956–2006*, Jobbágy Károly Alapítvány, 2006.

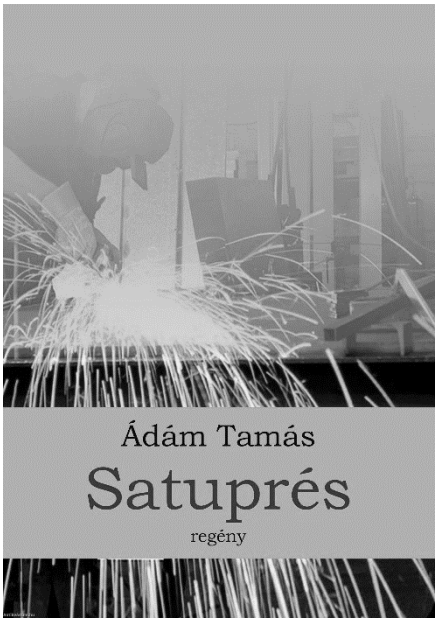
[4] *Uo*., 57.
[5] Tevékenységének részletes leírását ld.: Tóth Zsuzsa, *Jobbágy Károly, a könyvtárostanár (1921–1998)*, Könyv és nevelés, 2009/1 = https://folyoiratok.oh.gov.hu/konyv-es-neveles/jobbagy-karoly-a-konyvtarostanar-1921–1998. [2024. február 21.]
[6] Jobbágy Károly, *Amerika poétaszárnyon: útinapló*, Ipoly, Balassagyarmat, 1996.
[7] *Interjú Ádám Tamással*, Irodalmi jelen, 2017. május 27. https://www.irodalmijelen.hu/2011-maj-27-0418/jobbagy-karoly [2024. február 21.]

RÓNA Z. PÉTER

MASZK MÖGÉ NÉZVE

Ádám Tamás regényéről

Ameddig az ideológiai fősodor nyomására társadalmi osztályok mentén illett narratívákat létrehozni, a proletariátus pedig elvi síkon a jövő zálogát és uralkodó osztályát jelentette, a munkásságnak minden téren stabil hely jutott az irodalomban is. A rendszerváltással viszont ez a korszak lezárult. Nem csak azért, mert az osztálytársadalmak idejének addigra befellegzett, új kategóriák/csoporttipizálások pedig még nem jöttek létre, hanem azért is, mert az irodalom ügye kizárólag zárványba került művelői és fogyasztói ügyévé vált. Leginkább azok ügyévé, akik a tárgyi javak termelésébe legföljebb elvi síkon kapcsolódtak be. Ebből adódóan aligha lehetett elvárni, hogy a kétkezi munkás másként, mint a vele kapcsolatos entellektüelsztereotípiák mentén jelenítődjön meg, olyankor is csupán egy-egy elnagyolt háttérkép erejéig. Ádám Tamás 2023-as év végén megjelent *Satuprés* című regénye részben ennek a kánonná vált beszédmódnak az újragondolását előlegezi meg és – remélhetőleg – idézi elő.

Részben – mondom –, mivel Ádám Tamás regénye nem szorítkozik pusztán a fizikai munka világának és művelőinek ábrázolására; a mélyen átélt munkáslétet folyamatosan ellenpontozza a különböző társadalmi csoportokéval, rávilágítva ezzel a mai magyar valóság „rákfenéjére” is: az általános le- és elzüllésre. Teszi ezt

úgy, mintha közismert költői énje ezúttal is verset írna: nyelvileg végletekig csiszolt tömörséggel, költői képek segítségével árnyaltan, vallomás- és önelemzés-értékűen világít rá mindenre, ami látókörébe kerül. A pőre valóság nyelvi leképezésére esküszik fel, amikor tanítómestere szavait – „csak úgy tudsz igazán hitelesen írni, ha testközelből megismered a közeget, a sorsokat, élethelyzeteket" (5.) – regénybéli irányelvvé teszi. Ugyanakkor nem csak a felületet karcolgatja, nemcsak egy-két napra kirándul az alkatrészgyártó üzem világába. Tisztában van azzal, hogy az idegenként érkező előtt megnyilvánuló valóság sokezer maszk eredménye. A turistai attitűddel csupán látszatokat lehet elérni, kiváltani minden téren. Sosem az mutatkozik meg, amit látogatása során megismerni kívánna. Csakis az, aminek láttatni akarja/tudja magát az, akit megfigyel. Az eredendő igazságért minden esetben be kell nézni a maszk mögé; oda mintegy be kell dolgoznia magát az írónak; kitartó munkával nyerheti el a bennfentes bizalmát. Ám az igazság megismerése és az ezt követő kinyilvánítása a míves irodalom műveléséhez még korántsem elegendő. A szavak hitelességét mindig a bennük megnyilvánuló személyes jelenlét/részvét biztosít(hat)ja. Ez teremti meg az írás vertikális dimenzióját az elérhető mélység és az óhajtott magasság között. A horizontális dimenzió a kibomló történet síkjában valósul meg.

Ádám Tamás expozéja a legnemesebb értelemben emberi. Felmutatása annak, ami itt és most történik vele és – általa – velünk. Magánélete fejlődéstörténete közé olyan húsba maró/markoló miniszociográfiákat épít, amilyenekkel az elmúlt évtizedek irodalma nem szolgált. A történet egyik szegmenseként ábrázolt „Kitin Kft." gyártelepének dolgozói döntőrészt perifériális helyzetbe került, kényszerpályán mozgó figurák. Egyesek születésük következtében, mások személyiségjegyeik alapján vagy ballépéseik, elhibázott döntéseik nyomán, esetleg igénytelenségük okán jutnak munkássorsra, melynek döntő velejárója az egyénre kiszabott szerep feltétlen elfogadása, a máról holnapra élés és a gerincvelőig hatoló létbizonytalanság. A fennálló viszonyok között, egyéni stratégiák mentén folyik a túlélésért való küzdelem. Jól ábrázoltan a segéd- és betanított munkási rendszer is kitermeli a maga „archetipikus" karaktereit: a spiclit, a lébecolót, a linket, a féltékenyt, a karakánt... Ám Ádám Tamás ezeket nem csak be- és felmutatja, hanem arra is rávilágít az egyes esetleírásokon keresztül, milyen egyéni út vezet az adott szerephez, mennyi maszk és smink fedi el – és fedezi – éppen az azt betöltő/felöltő embert. Azt az embert, akinek a fejében folytonosan ott munkálhat a hajléktalanná válás lehetősége. Az a kirekesztettségi állapot, amelynek a regényfolyam során több aspek-

tusára „fény" vetül. Sőt, az elbeszélő párkapcsolati szála is – mely a megismerkedéstől az összebútorozáson át a szakításig tart – végül olyan keskeny és imbolygó pallóra téved, amelyen már-már reménytelen az átjutás, a talpra állás. Főszereplőnk az elzüllés eleven kísérteteivel is osztozik átmenetileg.

Rózsaszínűbb kép festését „várnánk" a művészekről, mivel alkotóként és szerkesztőként egy félévszázados tapasztalattal rendelkezik a társadalom ezen „rétegéről" Ádám Tamás, de nem ilyen kép tárul elénk. A találkozási pontok közege, a megnyilvánulások szintje más ugyan, mégis semmivel sem kisebb jellemtorzulás fedezhető fel közöttük és bennük. Itt is kiosztott-felvett szerepek, zsánerek játsszák el és túl önmagukat. A magánéletek zavarosak, frusztrációval terheltek, jövőkép nélküliek... – a látszatot viszont igyekszik mindenki fenntartani. Sokszor azért, hogy élősködhessen a másikon anyagilag és/vagy érzelmileg. Még a Kitin Kft. fellendítésére érkező mérnök úr sem a racionalitás, a logikusság, a szervezőkészség mintapéldánya. A termelésbéli selejtgyártás általa sem hagy alább, s vezető beosztásához kierőltetett absztinenciája átmenetinek bizonyul. Képletesen szólva: önmagát és alkalmatlanságát alkoholba fojtja, a rábízottat – az üzemet és a dolgozóit – „csődbe", utcára juttatja, a narrátornak pedig – racionalizálásnak titulált leépítésével – „visszaadja" az önrendelkezését, a szabadságát.

Ádám Tamás hitelt érdemlő kegyetlen őszinteséggel, ugyanakkor együttérzőn szól az őt körülölelő világról, személyes tapasztalatán keresztül bepillantást enged a társadalom napjainkra elfeledett, leírt, szégyellt szegmensébe, megmutatja a kétkezi munkát végzők mindennapjait, kilátásait, küzdelmüket a mindennapokban, a mindennapok továbbgörgetéséért. Regénye napjainkban úttörő vállalkozásnak minősíthető, hiánypótló az irodalomban, s mindezen túl remek – lélekemelő, -nemesítő – olvasmány.

(Ádám Tamás: *Satuprés*, Budapest, Hungarovox, 2023)

Nagy Zsófia

Palóc konyha – avagy: mit ettek a jó palócok?

Kedves Olvasók!

Örömmel tudatom, hogy folytatódik a *Palóc konyha* gasztrorovatom. A palóc konyha ízei és illatai a múltat idézik, miközben a jelenkor ízlésének is megfelelnek. Remélem, hogy receptjeim segítségével Mikszáth és Madách nyomdokaiban járva még közelebb kerülnek a palóc gasztrokultúrához, és inspirálódhatnak a konyhai hagyományok felfedezésére. Úgy érzem, egy fontos feladatot teljesítek, megőrzöm, továbbadom a mi palócságunk gasztronómiai értékeit. Bízom benne, hogy a receptjeim közül mindenki talál kedvére valót, melyet szívesen kipróbálna! Kérem, fogadják szeretettel – örömteli főzést-sütést kívánok minden kedves Olvasónknak!

Nagy Zsófia, a Palócföld háziasszonya

———

Palóc bableves

Hozzávalók: 30 dkg fehérbab, 5 dkg zsír, 5 dkg liszt, 1 fej vöröshagyma, pirospaprika, őrölt bors, 5 dl tejföl, 2 gerezd fokhagyma, ecet, só, kapor, cukor

A babot éjszakára beáztatjuk, majd másnap az áztatólevében puhára főzzük. A megreszelt hagymából, zsírból és lisztből világos rántást készítünk, beleszórjuk az őrölt borsot, a pirospaprikát, gyorsan elkeverjük, vízzel felöntjük, jól összeforraljuk, majd a levesbe öntjük. Végül hozzáadjuk a kevés liszttel simára kevert tejfölt, a zúzott fokhagymát, és állandóan kevergetve összeforraljuk. A kész levest ecettel, sóval, cukorral ízesítjük és meghintjük az apróra vágott kaporral.

Sertéssült parasztosan

Hozzávalók: 80 dkg sertéstarja, 1 fej vöröshagyma, 6 gerezd fokhagyma, 2 ek. liszt só, őrölt bors, víz

A húst sózzuk, borsozzuk és bekenjük a zúzott fokhagymával. Tepsibe rakjuk, vizet öntünk alája, majd forró sütőben jól átsütjük. Sütés közben időnként saját levével meglocsoljuk. A puha húst kivesszük, levét zsírjára pároljuk, meghintjük liszttel, megpirítjuk, majd langyos vízzel felöntjük és kb. 20 percig főzzük. A kész levet átszűrjük, kissé felhígítjuk vízzel és összefőzzük. A felszeletelt húst a forró mártással leöntve tálaljuk. Knédlivel, párolt káposztával kínáljuk.

Káposztás sztrapacska

Hozzávalók: 1 kg krumpli, 30 dkg liszt, só, 2 tojás, 20 dkg füstölt szalonna, 50 dkg savanyú káposzta

A meghámozott krumplit lereszeljük, jól összekeverjük a tojásokkal, liszttel és sóval. A tésztából forrásban lévő vízbe galuskákat szaggatunk. Ha feljött a víz tetejére, szűrőkanállal kiszedjük, forró vízzel leöblítjük és lecsepegtetjük. A szalonnát kockára vágjuk, megpirítjuk, rátesszük a savanyú káposztát és megpároljuk. Ha kész, hozzákeverjük a kifőtt galuskát.

Lekváros habos szelet

Hozzávalók: 15 dkg vaj, 20 dkg cukor, 15 dkg liszt, 15 dkg darált dió, 3 tojás, lekvár; *a habhoz:* 3 tojásfehérje, 18 dkg cukor, 1 kk. borecet

A vajat elmorzsoljuk a liszttel, a cukorral, a dióval, hozzáadjuk a tojássárgáját, majd jól összegyúrjuk. Ujjnyi vastagra nyújtjuk, kizsírozott tepsibe tesszük, megsütjük. Megkenjük tetszés szerinti lekvárral. A tojásfehérjét kemény habbá verjük a cukorral, hozzákeverjük az ecetet, majd rákenjük a megsült, lekvárral megkent tésztára, és pár percre ismét a sütőbe tesszük.

Bakos Ferenc: Kapu
(visszacsiszolás)

Orbán György János: Gyökerek, Páris-patak völgye
[Nógrádszakáli Palóc Grand Canyon] (akvarell-tus)

Lőcsei Péter

„PERSZE, HOGY TEMETŐKBEN LEGEL A PEGAZUS”[1]

Balassi-hatások Weöres Sándor írásaiban

Amióta van művészet, létezik a minták átvétele is. A mesterek előtti főhajtásoktól a plágiumokig terjednek a tartalmi, műfaji, prozódiai és egyéb hatások. Hányan követték a homéroszi eposzokat? Mekkora divatot teremtettek a levélregények? Seregnyi szerző írt szapphói strófát, petrarcai vagy shakespeare-i szonettet. És akik a japán eredetű haikukkal próbálkoztak. Ott a sokakat csábító limerick, az európai romantikusokat hívogató maláj pantum. A magyar lírára szűkítve a kört: ki és miért alkalmazta Himfy vagy Balassi verselését (strófáját)? Esetek sora bizonyítja, hogy a formai – vagy annak föltűnő – átvételek egyéb tartalmi, szóhasználati, hangulati következményekkel is jártak.

Balassi Bálint életszemlélete, szerelmi vágyakozása, kínja, nyers indulata, Istenhez fordulása, tragikus halála tartalmi ösztönzőnek bizonyult. Verselése sok-sok szerzőt csábított. Hatása Rimay Jánostól Benitzki Péteren, Listius Lászlón keresztül Rónay Györgyön, Ágh Istvánon, Nagy Lászlón át Utassy Józsefig, Szepesi Attiláig, Orbán Ottóig, Markó Béláig, Kovács András Ferencig nyomon követhető. A Balassi-strófa hagyományáról és a költőt megidéző versekről mások mellett Kovács Sándor Iván, Szigeti Csaba, Görömbei András, Lator László, Nyerges Gábor Ádám szólt.

A Weöres-életműből olyan Balassi ösztönözte írásokat emeltem ki, amelyekre eddig nem (vagy alig) fordított figyelmet a szakirodalom. Műfajuk, minőségük is vegyes. Némelyik egészen korai, a legutolsó 1985-ben jelent meg; olyik csak posztumusz látott napvilágot. Weörest nem hevítette az eredetiség hiúsága: gyakran emlegette ihlető forrásait. Doktori dolgozatában így írt erről: „Némelyik olvasómnak tán kiábrándító, ha megvallom, hogy majdnem minden versemet többkevesebb irodalmi hatás érlelte. [...] Az irodalom organikus folyamat: egy-egy

[1] Illyés Gyula: *Eredetileg* In Illyés Gyula: *Naplójegyzetek. 1981–1983,* s. a. r.: Illyés Gyuláné, Illyés Mária; Osiris-Századvég Kiadó, 1995, 103.

költő-oeuvre nem magában álló sziget, hanem inkább az erdei szálfákhoz hasonlítható: az elődök lombjából növekszik, virágzáskor a többi fával himport cserél és az utódok táplálkoznak belőle”[2]. Tartalmi, stílusbeli, prozódiai példákra egyaránt hivatkozott. Utóbbira szűkítve a kört: életművében a disztichontól a Himfy-strófáig, a hangsúlyos versektől a tankáig és a Balassi-strófáig párját ritkító gazdagsággal találkozunk. Írásainak bemutatásán és a tematikai összefüggések felvetésén kívül esetenként szövegközlési és más filológiai kérdéseket is érintek.

*

Nincs verse Balassiról. Sem Isten-élményük, sem szerelemfelfogásuk nem rokonítható. A hírnévhez, a virtushoz való viszonyuk is más. Nem tartalmi, hanem megannyi szerkesztésbeli, stilisztikai, prozódiai kapcsolat tárható fel lírájukban. Mielőtt ezekből válogatok, Weöres prózai írásaira hivatkozom.

Négy vallásos magyar költő című írásában Faludi, Berzsenyi és Ady mellett az ő hitét, Istenhez fordulását jellemezte. Nem tudjuk, milyen céllal készült vázlatos áttekintése, amelyben mások mellett Németh Lászlóra, Mécs Lászlóra, Makkai Sándorra – egy utalás formájában Kosztolányira –, Blokra, Carduccira, Nietzschére és még tucatnyi szerzőre, műre utalt. A mindössze 12 oldalas autográf szövegben több filológiai botlást is elkövetett. Az írást nem adta ki, egy verseket és más töredékeket, variánsokat tartalmazó füzetében maradt fönn. Halála után jelent meg prózai munkáinak kötetében. A szövegközlés sajnos elemi tévesztéseket, helyesírási eltéréseket tartalmaz; időrendi besorolása pongyola, eligazító jegyzete hiányos.[3] A Balassit jellemző megállapítások egy részét a kéziratból betűhíven idézem[4]:

„Balassa Bálint telivér lirikus egyéniség, vagyis az én, a mindenkiben föltétlenül létező örök-emberi természetes önzés megrögzítője. Nála a Dichtung nem a Wahrheit ikertestvére, hanem a kettő itt teljesen azonos: nem eszményeit és áb-

[2] Weöres Sándor: *A vers születése (Meditáció és vallomás)*, Pécs, 1939, 23–24.

[3] Weöres Sándor: *Négy vallásos magyar költő*. In Weöres Sándor: *Egybegyűjtött prózai írások*, Helikon, 2011, 205. kk. A kötet szerkesztője ekképp indokolta időrendi besorolását: „A PIM birtokában lévő autográf füzetben lévő legkésőbbi vers dátuma: 1933. május. Tehát ez az írás is, mely ugyancsak e füzet része, 1933-ban keletkezett”. (210.)

[4] A kézirat fénymásolatát Réz Páltól kaptam. Az akkor még magántulajdonban lévő Weöres-füzet időközben a PIM állományába került. PIM Kézirattár (Gy h.sz. 2004/13)

rándjait, hanem életét testálta lírájában az utókorra. Nem sokat töpreng az emberfölötti dolgok lényegén: Isten éppúgy érzelmi tényező számára, mint Júlia, mint a »vitézlő oskola«, vagy az »átkozott sok versek.«

Tetőtől-talpig érzelmi ember és így magától értetődik, hogy nincs valami mély Isten-elgondolása. Nem lát mást a mennybéli Úrban, mint végtelenül jóságos és végtelenül hatalmas fejedelmet, a legfelsőbb rang birtokosát, kiben a jó és szerencsés földi tulajdonságok a legmagasabb hatványon fordulnak elő. Igy énekel róla:

»Egekben lakozó szentséges hármasság,
Kinek nincsen semmi dolgában hamisság,
Kegyelmességedből áll földi uraság,
Csak tenéked szolgál mennyei sokaság!« [...]
(Az idvességes kimúlásért.)[5]

»Bűnbocsánatért« című költeményében ezt a sort találjuk:

»Illy könyörgésemmel untatám atyámot...«[6]

Mintha csak a cár-atyuskánál lett volna kihallgatáson, aki bizony aligha szerethette a túl-hosszadalmas kérvényezőket.

Istenhez fordulása nem egyéb, mint a legerősebb, leggazdagabb uralkodó előtt való megtört és segítségre-váró térdrerogyás. Egy másik Balassa tán éppen ílyen bűnbánóan tért meg a Habsburg-királyhoz, csalódva az erdélyi fejedelem kegyeiben. [...]

Neki Isten arra való, hogy legyen kitől kérni mindazt, amit a maga erejéből nem érhet el. Természetesen, Balassát mindezzel nem leszólni, hanem jellemezni akartam. Elvégre költőnek lenni többek közt annyit is jelent, mint teljesen szabadnak lenni.[7] A mult eléggé igazolja, hogy a poéta lehet akár szent, mint Keresztes János, akár akasztófavirág, mint Villon. Mint embertől, számon lehet kérni tőle, hogy mért ílyen vagy amolyan, de mint költőtől: soha. [...]"

---

[5] A verset nem Balassi Bálint, hanem Szepsi Csombor Márton írta. Lásd: Kovács Sándor: *Szepsi Csombor Márton versei*, In *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1958/1. 70–75. Weöres a vers átírt szövegét használta fel.

[6] A Balassi-szakirodalomban ismeretlen vers és verssor. Nyilván nem Balassi a szerzője.

[7] Szinte szó szerint egyezik azzal, amit doktori dolgozatának első fejezetében megfogalmazott: „...a művésztevékenységnek nincs általános érvényű határa, tehát *szabad alkotás*. Korlátai azonosak az emberi lehetőség korlátaival." In Weöres Sándor: *A vers születése (Meditáció és vallomás)*, Pécs, 1939. 3.

Évtizedekkel később a *Három veréb hat szemmel* című antológiájában gyakran hivatkozott rá. Többek között a költőt elsirató Rimay János, a Balassit szépen visszhangzó Thordai János, a *Közönséges magyar példabeszédek*et író Benitzki Péter kapcsán. Balassit „az első világjelentőségű magyar poétának" nevezte.[8] Műveiből nem az ismert darabokat, hanem a Fanchali-kódexben megtalált pásztorjátékának részleteit idézte. A *Három veréb...* utószavában a Balassi-strófa közvetlen előzményeiről és rokonairól is szólt. Középrímes hármas-alakzatáról – a *Júlia két szemem* kezdetű verset idézve – azt állította: „szonett-szerű tökéletességben ragyog".[9]

*

A Cinaként becézett ifjú Weöres Sándor a cserépteteje miatt piros görbének vagy földbirtokos édesapjáról Weöres-görbének nevezett cselédház egyik szobáját kapta meg Csöngén. Itt nyugodtan éjszakázhatott, fordított napirendje nem zavarta a családot. Leveleiben és más írásaiban többször szólt róla. Versei közül az 1932–33-ban született *Naplójegyzetek* négy darabja is ezt a világot (illetve saját reménytelen állapotát) mutatta be.[10] Kosztolányinak így jellemezte környezetét: „Most újra ott vagyok [Csöngén, LP] lakásunktól különálló szobámban, a domb tetején, ahonnan szépen látni a nappal a stájer hegyeket, éjjel pedig a Rába-gát fényeit. Itt szoktam írni és aludni"[11]. A petróleumlámpája körül keringő, halálra pörkölődő éjszakai látogatóiról írta *Szürke pillék*[12] című versét. Másfajta megközelítéssel, de a levélben szereplő helyszínnel és az áldozatként fölidézett lepkékkel is találkozunk *Első éjszaka* című versében.[13] Balassi-strófában írt korai vallomása kimaradt köteteiből. A cím alapján akár szerelmi témájú költeményre is gondolhatnánk; a költő azonban nem a boldog vagy a boldogtalan párkapcsolatról írt, hanem magányos éjszakai élményéről.

Versének logikus, következetes mozgásiránya van. A külső látványból, a kis házak tűzfalától a pocsolyában hempergő holdvilágon és a Rába-gát „merev szemü" villanyán át haladunk a szobában sercegő olajlámpa felé. Az éjszaka jellemzőjeként és ellenpontjaként a hat strófa közül az első ötben lényeges szerepet

[8] Weöres Sándor: *Három veréb hat szemmel*, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977, 124. kk.
[9] Weöres Sándor: *Három veréb hat szemmel*, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977, 575–576.
[10] Weöres Sándor: Egybegyűjtött költemények I. Helikon, 2008, 67–70.
[11] Weöres Sándor Kosztolányi Dezsőnek; Csönge, 1932. dec. 20. Weöres Sándor: *Egybegyűjtött levelek*, szerkesztette: Bata Imre és Nemeskéri Erika, Pesti Szalon – Marfa Mediterrán Kiadó, 1998. I. 166.
[12] Weöres Sándor: *Egybegyűjtött költemények*, Helikon, 2008, 142.
[13] Weöres Sándor: *Elhagyott versek*, szerkesztette: Steinert Ágota, Helikon, 2013, 514.

játszik a fény. A tűz, a láng Balassinál szinte mindig a szerelem emésztő hatását fejezi ki. Jellemző példaként a gyertyaláng hevétől megégő lepentőcske képét említem az *„Ó nagy kerek kék ég…”* kezdetű verséből. Weöres a lámpaharangra repülő áldozatokat szólítja meg. Nála nem a szerelmi kín, hanem a kikerülhetetlen végső pusztulás – és természetesen saját sorsa – a tét:

„Ti nagy szürke lepkék, ti apró zöld pillék, ti vérszopó szunyogok!
tanítsatok engem: meghalni valóban olyan édes-jó dolog?
Tarajos tűz körül, szeplőtelen fényben zümmög bucsudalotok.”

A következő két szakaszban kilátástalan állapotát, pörkölődő szárnyát, tiszavirág-életét, gyönge, beteg testét panaszolja, ellenpontként, szorongató teherként a rá váró feladatot említi. A halódó pilléktől kér segítséget. A vers zárlatában a jövőt szólítja meg, és az Örökkévaló áldását kéri:

„Köszöntelek téged, ki ezer év mulva olvasod a versemet
és a múló lélek nyomait megőrző anyagnak is köszönet.
Óvjon a Fönntartó most és mindörökkön minden jámbor lelkeket.”

*

Balassi Bálint az *„Idővel paloták, házak, erős várak…”* kezdetű versében az idő romboló és építő hatását, mindent lebíró hatalmát állította szembe szerelmének nem múló tüzével. Weöres Sándor részben ennek nyitóképét követte korai művében, a *Madártávlat*ban, amely *Hideg van* című kötetének zárlata lett.[14]

MADÁRTÁVLAT

A szép régi házak és fényes paloták mindnyájan repedeznek,
egyik tűzbe romlik, másik csak elomlik és rendre düledeznek
s az új arcú falak, mint dísztelen szalag, egy-tömbbé szövetkeznek.

Mi mostani korunk hátunkon ostorunk és nem értjük: mit akart,
hogy kemény utcákkal, autó-csapákkal vonalozta a talajt
és hogy a szeretet miránk kockát vetett s mérges gázzá nőtt a kard.

[14] Weöres Sándor: *Hideg van,* Pécs, 1934, 59. A költő a Weöres Sándor – Károlyi Amy Emlékházban található kötetben a verset ceruzával1932-re datálta.

Nagy szennyes záporok, torkos sikátorok csíkozzák mi életünk
és enni sokaknak munkáért sem adnak, azt mondják, hogy „jaj nekünk”
sőt azt mondják: „iszony ami van ma, bizony már semmit sem hihetünk.”

De új korok jönnek s e silány özönnek csöppje is majd kincset ér,
mi ma giccs és máz csak, lesz az elmult lázak telje és valódi vér,
nem fintorul harcra a tűnt század arca s másként illeti babér.

A jövőnk szemében így alszunk majd – ében tokjában szép drágakő:
mi ma nyomor alja s orrunkat facsarja: élet lesz és ép erő,
aki ma pióca, bűnös pénzek góca: bölcs lesz majd és jótevő.

A Balassit fölidéző sorok után a második és harmadik szakaszban a jelen értékvesztett állapotát jellemzi. Weörest (és részben nemzedékét) a Horthy-korban és 1945 után is bírálták szociális érzéketlensége, közömbössége, defetizmusa, „izolált énje” miatt. A minősítést több alkalommal visszautasította. Természetesen más módon, mint Adyt, Kassákot, József Attilát vagy Illyés Gyulát, de őt is foglalkoztatta korának számos társadalmi kérdése. Több tucat olyan verse van, amelyik cáfolja, vagy legalább árnyalja a sommás elmarasztalásokat. Más írásai mellett a *Madártávlat*ot is védelmére hozhatnánk fel. Legalább annyiban, hogy érzékeli, elpanaszolja a megnyomorító gazdasági, hatalmi, morális változásokat, beleértve a világháború személytelen tömegpusztító arzenálját is. A siralmas állapotot nem tartja öröknek; biztos abban, hogy előbb-utóbb bekövetkezik valamilyen fordulat. Ennek nem adja okát. Rokon témájú verseiből is az derül ki, hogy sem az egyéni, sem a közösségi ellenállást, erőszakos fellépést nem fogadja el kiútnak. (Legjellemzőbb példaként *Az elnyomóhoz*, és *Az elnyomotthoz* című szonettjeire, illetve *A teljesség felé* intéseire hivatkozom.)

A mű zárlata Balassi korabeli mintákat (is) követ. A szerző a vers megírásának körülményeiről szól; a többes számból egyes szám első személyre vált. A középiskola útvesztőitől éppen csak búcsúzó Weöres némi iróniával (rimbaud-i hetykeséggel) és panasszal jellemzi helyzetét:

„Falusi magányban rímet verve vártam, hogy jobbak következnek,
húszéves sem vagyok, de sajnos a napok sebesen kerekeznek.
Mikor ezt csináltam, ezerkilencszázban harminckettőt jegyeztek.”

*

A kő és az ember című kötetben jelent meg a *Cantilena*, amelynek strófái Balassi két háromsoros periódusának ösztönző hatását mutatják.[15] (Szótagszámuk eltérő: a 6a, 6a, 7b helyett 5a, 5a, 6b szerepel.) A Bornemisza Péter búcsúénekét és Balassi „*Syralmas nekem idegen földön...*" kezdetű versét is idéző nyitány után Weöres panaszdalában a negatív festés uralkodik. Képei a hiányok leltárából szerveződnek („*nincs reggeli lárma*"; „*Nincsen testvérem*"; „*Nincs senki párom*"). A magányos lélek távol került egyetlen társától, sok versben megörökített édesanyjától. Sivár városi környezete (többek között az ásítva vonító gyárkémény) ébreszti rá talajvesztésére, úttévesztésére.

Weöres Sándor szerelmes verseinek jelentős hányadában nem egyenrangú felek szerepelnek. A *Fairy spring* egyes tételeire, a *Rongyszőnyeg*ből többek között a 38. *(„Lányok, ó ti könnyű-léptű vércsék..."*); a 60. *(„Ó ne vidd el..."*); a 68. *(„Gyönge ágam, édes párom..."*); a 111. (*„Kiapadt a sorsom, gazdag Örzse..."*) számú darabjaira gondolok. Ezekben és a rokon dalokban, szonettekben vallomástevő a gyengébb, fiatalabb, esendőbb. Ő az, aki szinte reménytelenül kérlel, szánalmat vár, akinek valamilyen bűntudata van. Ilyennek tekintem azt a Balassi-ihletésű versét is (*A kísértet dala*), amelyik a *Medúza*ban kapott helyet.[16] Előtte a hatszakaszos *Hannának*, illetve *A pesti ismeretlennek*, a *Beteg unokahugomnak*, a *Mint vérző medve*, a *Pastorale* és a *Váratlan találkozás* című szonettek sorakoztak. Később a vers más környezetbe, a *Huszonnégy melódia* darabjaként *A tündér* és az *Őszi zsongás* közé került.[17] Címe meglepő, talányos. Egy megnevezetlen társhoz szól, aki a vallomástevő szerint méltatlanul bánt vele. A lelki fájdalmat a régi bujdosók testi kiszolgáltatottságával, fenyegetettségével fejezi ki. A szimmetriatengely fordulatot idéz elő: a képek a fogadalomban ellenkezőjükre alakulnak. A vers az első és az utolsó szakasz zárósorának megismétlésével keretes szerkezetűvé válik:

[15] Weöres Sándor: *A kő és az ember*, Pécs, 1935, 50. A vers később a *Hegedű-partíta* (cím nélküli) 2. darabja lett.

[16] Weöres Sándor: *Medúza*, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda; Budapest, 1944, 60. A költő a Weöres Sándor – Károlyi Amy Emlékházban található kötetben a verset ceruzával1940-re datálta.

[17] Weöres Sándor: *Egybegyűjtött költemények* I. Helikon, 2008, 126.

Zúg az öreg erdő,
száll a fehér felhő,
összebújnak a vadak.
Itt benn a szivemben
mért üldözöl engem?
sohase bántottalak.

Jeges éjszakában
ősz tiporja hátam,
cinke tépi a fülem,
bodzabokor-ágról
csorog rám a zápor,
nem adnak szállást nekem.

Hát ide vigyázzál,
ha te áznál fáznál,
én nem küldenélek el,
adnék cipót lágyat,
jó száraz ruhákat,
mindenfélét ami kell.

Ha nem áznék fáznék,
mindig rád vigyáznék,
mint a nagy fehér falak.
Ó mért nézel úgy rám
mért nem vagy jobb hozzám
sohase bántottalak.

*

A két Balassi-strófából álló *Kontraszt* Weöres Sándor *Kézírásos könyve*ben olvasható.[18] (A nyomtatott változatokban ritmuszavaró sajtóhibával jelent meg: a második szakasz ötödik sorában a *rég* helyett az egy szótaggal hosszabb *régi* szerepel.[19] A következő kiadásokban ezt is javítani kellene.)

[18] *Weöres Sándor kézírásos könyve*; Szépirodalmi Könyvkiadó, 1981, 215.
[19] Weöres Sándor: *Egybegyűjtött írások* (Ötödik, bővített kiadás) III. k.; Magvető Könyvkiadó, 1986, 523.; Weöres Sándor: *Egybegyűjtött költemények* III. Helikon K. 2009, 288.

Erdő sürüsége,
mező szép vidéke,
hegyek kopár teteje!
Akármerre járok,
jókedvre találok,
én is vidulok vele.
Mindenütt a kék ég,
ölelő mindenség,
a teremtés ereje.

Erőszakos csörgés,
kegyetlen dübörgés
motorok dühöngése
ősvilágból támadt
sok rég kihalt állat
ordítása, hörgése,
köztük jár az ember,
tiltakozni nem mer,
várja, mikor lesz vége.

A nyitó sorok az *Ó nagy kerek kék ég* kezdetű Balassi-verset idézik. Első és harmadik nominális mondata közrefogja a személyességet kifejező középsőt (melynek 3 igéje egyes szám első személyű: járok, találok, virulok). A harmónia, a szépség ellenpontja a természetből kiszakadó ember világa, melyet a második szakasz egyetlen hosszú mondata jellemez. Első hat sora névszói felsorolás. Az egymás mellé rendelt jelzős szerkezetekben az -ás, -és képzős, riasztó hangutánzó kifejezések uralkodnak. Az utolsó három sor négy igéje (jár, nem mer, várja, lesz) általános alanyra (ember) vonatkozik. A címben jelzett kontraszt tartalmi és formai síkon többszörösen is megvalósul.

*

*A szerelmi líra korszakai*nak első darabjában Balassi lírájának adózik.[20] Természetesen nem utánzásról van szó (ez Weörestől távol állt). A reneszánsz költőnek a násfát

[20] Weöres Sándor: A szerelmi líra korszakai XVI. század; *Élet és Irodalom*, 1984. 51–52. 4. Kötetben: Weöres Sándor: *Elhagyott versek*. 494.

és a gyűrűt kísérő udvarló versei[21] alapvetően más nézőpontot képviselnek. Gyökeresen különbözik a *Kit egy bokrétáról szerzett* címet viselő szerelmes költeménytől is.[22] Véleményem szerint olyan stílusjátékkal állunk szemben, amelyben a *Psyché* szerzője elképzelte, miként érezne egy XVI. századi hölgy, akinek virággal üzen az a férfi, akit a nem utasítana el:

Oh, ti néma bimbók,
szebbek mint mondott szók!
értem vallomásitok!
Szeretőmnek titkát,
édes indulatját
őrzi csukott szirmotok.
Bennetek szerelem
még nyitatlan pihen,
azé akit áhitok.

A mértékkel archaizáló strófában nem a távoli kedvest, hanem az enigmatikus bimbókat szólítja meg tegező formában. A megajándékozott leány (asszony?) mintegy nekik válaszol az udvarló megértett céljára, és adja hírül saját vágyát. A Balassi-strófa három mondata háromszor fejezi ki a paradox, finom erotikájú talányt. A bimbók némák, mégis beszédesek. A csukott szirmok nem árulnak el semmit (másnak), de a megszólaló tudja, mit jelentenek. A (talán) titkolni szükséges érzelmet nem csupán megérti, hanem kölcsönösnek is tekinti. Mintha azt fejezné ki, hogy a bimbó törvényszerűen kifeslik rövidesen; a „még nyitatlan" pihenő szerelem is beteljesedhet.

[21] Balassi Bálint: *Kit egy násfa felett küldött volt a szeretőjének, kire pelikán madár volt feljegyezve*. *Balassi Bálint összes művei*, összeállította: Eckhardt Sándor, Akadémiai Kiadó, 1951, 42 (kritikai kiadás); Balassi Bálint: *Az Palkó nótájára*. *Balassi Bálint összes művei*, összeállította: Eckhardt Sándor, Akadémiai Kiadó, 1951, 43 (kritikai kiadás).
[22] Balassi Bálint: *Kit egy bokrétáról szerzett*, *Balassi Bálint összes művei*, összeállította: Eckhardt Sándor, Akadémiai Kiadó, 1951, 45 (kritikai kiadás).

Gedeon Hajnalka: Wayang színház (tusrajz)

Orbán György János: Madarak nyomában, Páris-patak völgye [Nógrádszakáli Palóc Grand Canyon] (akvarell-tus)

Horváth Dániel

SZÜLETÉSNAPUNKRA

„Száztizenkettő lettem én,
és megnézném, hogy költ-e még
e nép,
melyért

nem kaphattam meg katedrát,
de lettem költő: retardált
zseni,
s enni

sem mondhatnám, hogy volt elég,
de végre nem nyomaszt e lég:
ele-
dele

a földnek testem fű alatt,
e nyolcvan év úgy elszaladt,
amint
a pinty.

Talán, ha egy műkedvelő,
értem egy lapáttal eljő,
s kiás,
mi mást

kutatna híres szellemem:
ki van velem, ki ellenem?
Furi
muri."

Költő-tetem, megcsontosult,
bajszos mosollyal felvonult.
Itt áll,
mit lát:

az utcán kint tízezreket,
ellepnek hidat, tereket,
s ki áll,
kiált,

hogy méltósága kézjegye,
csak egy tollvonással egye-
temet
temet.

A bajszos csontváz visszaszáll
a sírba, csöndben visszaszáll.
S nevet,
nevet.

(2017)

Hlavacska Tamás

KAPCA A FAZÉKBAN

„Egy, a Kisfaludy Társaság alábbi felhívására beérkezett, jutalomtételre nem érdemesített pályamű: „szépliteratúrai beszély, melynek cselekvényszövése a népi mythológia valamely ismert alakja köré organizálódik”.

Botkai tanító úr két paddal mögöttünk épp a negyedikes elemistákat olvastatta fennhangon a csontkötésű zsoltároskönyvekből, míg mi, harmadikosok kezünkben kivont plajbászokkal ádáz számtani feladványok ellen tusáztunk fakeretes palatábláink harcmezején, mikor a jobbomon ülő Gólya óvakodva hátrasandított, majd oldalba bökött, és ezt skribálta fel táblájának felső sarkába a maga firkálmányos betűivel: „Magor Kata boszorkány”, aztán minden kérdezősködésnek elejét véve alábiggyesztette: „Ebédezéskor”, s egy bakkot se szólva már le is törölte a telegramot a spongyául szolgáló nyúllábbal.

Délben a szögre akasztott szőrtarisznyákból előkerült a harapnivaló, circiter harminc éhes száj falta a bodagot, az almát, a gömölyét, s az ebédet elköltvén már tódultunk is ki hunyókát, rablóandúrt, fogósdit vagy bilickét játszani. Szent Teréz napja múlt, az őszi búzát elvetettük, a krumplit felszedtük, a kadarkát és a szilvát leszüreteltük, s minekutána végeztünk a kukoricatöréssel, már csak láb alatt voltunk odahaza, ezért apáink elzavartak a kopácsi puszta tanyai iskolájába – e semmi közepén álló, szalmafedeles, vert falú, egyetlen tanteremmel s egy kéthelyiséges tanítólakással bíró tákolmányba –, vesződjék velünk most már a drágalátos tanító úr. Reggel nyolc óra tájt érkeztek a nebulók, a tudásra szomjazó kisfiúk és lánykák, ki szekérháton, ki gyalogosan, mindannyian mezítláb, boglyas hajjal, szutykosan, szeredással az oldalukon.

Gólyával kissé eltávolodtunk a zsivajgó gyerekseregtől, s egy fehérakác árnyékában telepedtünk le. Barátom és mindenkori padcimborám becenevét két gólyalábának köszönhette, melyek most is odabent pihentek a seprűszögbe támasztva József császár képmása alatt, ugyanis tulajdonosuk a Domolykó-láp mélyén, egy apró szigetecskén lakott pákász apjával, s a mocsaras náderdőből csak a mankókon egyensúlyozva tudott elvergődni a már száraz lábbal is járható országútig.

Mezei nyúl nyargalt a kietlen rónán, prédára leső kerecsensólyom körözött a magasban, homoki vipera surrant a megsárgult, szikkadt fűszálak közt. A messzi távolban valaminő állatsereglet, talán kecskenyáj patái kavartak porfelleget. A Balástyára tartó derékúton magányos lovas poroszkált, a billegő darutollról felismertük Gajdán Imrét, s kajánul összevigyorogtunk: bizonyosan a Marca-tanyára igyekszik őkelme, hiszen újabban Sinka Verának tette a szépet, mióta a Palánki csárdában tartott szüreti bálon a Gajdán-pereputty rosszállására fittyet hányván többször is lekérte a Marcáék tűzrőlpattant cselédlányát.

Gólya elmondása szerint a szokásosnál korábban ért ki az ingoványból, a falábákat vállra vette, mint földmíves a kapát, s az ezerszer megjárt marhacsapáson át elbajmolódott a Körtvélyesi-dűlőig. Épp világosodott, mikor a Magor-tanya mellett elhaladván, a hajnali derengésben megpillantotta a vénasszonyt, ki csücskénél fogva húzta maga után vetőkendőjét a csatakos füvön, majd az átnedvesedett gangát összegyűrte, s kifacsarván egy tejesfazékba csurgatta a reggeli harmatot. A művelet többszöri repetálását követően az ecetfához kipányvázott, riskaszőrű tehénhez csoszogott, egy bubát vett elő a kötője zsebéből, belelógatta a csuporba, s a harmattól átitatott rongydarabbal akkurátusan kenegetni kezdte a jószág tőgyét. Gólya nem várta ki a bűbájoskodás befejeztét, sietve háta mögött hagyta az istentelen hajlékot, de arra mindketten mérget vehettünk, hogy a megbájolt tehénke csecséből a fölös, zsíros tej attól fogva bővízű forrásként surrogott a fejőkébe. Magor Katát szerte a kopácsi pusztán tudákos angyalcsinálóként ismerték – bár kissé értetlenül álltunk a titulus előtt, hiszen a balástyai búcsún sosem árusított csuhéból font vagy viaszból öntött angyalfigurákat –, de eleddig nem sajdítottuk ördögi praktikáit. Így hát Gólya azt javallotta, véssük fel nevét a Boszorkánylajstromra.

Minekutána Botkai tanító úr második elemi végén egynéhányszor nemzeti históriánkról doceált, szomorúan konstatáltuk, hogy sem a török janicsárok, sem a labancok elleni harcban nem fitogtathatjuk bátorságunkat, ugyanis utóbbiakkal mintegy másfél évszázada összebékéltünk, előbbiek pedig már jóval azelőtt elkotródtak Magyarhonból, ily módon hiábavalóan gyakoroltuk a parittyázást és a botvívást a bőszült martalóchad felbukkanásában reménykedvén, melytől vérünket ontva kívántuk megvédelmezni pátriánkat. Nyolcesztendős korunkra hát megkomolyodtunk, nem képzeltük magunkat sem kurucoknak, sem egri vitézeknek, két lábbal álltunk a földön, ezért határoztuk el a Boszorkánylajstrom elkészítését, vagyis egy olyan jegyzék megírását, mely elsorjázza a környékbeli, ördöggel cimboráló fehérszemélyek neveit. Úgy képzeltük, ha ezt valamikoron

átnyújtjuk a pusztabírónak vagy a pandúrkapitánynak, a törvény őrei majd bekasztlizzák az egész díszes társaságot, s a kopácsi tanyások egy életre ment lehetnek a boszorkánykompánia gonosz mesterkedéseitől. Nem fogja többé üszög senyveszteni a vetést, nyavalyakórság félszegíteni a barmokat, vagy éjjeli fúlás kínozni a háziakat.

Áldozatunkért persze busás jutalmat reménylettünk: Pallagi páter dicsérőleg szól rólunk a vasárnapi prédikációban, ajándékba pedig kapunk fejenkint egy tótbicskát, egy búgócsigát és fél véka árpacukrot. Azon az ominózus napon Gólya iskola után eljött a tanyánkra, kitéptünk egy lapot a már csak gyújtósnak használt tavalyi csízióból, a tiszta hátoldalra öles betűkkel felróttuk Magor Kata nevét, a papírt tekercs formán összegöngyöltük, és pelyvászsákomon lyukat vágva elrejtettük a szalmatörek közé.

Ezt követően a boszorkányhistória hosszú időre elfelejtődött. Késő ősszel fatopányban, háncsbocskorban dagasztottuk a sarat, a nyájakat szétverték, a jószágot beistállózták, jártunkban-keltünkben már nem keresztezték utunkat elbitangolt marhák, szamaragoló pásztorok, röfögve vonuló kondák. Az idő megcudarult, a handlék, a foghúzók, a köszörűsök és a mindenféle vándormesterséggel foglalatoskodók is eltünedeztek az orgoványról. Csak az egy Gajdán Imre, ez a pusztai Rómeó nem ijedt meg a fogas széltől s a vidéket korbácsként verő zivataroktól, ha esett, ha fújt, ő majd' minden áldott nap rendületlen ellovagolt kedveséhez, Sinka Verához.

Eljött a december, a rónaságot beeste a hó, s mi fővesztés terhe mellett végre felhúzhattuk eleddig féltve őrzött csizmáinkat. Apám lovas szánon fuvarozott az iskolába, a dermesztő hideg miatt utazás közben még a fejem búbját sem mertem kidugni a rám terített suba alól. Az osztályteremben rendre jóleső meleg fogadott bennünket, hiszen Botkai tanító úr már kora hajnalban bedurrantotta a vaskályhát. Az obligát kelléknek számító mankók most hiányoztak a szegletből, mert Gólya azok nélkül is át tudott kelni a befagyott lápon.

Szünetben hóból gyúrt golyóbisokkal hajigálóztunk vagy a közeli tocsogó jegén sikánkóztunk. Szent Miklóskor a jégvirágos ablakon át farkast láttunk ólálkodni az iskola körül. Aznap instruktorunk is kijött velünk szünetre, s puskával a vállán, muskatéros módjára grasszált közöttünk, míg máskor odabévül a kemencepadkán üdögélve szopogatta makrapipáját. A szenteste előtti délutánon már nem koptattuk plajbászainkat a palatáblán, karácsonyi dalokat énekeltünk, majd előadtuk a betlehemest az osztályteremben összezsúfolódott szülői publikumnak,

melyben a szerecsen Boldizsár királyt alakítottam összekormozott ábrázattal, papírkoronával a fejemen. A pásztorjáték végén Botkai tanító dióval és cukkedlivel kedveskedett nekünk, aztán lelkünkre kötötte, vízkeresztig tájékára se merészkedjünk a tudás szentélyének.

Gyertyaszentelő környékén gyakorta vad zegernye tombolt a pusztán, napokra a tanyákon ragadtunk, hiszen istenkísértés lett volna kimerészkedni a pustoló hóesésbe. Gajdán Imrére a szóbeszéd szerint egy ízben Sinka Verától jövet csapott le a förgeteg, s egy elhagyatott dinnyecsőszkunyhóban várta ki a zimankó végét.

Aztán végre-valahára mihozzánk is megérkezett Jégtörő Mátyás. Szekercéjével szilánkokra zúzta a pocsolyák tükrét, leverte az ereszről csüngő jégcsapokat, tariszNyájából pedig hóvirágot, tőzikét és kankalint szórt szanaszéjjel a rónán. Újra kitavaszult, apáink leparancsolták rólunk a csizmát, ismét fapapucsban és bocskorban tapodtuk az olvadt hótól meglucskosodott utakat. Az iskolát környező hét fehérakác kirügyezett, a langy idő és a rigófütty megbolondította a gyerekhadat, így egyre többször csattant tenyerünkön a rettegett mogyorófa suháng. Farsangutolján egy jámbor gulyás – ki alkalmasint először legeltetett mifelénk – az alma mater épületéhez terelte a csordát. Tanítónk épp Krisztus megkísértésének történetét olvasta fel a rézkapcsos Bibliából, de az erősbödő marhabőgés és patadobogás lármájára kisietett a teremből. A nyitott ablakokon kikandikálva hallottuk, hogy a jóember – azt hívén, csárdához érkezett – egy fél meszely bort rendel „kocsmáros uram"-tól, majd az itatóhely felől érdeklődik, mire mindnyájan hangos hahotára fakadtunk.

Nem sokkal húsvét előtt, az esti fejés idején apám káromkodása ütötte meg a fülemet, s az istállóba besandítván láttam, amint bősz haraggal a falhoz vágja az üres fejőkét. A tehenünk reggel óta bőséggel ontotta magából a bűzhödt ganajt és a véres húgyot, ám egy römpöly tejet sem csurgatott a rocskába. Mikor másnap mindezt Gólya tudomására hoztam, pillantása rögvest elárulta, hogy egyet gondolunk. A déli pihenő végére már minden részletében kimódoltuk a stratagémát, s tanítás után nagy elszánással az oroszlán barlangja felé vettük az irányt.

Ahogy kikupált, cégéres betyárok közelítenek a megrabolni kívánt méneshez vagy gulyához, oly alattomban lopakodtunk be a boszorkánytanya terrénumára. Komondoroktól nem kellett tartanunk, de hát minek is vesződött volna házőrzőkkel az, kinek ezer ördögfi kel segedelmére a szükségben. A lábasszín mögött kushadtunk, honnét már ráláttunk a két gyümölcsfa közé kifeszített szárítókötélre, ugyanis a rontás megtöréséhez legelébb egy ruhadarabot kellett eloroznunk.

Frissen mosott ingvállak, pendelyek, pruszlikok, rokolyák csattogtak a szélben. Épp előbújtunk volna a góré mögül, mikor kocsizörgésre lettünk figyelmesek.

Búvóhelyünkről lestük, ahogy a szekér begördül a tanyaudvarra. Öreg cseléd ült a bakon, a batárról egy élemedettebb asszonyember s egy hajadonkorú lány kászálódott le. Egy szakajtó tojást s egy kitört nyakú libát emeltek ki a szekérderékból, aztán egyenest a lakóházhoz indultak, de nem vártuk meg, míg bezörgetnek, hanem kapva kaptunk az alkalmon, odasettenkedtünk a száradó ruhákhoz, lerántottam a kötélről egy felsőinget, s belegyömöszöltem a tarisznyámba.

A józan ész ugyan azt diktálta volna, hogy üstöllést eliszkoljunk a zsákmánynyal, de a kíváncsiság felülkerekedett félelmünkön. A ház átalsó felére kerültünk, nesztelenül az épület közelébe lopóztunk, lelappadtunk a fal tövébe, és belestünk a nyitott ablakon.

Magor Katát nem érhette váratlanul a vendégek látogatása, hiszen a tűz fölött – az odorból ítélve árvaganéval gyújthatott be – már víz rotyogott a láncra akasztott kondérban, mikor a két fehérszemély betoppant. Ám nem köleskása, de még csak nem is lebbencs főtt a bográcsban: a gőzölgő üst fölé hajoló szipirtyó varjútollat, kígyófejet, szárnyasegér csontvázát, varangyosbéka levedlett bőrcafatjait, s még ki tudja, miféle undormányos hozzávalókat dobált a fazékba, miközben egy hosszú nyelű fakalánnyal kavargatta a titokzatos kotyvalékot. Miután elfogytak a tűzpadkára kihelyezett nyersanyagok, az asztalnál ülő jövevények felé biccentett, mire a fiatalabb pironkodva hozzálépett, s rojtozott kötényének zsebéből elővett egy összegöngyölt vászonkapcát. Ekkor valahol a hátunk megett felnyávogott egy macska, mire Magor Kata azonmód az ablak felé penderült. Szerencsénkre még jóidőben lekutyorodtunk, de nem kísértettük tovább az Istent, hanem csendesen elsomfordáltunk a háztól, hogy a derékúton már inunk szakadtából rőföljünk hazafelé.

A tanyánkra érvén tüsténT az istállóba siettünk. Szüleimnek nem kellett magyarázkodnunk, mert Balástyára mentek a lódoktorért, míg csecsszopó öcsém édesdeden szunyókált a bölcsőben a belédiktált mákteától. Friss ganéjt szedtünk a tehén alól, megmocskoltuk a rablott holmit, ráfektettük a kút mellett álló mosószékre, s Gólya a laskanyújtóval, én pedig a kendertörő sulyokkal kezdtem püfölni. Úgy hittük, ha mindent annak rendje és módja szerint cselekedtünk, csapásaink nemcsak a ványolt posztóban, hanem Magor Katában is kárt tesznek, s a kékre-zöldre vert satrafa nem tehet mást a láthatatlan kezek ütlegei ellen, minthogy seprűnyélre pattanva hozzánk repül, irgalomért könyörög, s a visszaszolgáltatott ruhaneműért cserébe megszabadítja tehenünket a rontástól. Elképzeltem,

ahogy apámuramat egy rocska frissen fejt tejjel üdvözöljük, s ha a gyógyulás okáról tudakozódik, mi csak sejtelemesen összemosolygunk Gólyával.

Már egészen belefáradtunk a náspángolásba, tán kissé meg is sajnáltuk az elagyabugyált csoroszlyát, ezért véget vetettünk a lazsnakolásnak. Ám hiába kémleltük az alkonyodó firmamentumot, egy fia boszorkány sem bukkant fel a levegőégben, csak egy-egy portyázó bagoly sudamlott el a magasban. Megjött a lódoktor, de a szerencsétlen párának már harangoztak, reggelre felfúvódott, a marja elfekélyesedett, így hát fejére húzta apám a kápsát, s letaglózta a baltával.

Áldozócsütörtökön a kopácsi puszta korporatíve felkerekedett, hisz ezen a napon még a legpogányabb tanyások is beszekereztek Balástyára misét hallgatni. Megrökönyödésünkre a prédikáció végén Pallagi tiszteletes úr a házasulni szándékozók között Gajdán Imrét is kihirdette, de jövendőbelijének nevét még sosem hallottuk. Ám a templomból kilépve az újdonsült vőlegény oldalán a kapcás leányra véltem ráismerni, s ahogy a többi vén skatulyával trafikáló Magor Katára esett pillantásom, olybá tűnt, mintha kárörvendő, diabolikus vigyorral sandított volna kendője alól a szerelmesekre.

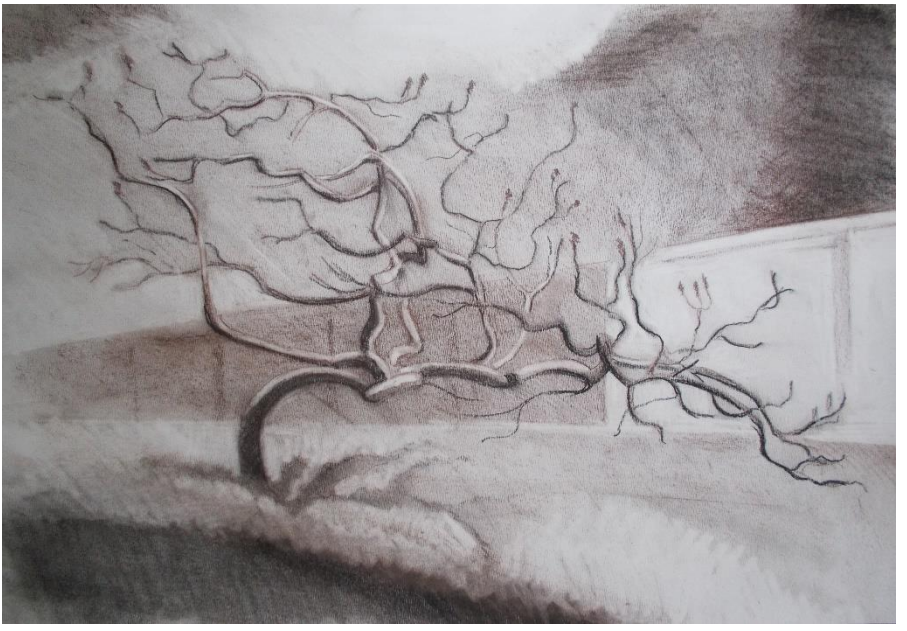
Ahogy mind több tennivaló akadt a földeken és a szabadba kivert jószág körül, úgy mind kevesebb gyerek óhajtott növekedni bölcsességben, így május elején lakat került az iskola ajtajára. A tanulóévet ürgeöntéssel búcsúztattuk, aztán elkísértem Gólyát egész a Domolykó-láp széléig, hol nagy komolyan kezet ráztunk, majd barátom hóna alá kapta a falábakat, s cuppogva nekivágott a nádrengetegnek. Akkor láttam őt utoljára, ősztől már nem diákoskodtunk együtt, tán az apja úgy vélte, egy pákász három elemivel is elboldogul a szittyósban.

Gajdán Imre menyegzőjének estéjén Sinka Vera magára riglizte a szükséghely ajtaját, s Isten bocsánatát kérvén gyufát ivott. De szerencséjére valamék Marcagyereknek feltűnt szokatlanul hosszúra nyúló elmaradása, s miután hiába szólongatták, betörtek a pervátára, nyeldeklőjén egy kanálnyelet ledugván megokádtatták, feltették a szekérre, s lóhalálában elvágtatták vele a járásorvoshoz. Ám mihelyst felépült, szedte a sátorfáját, és örökre eltűnt a kopácsi pusztáról. Úgy beszélték, Pestre ment, s azóta céda lányként keresi meg a napi betevőt egy Sarkantyús utcai műintézetben.

Gajdán Imre házasodását nem kísérte gyermekáldás. Veszedelmes hírű korhellyé züllött, ki minden este a Kefekötőben tivornyázott, részegen még az élő fába is belekötött, s a rossznyelvek szerint nemegyszer a saját portáján is eljárt a keze. Végül aztán a kocsma közönsége egy emberként elégelte meg izgágaságát,

s örök időre kitették a szűrét az ivóból. Ekkor kezdett el kilovagolni a Palánki csárdába, de még akkor sem jött meg a jóesze, midőn duhaj kedvében tengelyt akasztott a Dankó-fivérekkel, kik majdhogynem agyonra verték sokat próbált pásztorbotjaikkal. Egy télidei estén, miután cefetül felöntött a garatra, hazafelé tartván lefordult a nyeregből, s a rátaláló rideg csordások még becipelték ugyan Balástyára, de három nap múlva elvitte őt a tüdőlob.

Abban a két esztendőben, amit még a kopácsi pusztán töltöttem – mielőtt egy kegyelmes atyánkfia jóvoltából felvételt nyertem volna a szegedi piaristák líceumába –, messzire elkerültem a boszorkány hajlékát. Magor Katát csak sátoros ünnepek alkalmával láttam a faluban, az istentiszteletek végén rendesen hajadon lányokkal pusmogott a templom előtt. S ha nagyritkán mégis elvetődtem a Magortanya tájékára, igyekvő léptekkel haladtam el mellette, miközben borzongva néztem a kéményből felszálló füstöt, s azon tűnődtem, vajon most kinek a kapcáját főzik a láncon csüggő kondérban.

Losonczy Ildikó: Ecetfa (szénrajz)

Boldog Zoltán

CIKÓHALOM

Lovaskocsival vitt a többi utcabéli gyerekkel,
hogy megmutassa, hol vannak az elfeledett szilvafák,
azoknak mindenki lerázhatja a gyümölcsét.
Egyszer régen Bereczki Máté ültetett és oltott
fákat errefelé,
a hobbikertészből lett palócföldi pomológus,
akit a belgák és franciák is emlegettek
két évszázaddal ezelőtt,
azóta csak fosókaszilva terem a határban,
a történelem is lerázta magáról
a huszadik században az összes
nemesítési kísérletet.

Odavitt minket csillogó sörényű lovaival
a szomszéd Pista bácsi,
hogy segítsünk neki rázni a fosókaszilvát
a taposófóliára, pálinkát főzne belőle,
és közben magyarázott az élet apró szépségeiről,
a határbéli gyümölcsről, ami az Istené és mindenkié,
a lovakról és a nyárvégről,
az érlelő napsugarakról,
mi meg ráztuk a sárga bogyókat,
hogy kifőzze belőle magának az igazságot
egy elviselhetőbb tél reményében,
amiből később talán mi is megértünk valamit,
ha felnövünk, és lovaink lesznek,
csillogó sörényűek, táltosok,
akik átvisznek minket egy másik évszázadba,
egy másik világban tikkasztó másmilyen nyárba.

Hazafelé elmesélte a fiú történetét,
aki egyszer télen Cikóhalomnál megállt pihenni
a hóesésben, de már soha nem kelt föl onnan.
Gyalog indult el a szomszéd városból szülőfalujába,
mert nem akart jönni a busz az egyre erősödő havazásban,
ő meg mégiscsak hétvégi ajándék szeretett volna
lenni egyetlen gyermekük érkezésén csodálkozó szüleinek,
ezért elindult a két falu közti fehér határon át,
megállt, mert nem ismerte Cikóhalom legendáját,
hogy egyszer régen boszorkányok tanyáztak ott,
és a tehenét gyógyító parasztnak azt mondta
a javasember: ha állatai megállnak,
azonnal hajtsa tovább őket, mert különben ott vesznek.
A paraszt szekere el is akadt Cikóhalomnál,
pedig nem volt se sár, se hó, száraz és tiszta volt az út,
csak rontás ült rajta, de a jószágot sikerült
továbbhajtani, így megmenekültek.
Nem úgy, mint a fiú, aki a kollégiumból
hazafelé megállt pihenni,
de nem ismerte a legendát,
ezért kihűlt és megfagyott
Cikóhalomnál.

Azért mesélte mindezt azon a fosókaszilvás
nyárközépi délutánon Pista bácsi,
mert ő volt, aki a fagyott fiút megtalálta
éppen ezekkel a lovakkal
éppen ezen az útvonalon.
Csak hullottak a könnyei
azon a dermesztő délelőttön,
amikor feltette a térdre fagyott fejjel,
lábszárát karoló kezekkel
ülő szobrot a kocsira,
ahol mi is ültünk, szilvát rázó,
izzadó gyerekek.

Majd hajtott a kocsival, ahogy csak tudott,
mert ismerte Cikóhalom legendáját,
és tudta, nem maradhat ott sokáig.
A faluba érve mindenki látta már a szobrot
a kocsi hátulján, kihúzták magukat a havat söprögetők,
még a téeszelnök sem bírta sírás nélkül,
amikor a szobrot leemelték.

Pista bácsi tíz évig főzte még a pálinkát
télről télre, de csak a fagyott fiút látta
a határban Bereczki és a gyümölcsfák helyett,
elmaradoztak a fosókaszilva-szedések,
lassan megértette, ott ragadt ő is Cikóhalomnál
abban a fagyban, amit nem olvaszt fel
semmiféle nyár és téli párlat.

Egy tavaszi reggelen zörgettek a házunk ablakán,
éppen szüleim ágyában aludtam,
mert féltem az X-akták gumiemberétől,
és a felesége kiabált az utcáról apámnak:
Zoli, gyere gyorsan, Pista fölkötötte magát.

Vasas Tamás

IZZÓ

nézem a zöldet,
figyelem a kéket;
melegem van –
párás, könnyű
zivatarokat
izzadok

ELSŐ HÉTFŐ

kiüresedünk, amikor
elfogy valami, amiből
soha nem volt elegendő

hogy legalább egy plédet
ha találnánk a szétlőtt
matracok között

TŰZKŐ

hosszasan tapogatom
a festékfoltokat a bordáidon,
sötét van, egy szénsavas
üdítőktől ragacsos nejlonzsák
a pléded
fékcsikorgás,
az öngyújtók tűzkövének
recés, fájó hangja

Török László Dafti

HAIKUK

MESTEREK
pillangó álma
sziromtanítás vagy csak
rutin öt hét öt

AGAPÉ
igazi öröm
a minek ellenében
nem a mi okból

SZERIALITÁS
egy igazi hős
a mindig ugyanolyant
másképp éli meg

ANTITERÁPIA
kigyógyulni fél
szánalomszámlára gyűjt
traumakalmár

EGY FARIZEUSNAK
csak csend ölelés
piaci harsányságod
plakátszeretet

A NYOLCADIK NAPON
és szólt az ember
a magunk mismására
teremtsünk istent

TETSZHALÁL
szemfödél éj van
betakar sprőd bűntudat
mélybarna csendje

KAMUNIKÁCIÓ
csak adó adó
csak adó adó adó
csak adó adó

KONZUMKARÁCSONY
adventillálás
lázas betlehemzsegés
szentesteskedés

LECTORI SALUTEM – 1.
regénytengerben
egysoros örvényében
élsz vagy fuldokolsz

LECTORI SALUTEM – 2.
többé nem olvas
sorsok mondatok miatt
vágyódó irigy

SZABADSÁGVESZTÉS
fél remeg retteg
szónoklatai mögött
félretett tettek

SZERELEM
el nem engedlek
dallamtapadásom vagy
hűtőmágnesem

ÖKO
meggyógyul a föld
amint lerázza fölös
embertermését

BÉKETERV
a fuldoklóknak
kibiztosított szigonyt
odanyújtani

FÖLDI MESE
ég földre tette
élt élt földön futosott
most föld nyeli el

KOMFORTÜZENET
email itthonról
nem megyek ne várjatok
Goldmund és Zorba

A FIÚ HAZATÉRNE
tékozló apám
nem várt sehol lelkemben
csak szégyen és düh

VISSZAHATÁSOK
magamban mondom
nem magam miatt élek
magatok miatt

PÓLUSHARC
ördögricsajban
állnak némán riadtan
angyalszavúak

PIERROT PORTRÉ
felnőtt vásznamon
mindent feketére fest
a gyerek-korom

KVINTESSZENCIA
maszkok a deszkán
fűben lehántott kérgek
igazzá lettem

———

ELHAGYOTT

hommage E. K.

eltűnök magamban végleg
senkinek nem leszek meg
csak benn az agyamban lustán
nassoló termeszeknek

nem nézek jobbra se balra
az előre voltaképp hátra
a trikolordított haladás
csak egy csámpás nemzeti hátha

veszik a szavakra aggatott
elemes műglóriákat
szabad szonettek szuszognak
polcokon befóbiázva

a végső híreket átfutom
sóhajtok fals hadovákon
az utolsó jóslat átsüvít
kunyhókon és palotákon

haláltáncot jár Bóbita
a nótát varangyok húzzák
lassan bezár a túlsó part
mentsd ami menthető ússz át

a krupié már nem oszt lapot
újabb játékra nem vár
nyakkendője gyújtózsinór
frakkja fekete kevlár

egy végtelenített snittben
kihalt utcák kövén megyek
csak egy dal csoszog utánam
elhagyott a közérzetem

Jancsó Lula

DÖNTÉSEK DILEMMÁJA, A VÉGE EGY

Gyerekkoromban három út vezetett hazafelé,
nagyjából azonos hosszúságú.
Az egyik sötét, kihalt, árnyas,
a patak mentén ment a fák alatt,
szép volt, de beláthatatlan,
sokszor féltem itt.

A második napfényes,
sárga, összeépült házakkal,
a kerteket nem is lehetett látni,
csak virágokat az útmenti ágyásokban.
A leggyorsabban ez vezetett haza,
viszont senkit nem ismertem erre.

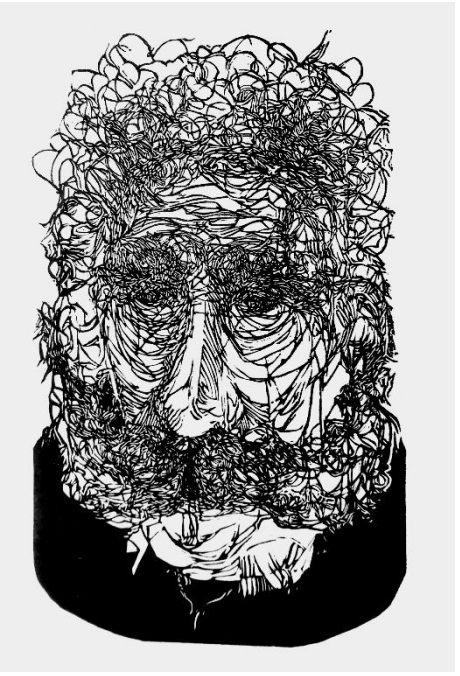
A harmadik tarka, barátságos út volt,
gyümölcsfás kertekkel.
Ismerősök köszöntek rám,
és ha megálltam beszélgetni velük,
háromszor annyi idő alatt értem haza.
Itt mentem a legtöbbször,
néha túl ismerős is volt.

Mindig gondolkodtam, melyiket válasszam.
Mindegy volt, mégis arra gondoltam,
ki tudja, csak hangulati választás részemről,
vagy történhet sorsfordító esemény,
mely netán egész életemet meghatározza.

A sorsfordító véletlenek
esetleges felbukkanásának tébolyító lehetősége
életünk bármely percében.
Ezt érzem most felfokozottan,
s ettől eszembe jut még jobban,
bármelyiken is indulok,
sok minden ki fog maradni
az összes többi, nem választott útból,
a jövőből visszatekintett múltból,
s nem kaphatok meg mindent.

Pedig nekem is minden kéne,
de nem hiszem, hogy a végtelen beleférne.
Máris sajnálom, hogy bármi kimarad.

Közben pedig simán vállat rántok.

Kun Péter: A humorista (linó)

Vass János

A BÉKA GYÖTRŐDIK

„Jobb volna tán, ha nem születne semmi.”
Jónás Tamás: Mephisto gyötrődik

Jobb volna tántorogva hazajönni,
mint azt nézni folyton, itthon mi van.
Csöndben gyökeret tépni, ha már önhitt,
és építeni szalmából hidat.

Csak én más nyelven nemigen beszélek,
tudás híján szám magyarul kiált,
valójában magam otthon itt érzem,
itt kérem magamnak, ami kijár.

Nem érhet engem semmi jó: maradtam,
remek áldozat vagyok: a béka,
aki csendesen gubbaszt a fazékban
és csak pislog egyet-egyet néha.

A szakácstól receptet hallgatok,
mesém az, hát nyugodtan (h)alhatok.

Gy. Szabó András

SZENT KRISTÓF

Az idegen a lápos völgy felől közeledett, azon az úton, melyről mindig suttogva beszéltek a meglett korú emberek, ha hangoskodó gyerekeiket, unokáikat kellett ebéd közben csendre inteni. A lápos völgy az itt lakók képzeletét emberemlékezet óta foglalkoztatta, beleszövődött mindennapjaikba, része lett életüknek. Valójában két út létezett. Mindkettő délkelet irányból hagyta el a falut, de míg az egyik a zsombékos, mocsaras részt messze elkerülve kanyargott jó öt-hat mérföldnyire a hegyek felé, a másik, nem is olyan távol az utolsó házaktól, balra fordult, elhagyva a veszélytelen utat, és élesen bevágott a nádas közé. Bár ezt az utat nem használta senki, mégis olyan volt, mintha jártak volna rajta. Elejét soha nem vette birtokába a sás és a nád, két oldalát, mintha egy zsinórt húztak volna ki, nem lépte túl a növényzet, egyetlen fűszál sem tolakodott szikes hátára. A falu lakói mégsem mertek beljebb menni, mert szemmel is jól követhető távolságban az út egy darabig egyenesen vezetett, aztán elkeskenyedett, baljóslatúan tekergett a zsombékos, ingoványos talajon, majd nyom nélkül eltűnt a nádasok sűrűjében. – Onnan élő ember fia nem jön ki, ha betéved – mondták – az Isten tudja, egyáltalán visz-e valahová. Senki sem emlékezett arra, hogy látott-e valaha is a nádas rész felől betérni valakit a faluba, nemzedékek egymásra torlódott emlékezetében ilyen eset nem fordult elő. Ezért is hathatott felrázóan, hihetetlennek a hír, amikor egy délután a határból hazatérő emberek fent a szénásszekér tetején megpillantották a mocsár felől érkező férfit. Döbbent ijedtség és furdaló kíváncsiság lett úrrá rajtuk.

A férfi magas, erős, szakállas alak volt, és lassan, erőteljes léptekkel közeledett. Durva darócruhát viselt. Alakja, mozgása, nyílt tekintete már az első pillanatban magára vonta a figyelmet, de valójában mégsem ez volt, ami különössé tette érkezését. A férfi feje mellett egy gyermeket tartott, úgy tűnt először, mintha a nyakában ült volna az apróság, de közelebb érve látták, hogy a lelógó kis lábak mégiscsak a bal kulcscsont tájékát verdesték, a jövevény vállán cipelte a gyermeket. A falubeliek megállították az ökröket, és nem tudva hangot adni csodálkozásuknak, csak néztek és hallgattak a szekér tetején. Elnémultan bámulták, amint a férfi kifor-

dult az útra, busa szakállas fejét feléjük biccentette, mintegy köszöntésül, és öles lépteivel megindult előttük a falu felé. A szekéren ülők meg lassan követték. Így érték el a falu első házait. Míg a főtérre értek, ahol a templom is állt, sorra kinyíltak a porták, a hír megelőzte az idegent, már azt is tudták, hogy melyik útról érkezett, s valamennyien látni akarták a csöppséget, akit a vállán hordozott. Göndör, szőke hajú kisfiú volt, nem lehetett több két évesnél, s míg a lábaival kapálózott, markával beletúrt a férfi borzas hajába. – Ki lehet ez az ember? – kérdezték egymástól a falusiak –, honnan jön, nézd a saruját, tiszta, mintha deszkapallón járt volna, csepp sár sincs a lába szárán!

Ozoriás, a pap akkor lépett ki a templomból, amikor a tömeg a jövevénnyel megállt a tér kövezetén. A nap a szemébe vágott, jóformán nem is látott senkit, aztán az embergyűrű közepén mégiscsak észrevette a darócruhás férfit. Ozoriás huszonöt éve volt a templom papja, negyedszázada szolgálta Istent és a falu lakóit, személy szerint ismerte gondjaikat. Komolyan vette az Úr igéit, állhatatos volt a szeretet, a békesség hirdetésében, és mélyen hitte, hogy az isteni gondviselés állandó jelenléte formálja a világot. Alacsony növésű ember volt, de ha a szószékről beszélt, hívei nem a csökött termetű szolgálót látták benne, hanem az erős, a hit pajzsával felvértezett bátor katonát, Krisztus vitézét.

Most mégis, mikor megállt a jövevény előtt, esendő, törékeny teste már-már megmosolyogni valónak hatott az ismeretlen robosztus alakja mellett. – Ki vagy, honnan jöttél? – kérdezte Ozoriás. A férfi nem szólt, tenyérével végigsimította a vállán ülő kisfiú combját, mire a fiúcska abbahagyta fészkelődő mozgását. Ozoriás várt, újra feltette a kérdést, de választ most sem kapott. A cserzővarga fia megjegyezte, „lehet, hogy süket." – Talán csak nem érti a nyelvünket – mondta a pap. Ozoriás hátralépett, s ekkor valami olyasmit tett, amin a körülötte állók is meglepődtek. Kezét a szakállas vándor izmos mellére tette, majd a kisgyerekre vetette átható pillantását, és üdvözült tekintettel jól hallhatóan ennyit mondott: – De hiszen ez a jövevény Szent Kristóf, ő érkezett közénk!

Hangja eljutott mindenkihez, a legszélső sorokban állókhoz is, pedig nem is volt erős az a hang. Furcsa dolog történt ekkor. Az imént még erőteljes, daliás férfi lábai remegni kezdtek, felsőteste előrebukott, mintha egyenesen a belé csimpaszkodó kisgyerek terhe nyomná a föld felé atléta termetét. Ilah, a kovácsmester sietve melléugrott, két kezével a gyermek hóna alá nyúlt, hogy leemelje a fiúcskát a jövevény válláról, de az nem engedte. Elhárította a segítséget, minden igyekezetével azon volt, hogy visszanyerje egyensúlyát. Az atya nem szólt, mozdulatlanul állt, aztán a bámész sokasághoz fordulva karjait az ég felé nyújtotta.

Szinte megemelkedtek lábai a levegőben, ahogy harsányan kiáltotta: – Chrisztophorosz – örvendezett –, ő van itt, a Krisztushordozó!

Az emberek nem értettek az egészből semmit, idegen volt számukra Ozoriás lelkesedése, de érezték, hogy valami furcsa, nem mindennapi esemény részesei lettek azon a délutánon, s alig várták, hogy másnap, a vasárnapi misén választ kapjanak arra, ami a jövevény érkeztével beköltözött megszokott életükbe. Ozoriás pedig a szószék párkányzatán előrehajolva, vasárnap a reggeli misén, a besütő nap rézsútos fényében megpróbálta elmagyarázni híveinek, amire valamennyien kíváncsiak voltak. Szeretetteljes tekintetét végighordozta nyája felett, várt néhány pillanatot, aztán belekezdett beszédébe. – Amikor azt mondtam nektek, hogy Chrisztophorosz – fejtegette a felé forduló arcoknak –, mindjárt meg is magyaráztam nektek a szó értelmét: Krisztushordozó. Teljes bizonyossággal meg vagyok győződve arról, hogy az idegen férfi, aki a lápi út felől érkezett, maga Szent Kristóf. A kisfiú a vállán pedig a Megváltó, a kisded Jézus.

Hitetlenkedés moraja szállt fel a hívek ajkáról. A pap tovább folytatta. – Ez a szakállas férfi a látogatásával talán azt akarta tudtunkra adni, hogy aki Krisztussal él, aki hisz benne, az súlyos terhet hordoz a vállán, lehet, hogy a kereszt súlyát, melyre majd felfeszítik. De én inkább úgy gondolom, hogy a jó keresztényi életet hirdeti, melyet megvalósítani korántsem könnyű feladat, áldozatot kíván tőlünk, sok-sok terhet és nehézséget, melyért jutalmunkat majd a mennyben nyerjük el. – Járhatott máshol is az idegen? – kérdezte a pad soraiból Hanna Gábel, a varrónő. Nem volt szokás mise közben a pap szavait megzavarni, főleg kérdéseket feltenni, de ezen a beszóláson akkor nem ütődött meg senki. – Igen, ebben biztos vagyok – válaszolta a szószék magasából Ozoriás. – Ez az ember a lápi út felől érkezett. Nem tudjuk, mi van a láp mögött, lehet, hogy falvak sokasága, egyikünk sem fordult meg ott. Az idegen, ha érti a nyelvünket, talán választ ad arra, amiről mi most beszélünk.

Mialatt Ozoriás megpróbálta meggyőzni híveit igazáról, a jövevény, akit előző nap Günther Hartmannak, a helybéli asztalosnak a házába szállásoltak be, mélyen aludt a fiúcska mellett egy széles, ácsolt ágyban a konyha melletti kis szobában. Mikor felkeltek, Günther felesége húst és birkasültet tett ki az asztalra, ám ők csak aludttejet és foszlós kenyeret ettek vacsorára. De amire Ozoriás várt, s vele együtt az egész falu, hogy az ismeretlen férfi szóba elegyedjék velük és igazolja mindazt, amiről Ozoriás bizonyosságot akart szerezni, nem történt meg. Szóltak hozzá, megnyerő, nyílt tekintettel hallgatott meg mindenkit, de egyetlen kérdésre sem válaszolt. – Süketnéma – mondta Ilah –, mindjárt láttam.

Mivel a férfi semmi jelét nem mutatta annak, hogy tovább akarna vándorolni, a falu vezetősége, élükön Ozoriással, úgy döntött, hogy maradjanak Güntheréknél. Aratás ideje volt, csaknem mindenki a határban dolgozott, suhogott a kasza a legények kezében, hosszú társzekereken hordták be a portákra a gabonát. Az udvaron vászonponyvát terítettek a földre, és a férfiak az asszonyokkal együtt nekiláttak a cséplésnek. A jövevény vállán a kisdeddel egy létra fokán ült, és a cséphadarók mozgását figyelte, ahogy a vászon széléről egyre beljebb haladtak láncos botjaikkal a szétterített búzán. Kövér szemek peregtek ki a kalászból, gazdag termés ígérkezett. Az idegen megérkezése óta sosem hagyta magára a kisfiút, most mégis, amikor a szétszedett hombár deszkáit kellett a helyükre illeszteni, Güntherné kötényébe helyezte, és segített Ilahnak és Joachimnak a lisztszagú gabonatároló összerakásában. Ügyes volt és találékony, főleg azokban a munkákban vették hasznát, ahol az erejére volt szükség. Simán kiemelte a takarmánnyal megrakott szekeret az árokból, de a falu elismerését végképp azzal nyerte el, amikor Güntherék megsérült borját ölben vitte haza a mezőről. Bámulták benne, ahogy a gyermekkel bánt. Olyan szeretettel, gyengédséggel fogta birkacomb nagyságú kezeibe, fürdette esténként a fateknőben, ültette tenyerére, emelte magasba a csöppséget, hogy még a legzordabb ember csodálatát is kivívta. Rövid időn belül megszerették, akit odahaza már csak Kristófnak vagy egyszerűen Szentnek neveztek. Lassan megszokták némaságát is, hiszen minek is ereszkedne le hozzájuk, a pórnép közé egy olyan ember, akinek tulajdonképpen az égben volna a helye. Vasárnaponként ott ült a templomban az első padban, helyet szorítottak neki és a kisfiúnak, aki ugyanolyan figyelemmel hallgatta Ozoriást, mint gyámolítója. Jó fiúcska volt.

Egy kora őszi délutánon különös batár állt meg a faluszéli házak egyikénél. Magas, cingár férfi ült a bakon, benyitott a kapun, és vizet kért a lovainak. Miközben kétszer is fordult a rocskával, a környék gyerekei kiszöktek az udvarokból, hogy a ritka látványban gyönyörködjenek. A lovak egy festett oldalú magas kocsit húztak, melynek erős vasalású kerekei a szivárvány minden színében pompáztak. A deszkaoldal egyikén napszítta, málladozó betűk hirdették az utak vándorainak, hogy a különös építmény voltaképpen egy cirkuszos kocsi. Évek óta nem járt cirkuszos kocsi a faluban. A figyelmet mégsem az ormótlan batár vonta magára, hanem ami mögötte volt: egy ketrec formájú kétkerekű alkotmány, mely csapra járó rúddal a kocsihoz volt erősítve. A ketrecben négy kutya csaholt, és fenn, egy elrekesztett részben, hogy a kutyák el ne érhessék őket, fehér galambok tollászkodtak. A cingár férfi egyenest a főtérre hajtott. Minden jel arra mutatott, hogy hosszabb időt kíván eltölteni a falu főterén, talán több napot is. Zabot adott

a lovainak, majd a kocsi mélyéből különféle kellékeket hozott elő, egy óriáskereket, melynek vázát az ácsorgó falusiak előtt, nagy érdeklődés közepette szerelte össze. Aztán egy hosszú deszkalapot akasztott le a batár oldaláról, melyet középen ékkel támasztott alá, így egyetlen könnyű érintéstől jobbra is, balra is billenhetett a mutatványos eszköz. Mialatt dolgozott, vastag fekete szemöldöke alól szúrós tekintettel pásztázta közönségét. Az emberekben nem keltett bizalmat a mutatványos, de kíváncsiak voltak tudományára, ezért aki csak tehette, ott maradt a téren. Nem kellett sokáig várniuk, mert meglibbent a lakókocsi bejáratának függönye, és egy másik alak lépett ki rajta. Mindenben ellentéte volt a mutatványosnak. Apró, kopasz, kövérkés férfi volt, kezében kolompot tartott, amit időnként megkongatott. Kurta lábaival körbejárta a teret, befurakodott az emberek közé, rekedt hangjával betöltötte a levegőt. Ezeket mondta: – Ez az ember, akit most látni fogtok, fortélyos varázsló, nagy és tiszteletreméltó mágus, aki tudományával a fél világot bejárta. Úgy nézzetek rá, hogy amit ő tud, az meghaladja az emberi erőt és képzeletet.

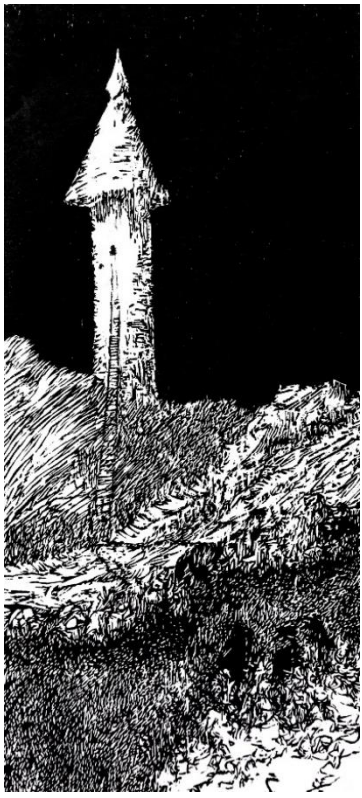
Amíg a kövér kis ember beszélt, a mutatványos bent tartózkodott a lakókocsiban, és csak akkor jött elő, amikor törpe kis segédje elnyújtott kolompszó kíséretében befejezte mondókáját. Hosszú, fekete köntösben ereszkedett alá a kocsi lépcsőjén, méltóságteljes lépésekkel vonult végig az emberek sorfala előtt. Arcát fehér por borította, homlokát vastag ráncok festették. Már legelső mutatványa osztatlan elismerést aratott. Keze egy mozdulatára galambok röpültek két kinyújtott karjára, s ujjai csettintésére előbb az egyik, aztán sorban a többi is rászállt az óriáskerék lapátjaira, és súlyukkal mozgásba hozták a kereket. A kutyák mutatványa következett másodjára. Ezúttal a mágus széles mozdulatot írt le a levegőben, mire a kutyák harsogva törtek elő a lakókocsi egy rejtett zugából, s hatalmas öldöklésbe kezdtek. Harapták egymást, remegő izmokkal próbálták maguk alá gyűrni a másikat, s csak erős szöges nyakörvüknek köszönhették, hogy nagyobb kárt nem tettek egymásban. Akkor a varázsló intésére megszelídültek, kezes bárányokká váltak, és csöndben felültek a közepén ékkel alátámasztott deszkapalló billegő két végére. A nézősereg elragadtatva tapsolt. A tűznyelés minden attrakciónál látványosabbnak ígérkezett. A mágus egy fapálcikát kotort elő köpenye ujjából, melynek egyik vége már akkor parázslott, mikor előkapta. Ráfújt, erre a pálca parázsló vége lobot vetett, és olyan erős lánggal égett, hogy az emberek a közelben ijedten húzódtak hátrébb. Aztán a láng összezsugorodott, és akkor a mutatványos mindenki szörnyülködésére eloltotta szájában a még égő pálcavéget. Tombolt a publikum, a tetszésnek olyan fülsiketítő, már-már állati moraja csapott a magasba,

melyet még ember nem hallhatott a tér kövein. Az apró termetű segéd egy szakajtóval járta körbe a teret, kérve a nézőket az adakozásra.

Ekkor történt, hogy a mágus, feltehetően utolsó műsorszámára készülve, csöndre intette hallgatóságát. Ezúttal egy acélrudat tartott magasan a tömeg feje fölé, háromszor vitte körbe a fényes acélt, majd arra szólította fel a falu bátrabbjait, hogy csinálják utána, amit ő ezzel a vasdarabbal művelni fog. Cingár ember volt a mutatványos, de amikor köpenye két szárát szétvetette, és hozzákészült a rúd meghajlításához, inas mellkasán az izmok táncba kezdtek. Két végén fogta meg a vasat, és lassan, alig láthatóan, erős marka szorításában az egyenes vas görbülni kezdett, míg a végük össze nem ért. Az ácsorgó tömeg ezúttal néma maradt, pisszenés nélkül nézték végig a műsorszámot. Akkor a mágus várt egy darabig, majd a döbbenet csendjében visszahajlította kezében az acélrudat. A törpe termetű a szakajtóval ismét a tér közepére pattant, bohócként szaladgált a tömegben, és hangosan kiáltotta: – No, hol az az erős férfi, aki meghajlítja a vasat? Jelentkezzen az a bátor férfi! – Ilah, Ilah!– mondták az emberek – Gyere elő!

Ilah, a kovács nem kérette magát, magabiztosan lépett előre, tudta, hogy neve elsőként fog elhangzani, rá gondol az egész falu ebben a megmérettetésben, mert ő a legerősebb. De Ilah pörölyhöz szokott markában meg sem moccant a fém, minden igyekezete ellenére egyenes maradt. Fejét csóválva, megszégyenülten somfordált vissza társai közé, sehogy sem értve a csúfos kudarcot. Mások is jelentkeztek, tagbaszakadt, széles arcú és széles vállú legények, de nem akadt senki, aki meg tudott volna birkózni a feladattal. Akkor valakinek eszébe jutott Kristóf, és egyszerre mindannyian emlékezni kezdtek arra, amikor egymaga rántotta ki az árokban megrekedt szekeret, és ölében hozta haza Güntherék borjúját a mezőről. Valamennyien a szent felé fordultak, aki ott állt közöttük a harmadik sorban, vállán most is a fiúcskával, és kérlelni kezdték, hogy ne hagyja szégyenben a falut, mérje össze erejét a mágussal. – Kristóf, állj ki vele, neked sikerülni fog, láttuk, mire vagy képes – biztatták a felsült legények. De a jövevény nem válaszolt. Átnézett a fejük felett, úgy tűnt, semmi nem érdekli abból, ami a téren történik. – A szent ember nem segít rajtunk, pedig mi befogadtuk – mondta élesen a cserzővarga fia, és kicsapott hangjából az indulat. Mint mikor a vitorla új szelet fog, úgy fordult a hangulat Kristóf ellen. Nem értették, hogy egy olyan esemény, mely az egész falut lázban tartja, miként lehet közömbös annak az embernek, akinek becsületbeli kötelessége lenne, legalábbis így gondolták, kiállni a falu érdekében. Ilah előlépett a hátsó sorból, és térdével durván megtaszította Kristóf combját. – No, most mutasd meg, mit tudsz, hadd lássuk!

Ellenséges volt a hangja, nem feledte még kudarcát, sütött belőle a gyűlölet. Kristóf szemeivel Ozoriást kereste, de a pap nem volt jelen a téren. A körötte állók hallották sóhaját, ahogy lassan megindult a fiúcskával a tér közepe felé. Az emberek sorfala szétnyílott, utat engedtek neki, és várták, nagyon várták, hogy a tér közepén belefog a mutatványba. De ő vállán a kisfiúval csak ment tovább, elhaladt a festett arcú, vigyorgó mágus és a deszkapallón ülő kutyák mellett, akik jöttére, ki tudja, mi okból, nyüszítve húzták be farkukat. Maga mögött hagyva a mutatványos kocsiját, távozó alakját ekkor látták utoljára, hiába meresztette szemét a sokaság, mintha a föld nyelte volna el. Joachimék háza előtt még megvolt, de már mintha ködpárában lépdelt volna, lassan elhalványult, elmosódott körvonala, és mielőtt elérte volna az első utcasarkot, eltűnt könnyű terhével a tér szegletében. Ágyát másnap reggel bevetve találták, a szoba üres volt, egy göndör szőke hajszál remegett az ajtó kilincsén. – Hiányozni fognak – mondta férjének fáradtan, sajnálattal a hangjában Güntherné, azzal nekilátott napi teendőinek, kötényt kötött és csizmát húzott, ment kitakarítani az istállót.

Kun Péter: Kimenőn (fametszet)

Kocsis Klára

TÍZ KÉRDÉS

Akit halálig koptatnak, végül elkopik?
Emberkísérleteket folytatnak katonaruhába bújt makik?

Akit minduntalan meglopnak, végül szegény lesz?
Rendőr-katona, ávós-jogász közösen kivégez?

Ne tiltakozz, ha rád dolgoznak hivatátosok?
Alvásmegvonás, rágalom, infra, elektrosokk?

Kiradírozzák a költőt, ha magyar, nemzeti?
A költőgyilkosságot vajon ki fizeti ki?

Tűrd, törölje el a nyomokat az elkövető?
Vagy vers tegyen igazságot, a tiszta, szép erő?

CINEGE

beburkollak havas avar-kendőbe anyám
málló tollú cinege hogy ne fázz
keresztet döftek föléd a fagyos földbe
ősztől-fakult pitypang vadcsalán kóró sirat
vén lettem nézd szánalmas ráncaim cinege
már itt csoszog a hóhér holnap
vár rám egy kőkereszt mögül orvul leskel
bárdját lóbálja nyakam méricskéli sóvár szemmel
fed majd engem is avar cinege
arcomon a megtért tékozló jégszilánk-könnye ég
esengő kinyújtott kezemre szállj le megbocsátón
ölelj magadhoz halott cinege

Mohai V. Lajos

ANYÁM A RÓZSA UTCÁBAN

Mozdulatlan pöttyöt követ némán,
melancholia ringatja őt árván.
Ha föllármázza a tarka élet,
úgy tesz, hogy álmodja az egészet.

ARANY-SUITE

Falu éke: templom tornya,
tenger-pusztán a vitorla!
Arany János kicsi fája,
a földi éden nagy csodája!

Érző daruszó, délibáb,
a gazda megy a gyepün át –
lehet-e ennél teltebb kép?
csak Arany János hangszerén!

„Minden szöget, minden zugot
úgy lel, miképpen megszokott."

VEÖRÖSMARTY ELHAMVADT VERSE

Pusztaság, *kisírt szem a világ felett*;
a csönd legmélyét ég keserve szülte,
egy madártest szürkébe merülve
kering-kering felhők közé űzve.

FINÁLÉ

(Krúdy éjszakája: hommage)

Szélkakasok körül pára
kéklik Krúdy éjszakája
halott-mosók rekviemje
gyúl a hullaházi csendbe
vízbefúltak korhadt nyája
holtak kamrájába zárva
belek, kitekert végtagok
imposztor-karcolatok

Mind elhervadtak réges-rég
a Szindbád-álmok tetején
prüszköl a bérkocsik lova
pattog Cupido ostora
Visztula Bella az éjben
fátyol ring a hóesésen
ha Vénusz dühe elapad
a nimfák nyelve tagad

A jergliben alvó sötét
ott lelte lelke örömét
Harras Rudolf közkatona
nyerített a bolond lova
meszelt, sárga cellafalon
vésve az írás közvagyon:
It vót Ferencz József és
Örzsébet királyné. Jó vót.

A bolondot kivetették
ha nyerített, kinevették
a szelelőlyukon át
megnyílt a csukott világ
a bástyasétány csupa konty
sűrűn zabigyerek-poronty
lassan besüppedt a nappal
partot ért az alkonyattal.

Szindbád legeltette szemét
porcelán-arcú nőszemélyt
figyelt, megmentőre várva
kelyhe és kombiné-pántja
méz volt, szemlátomásra
szüzek kiszakított-lánca
illett a jergli falára:
Itt volt Szindbád, a hajós
és jegyese, Andimandi. Jó volt.

Még egy nap tolvaj-gyönyör
börtönlevegőn osonva
a szent hazának konca
Nyírségből fölbuzogva
akasztott ember-isten
helyettesítő halottja:
It vót Krúdy Gyula
hajadonföt imbolyogva. Jó vót.

Orbán György János: Őslények völgye, Páris-patak völgye
[Nógrádszakáli Palóc Grand Canyon] (akvarell-tus)

DUPKA GYÖRGY

MIKSZÁTH KÁLMÁN NYOMÁBAN KÁRPÁTALJÁN

Mikszáth Kálmán munkácsi útja Munkácsy társaságában

Mikszáth Kálmán (Szklabonya, 1847. január 16. – Budapest, Józsefváros, 1910. május 28.) első emlékezetes találkozása vidékünkkel és a táj embereivel 1882. március 2. – március 4. között zajlott le, amikor részt vett a Párizsból Munkácsra látogató Munkácsy Mihály tiszteletére rendezett ünnepségen, a festő szülőházán elhelyezett emléktábla felavatásán, a Csillag vendéglőben adott díszebéden és más rendezvényeken.

Másnap a vidék történelmi nevezetességeivel ismerkedett, délután pedig Munkácsy Mihály, Jókai Mór és más illusztris személyek társaságában visszautazott Budapestre. Mindezekről a vidéki és a székesfővárosi lapok bőven beszámoltak.[1] Mikszáth Kálmán író, újságíró, szerkesztő is, aki a Pesti Hírlap munkatársaként tudósította az olvasókat a lap 1882. március 3-i számában – *Munkácsy útja* címmel – a neves festő szülővárosába tett utazásáról.

Az *Útközben* című riportjában a pesti vasútállomásról történő elindulás pillanatát is megörökíti:

„Az elindulás volt talán a legérdekesebb mozzanata az útnak, mely valóságos diadalút. De a kellemes izgatottság, hogy ki jön, ki nem jön: egészen megszépítette a máskor annyira kellemetlen várakozást. Gyorsan teltek a percek, mert minden perc hozott valakit.

Mert úgy van az ilyenkor, hogy sokan ígérkeznek, de kevesen mennek. Biztos nem volt senki. Azaz, hogy mégis, az öreg Teleki Sándor gróf. Neki elementuma az ilyen dolog, s ha már képes volt Kolozsvárról idáig jönni, bizonyosan elmegy Munkácsra is. De a többi ember aztán mind meglepetés volt…”[2]

[1] Dupka György: Munkácsy Mihály látogatása szülővárosában. In: Kalendárium ’87, Kárpáti Kiadó, Uzshorod, 1986, 33. old.

[2] Mikszáth Kálmán: *Munkácsy útja (Útközben). Pesti Hírlap,*1882. március 3. Lásd: Mikszáth Kálmán: CIKKEK ÉS KARCOLATOK II. https://www.mek.oszk.hu/00900/00901/html/index.htm [2024. 04. 28.]

A világhírű festőt elkísérő társaság az éjszakát a vonaton töltötte el. A férfiak kártyapartival ütötték el az esti órákat.

Az első nagy ünneplésre a Sárospataki vasútállomáson került sor, ahol a település kiválóságai Munkácsy Mihályt nagy ovációval, feleségét virágcsokorral köszöntötték. Ilyen élmények hatása alatt érték el Ugocsa-vidéket. Mint írja: *„Kilenc órakor Csapra értünk. Itt volt még csak igazán csapra ütve a lelkesedés. De nem is írom tovább, így fog ez már menni véges-végig, míg csak Munkácsra nem érünk... Azaz, hogy ott lesz aztán a haddelhadd"*[3].

A sajtóbeszámolókból[4] többek között megtudjuk, hogy Munkácsy Mihály kíséretéhez tartozott Mikszáth Kálmán és írótársa, Jókai Mór; Pulszky Ferenc, a Képzőművészeti Társulat elnöke, Teleki Sándor, Kossuth honvédezredese, ismert emlékíró; Vadnay Károly, a Fővárosi lapok szerkesztője, György Aladár, Jókai közeli barátja, a Hon munkatársa, Telepy Károly, a Képzőművészeti Társulat titkára, Keleti Gusztáv műkritikus.

A fogadóbizottság tagja, Lehoczky Tivadar történész, muzeológus egyik írásában rögzítette a történelmi pillanatot, nevezetesen a város neves díszpolgárának és a fővárosi vendégeknek a fogadását.: *„2-án érkezett a diadalkapuval és lobogókkal feldíszített városunkba, hol az üdvözlésére összesereglettek által lelkesen üdvözöltetett"*. A szervező bizottság Munkácsyt és feleségét a helyi Schönborn-kastélyban szállásolta el. Jókai Mórt, Mikszáth Kálmánt és vendégtársait magánházaknál helyezték el. A városháza nagytermében ünnepélyes külsőségek között adták át a művésznek a város által felajánlott babérkoszorút. Este a város fiataljai fáklyásmenettel tisztelegtek a festő és kísérete tagjai előtt.

Munkácsy Mihály szülőházának emléktáblával történő ünnepélyes megjelölése után március 3-án a Csillag vendégfogadó nagytermében 207 terítéket számoztak. Díszebéd volt. Jókai Mór mondott beszédet. Az igen fényes táncmulatságon az ünnepelt művész és a pesti vendégsereg is kedélyesen táncolt.

Másnap a Pestről érkezett illusztris vendégek felkeresték Munkács ősi várát, megtekintették a Latorca-parti várost, ellátogattak az 1880-ban felépített elemi népiskolába és a közkórházba. Március 4-én tértek vissza Pestre a délutáni vonattal.

Az akkor szülőháza falán felállított emléktábla Szász Károly tolla után ezt hirdette:

[3] *Uo.*

[4] Munkácsy-ünnepély Munkácson, Bereg, 1882. márc. 7.

„E házban született 1844. február 20-án
Munkácsy Mihály
Honszerző Árpád e helyütt pihené ki nagy útját,
Sas szeme itt villant őse hazája felé.
Itt született Munkácsy Mihály, innen kele útra,
S új eszményi hazát hódíta láng ecsete.
1882. márcz. 3.”[5]

Munkácsy Mihály szülőháza
Az emléktábla leleplezése 1882. március 3-án. Forrás: https://keptar.oszk.hu/041400/041464/1900bb_Page_160_b_nagykep.jpg

Mint ismeretes, Munkácsy Mihály 1900. május 1-jén hunyt el. Ebből, a művészt gyászoló alkalomból a Vasárnapi Újságban leközöltek egy 1882. március 3-án készült fényképet: *„Gyászlobogó leng most ama ház felett is, melyben a nagy művész született s melyen márványlap hirdeti, hogy Munkácsy Mihály bölcsője itt ringott*

[5] Sajnos Munkácsy Mihály szülőháza már nem áll, az eredeti emléktáblát eltüntették, de új emléktábla őrzi helyét.

(...) A fénykép azt a jelenetet tünteti fel, midőn néhai Literáty Ödön[6] akkori Munkács-kerületi országos képviselő tartá ünnepi beszédét, melynek elmondása közben ezernyi embertömeg jelenlétében leplezték le az emléktáblát, mely megkoszoruzottan ott a lombfüzérekkel ékített ház falán látszik"[7].

Munkácsy Mihály szülőháza, amely előtt Mikszáth Kálmán is megfordult, az egykori sóház ma már nem létezik. A mai új épületen csak egy 1969-ben állított ukrán feliratú emléktábla jelzi, hogy a helyén volt házban született 1844. február 20-án Munkácsy Mihály. Az emléktábla melletti domborművön az egykori szülőház is látható.

A Rákóczi-kör 1992. november 4-én felavatott új Munkácsy- emléktáblája
A szerző gyűjtése

A rendszer- és országváltás után a ház sziluettjének táblája alatt a helyi Rákóczi-kör 1992. november 4-én egy új magyar nyelvű emléktáblát avatott fel. Azóta az itt lakókban is tudatosult, hogy Munkácsy Mihályt 1880-ban a város a festőművészt tiszteletbeli polgárává választotta, aki szülővárosa után felvette a Munkácsy nevet.

[6] Tordai Finta Literáty Ödön (Nagybégány (Bereg vármegye), 1847. 02. 05. – Budapest, 1887. 12. 12.) ügyvéd és országgyűlési képviselő, Munkácsy Mihály nagy tisztelője. Lásd: Munkácsy Mihály szülőháza emléktáblájának leleplezésekor 1882. március 3-án Munkácson tartott beszéd. Budapest, 1882.
[7] Forrás: Vasárnapi Újság, 1900. május 13. = https://keptar.oszk.hu/html/kepoldal/normal.phtml?kep=/041400/041464/1900bb_Page_160_b.jpg&id=41464 [2024. 04. 28.]

Bernáth Dezső, Mikszáth Kálmán barátja

Ung megyében Mikszáth jó barátja volt képviselőtársa, Bernáth Dezső (Tarnóc, 1841 – ?1907). A neves Bernáth-dinasztiából származó országgyűlési képviselő Kassán, Budapesten és Sárospatakon tanult, Utrechtben és Londonban hallgatott jogot. 1862-ben ügyvédi vizsgát tett. 1870-ben miniszteri titkár lett. 1876-ban választották először országgyűlési képviselővé. 1884-től képviselte az Ung megyei nagykaposi kerületet. Mikszáth Kálmán is élete végéig országgyűlési képviselő volt az erdélyi Illyefalva, majd Fogaras, végül Máramarossziget mandátumával.

A palócok[8] istápolója vidékünkön, a Felső-Tisza vidéken mint országgyűlési képviselő gyakran megfordult. Az itt nagy szegénységben élő ruszinok körében szerzett szomorú és lehangoló élmények, hallomások hatására írta meg *Farkas a Verhovinán*[9] (1892) című elbeszélését.

Mikszáth Kálmán még a Pesti Hírlap munkatársaként ismerkedett meg Bernáth Dezsővel. Például *A fekete kakas* (1909)[10] című elbeszélésében az Ung megyei Bernáth-családot mutatta be. Bernáth képviselőtől sok érdekes történetről értesült. Valószínűleg a *Különös házasság*[11] (1900) című regényének témáját is tőle hallotta, amelynek korabeli fogadtatása hűvös volt. Bernáth Dezső is összefoglalta ismereteit Buttler-grófról.[12]

Fontosnak tartom megjegyezni, hogy Bernáth Dezső egyik országosan ismert felmenőjéről, Bernáth Zsigmondról írt megemlékezést elhunyta kapcsán a Pesti Hírlap 1982. januári számában.

Az olvasók figyelmét a következő gondolatokkal hívja fel az országgyűlési képviselőre: *„Közéletünk egyik régi alakja tűnt a sírba, kit már gyermekkorunkban is ősz Bernáth Zsigmondnak neveztek, kit a már közel egy évtized óta sírban porladó Deák Ferenc is »te öreg« -nek szólított.*

Nemcsak Ung vármegye legnemesebb fia lett vele a síré, de az egész ország egyik legtiszteletreméltóbb alakja, kit még a múlt század ajándékozott a nemzetnek.

[8] Vidékünkön Nagydobrony község tekinthető palóc tájnyelvi szigetnek.

[9] Mikszáth Kálmán: *Farkas a Verhovinán*, 1892. In: http://mek.oszk.hu/00900/00905/html/ [2024. 04. 28.]

[10] Mikszáth Kálmán: *A fekete kakas*, 1909. In: http://mek.oszk.hu/00900/00905/html/ [2024. 04. 28.]

[11] Mikszáth Kálmán: *Különös házasság*. http://mek.oszk.hu/00900/00944/ [2024. 04. 28.]

[12] Bernáth Dezső: *A gróf Buttler János története*. Vasárnapi Újság, 1901. 48. évf. 6–8. sz.

Született 1790-ben, jómódú birtokos családból, melyből már sok előd tűnt ki, kivált a reformáció harcaiban, mert a Bernáth-nemzetség úgy volt ismeretes Ungban, Beregben, mint a protestantizmus előharcosa"[13].

Tulajdonképpen Bernáth Dezsőn keresztül Bernáth Zsigmond (Mándok, 1790. 10. 20. v. 1789. 10. 30 – ?1882. 01. 28.).) országgyűlési képviselőt és korának megbecsült politikusát is jól ismerhette. Mint ismeretes, Mikszáth Kálmán *Különös házasság* című regényének hősét is tisztelhetjük Bernáth Zsigmond személyében. Méltatója szerint *„Számos emlékezetes törvénycikk folyt az ő tollából, a híres hosszú 33-iki országgyűlésen Kölcsey Ferenccel együtt a kerületi tábla jegyzői tisztét viselte s ő bízatott meg az úrbéri törvénycikkek szövegezésével.*

Tagja volt azután folyton minden országgyűlésnek. Látta Deák feltűnését, Wesselényi-vívta harcait, Kossuth alakja előtte nőtt meg óriásinak; részt vett a mozgalmakban, s nevét örök időkig emlékezetessé tette azzal, hogy ő indítványozta legelőször a tagosítást, ami bizonyosan többet ért a nemzet vagyoni emelkedésére nézve, mint sok körmönfont államférfi úgynevezett »nagyszabású művelete«.

A forradalom már ősz hajakkal találta Bernáthot – de ő azért nem kapkodott, mint Bernát a mennykőhöz ide-oda, mint a hasonló életkorúak közül a legtöbben, hogy ne kelljen színt vallania; határozottan odaállt a nemzeti függetlenség eszméje mellé s főispánságot vállalt Ung megyében.

A szabadságharc rossz vége mélyen elkeseríté őt is, s ahonnan fényes pályáját kezdé, visszament újra az eke szarvához a már akkor hatvan éves öreg ember, ki nem is álmodta, hogy még egy új pályát kell befutnia.

De az ifjú vér még forrt benne, s amint az első alkalom nyílt a harcra, amint a pátens ellen küzdeni kellett, ő volt az első, aki a sorompóba lépett hitsorsosainak jogai mellett.

Amint pedig újra derengni kezdett, a tizenkét gyászfátyollal betakart esztendő után, a 61-iki országgyűlésen újra ott ül a legjobbak között, s ott látjuk a 65-iki országgyűlésen is, mégpedig korelnöknek.

Itt történt meg vele az, hogy kérvény adatván be választása ellen, könnyes szemekkel lépett le az emelvényről, mely immár nem illeti meg.

A képviselők nem akarták engedni, hogy székéről távozzék.

Mi azért elnökünknek akarjuk! - kiálták lelkesülten."[14]

[13] Mikszáth Kálmán: *Bernáth Zsigmond*. https://www.mek.oszk.hu/00900/00901/html/index.htm

[14] *Uo.*

Bernáth Zsigmond 1868 végén vonult vissza a közéletből, hátralevő éveit családja körében élte le.

A kárpátaljai Keresztyén Balázs – életrajzírója – szerint *„a valóságban nem volt a regénybeli Butler János iskolatársa, de az 1825. évi országgyűlés óta közvetlen kapcsolatban állt a szintén liberális poilitikát folytató Butlerrel”*[15].

Az Ung vidéki palágykomoróci református templom –
Butler János gróf a sírboltjában nyugszik. A szerző gyűjtése

A regény eseményeinek színhelyei az Ung-vidéki helységekhez, így Palágyhoz[16] és Tarnóchoz[17] (a regényben: Bornóc) kötődnek, köztük az Ungvár környéki Őrdarmához tartozó Bozdos-tanyához, ahol gróf Buttler Jánosnak kastélya volt.

Az író művéhez megtörtént eseményt vett alapul. Bár később kiderült, hogy az általa készen kapott történet a valóságban másképp alakult, ez semmit nem von

[15] Keresztyén Balázs: Kárpátaljai művelődéstörténeti kislexikon. Hatodik Síp Alapítvány Mandátum Kiadó, Budapest-Beregszász, 2001.32.

[16] A palágykomoróci református templom alatti sírboltban temették el gróf Buttler Jánost is, akinek a nevét Mikszáth Kálmán Különös házasság című regénye tette különösen ismertté. (A gróf nagy pártfogója és segítője volt a helyi református gyülekezetnek.) Holttestét 1908. november 23-án Kapun Ede nagyszentmihályfai lakos exumáltatta, arra hivatkozva, hogy Buttler János az ő dédapja volt.

[17] Gróf Buttler Jánosnak kiterjedt uradalma volt Ungtarnócon is. A Buttler család – erről is megemlékeznek a krónikák – igen bőkezűen támogatta a környék református gyülekezeteit.

le a műalkotás értékeiből. A történelmi regény cselekménye a XIX. század elején játszódik.

A regényben érintett, a mai Kárpátaljai Ung-vidéki Palágykomoróc a középkori Palágy és a mellette levő Komoróc egyesítéséből keletkezett. A 19. században a falu egy része Butler János gróf birtoka volt, aki a XIII. században épült, mostani református templom sírboltjában nyugszik.

A falu lakosai szinte legendaként emlegetik, hogy itt játszódtak Mikszáth *Különös házasság*ának egyes részletei.

Az Ung megyei palágyi református templom 1845. évi anyakönyvének 7. sorszámú bejegyzésében ez áll: *„Máj. 7. Méltóságos Bradányi Gróf Buttler János Úr Meghalt Dobóruszkán, tétetett a' Palágyi Református Templom alatti sírboltba, hol nyugodjon békességbe meg holt csuklásba, volt 73 éves. Szolgáltak felette Fdő Jászay Mihály Esperes és Kovács János E. megyei Fő Jegyző Deregnyői és Eszenyi Lelkész Urak”*[18].

Mikszáth Ugocsa vármegye történelmi múltjának egy korszakát dolgozza fel *Akli Miklós*[19] (1903) című regényében. Főhőse Ráthonyi alispán, aki meghívottként részt vett Ferenc császár egyik udvari bálján, ahol hálája jeléül egy szál rózsáért Akli községet a császár udvari mulattatójának, Akli Miklósnak ajándékozta. A tréfás kedvű mulattató történetesen az ugocsai Halmiból, egy tímár családból származott, majd Münchenben a piktorok akadémiáján tanult, beutazta fél Európát, majd a császár udvarában kötött ki, aztán az ugocsai alispánnak köszönhetően Akli birtokosa lett.

Regényeiben Mikszáth feldolgozta vidékünk ismert mondáit, történeteit, gyakran emlegette a híres tiszaújlaki[20] bajuszpödrőt és a gálocsi[21] dohányt.

Helytörténészeink, irodalmáraink (Fodor Géza[22], Soós Kálmán[23], Keresztyén Balázs[24], Gortvay Erzsébet[25] és mások) több dolgozatot közöltek a vidékünkhöz kötődő Mikszáth Kálmánról.

---

[18] Keresztyén Balázs: *Kárpátaljai művelődéstörténeti kislexikon*. Hatodik Síp Alapítvány Mandátum Kiadó, Budapest–Beregszász, 2001. 41.

[19] Mikszáth Kálmán: *Akli Miklós* (1903). In: http://mek.oszk.hu/00800/00894/index.phtml [2024. 04. 28.]

[20] Tiszaújlak Ugocsa vármegyében terül el. Napjainkban a Beregszászi járáshoz tartozik.

[21] Gálocs egykor Ung vármegye kistelepülése, ma az Ungvári járáshoz tartozik.

[22] Fodor Géza: *Járt-e vidékünkön Mikszáth?* In: Kárpáti Kalendárium, 1972.

[23] Soós Kálmán: *Járt-e Mikszáth területünkön?* In: Kárpáti Igaz Szó, 1986. augusztus 16.

[24] Keresztyén Balázs, 1993, 39–40. old.; Keresztyén Balázs, 2001, 180. old.

[25] Gortvay Erzsébet: *Előszó*. In: Mikszáth Kálmán: *Válogatott elbeszélések*. (Válogatták és a szöveget

Mikszáth születésének 150. évfordulója alkalmából 1997-ben az általam elindított Kárpátaljai Magyar Könyvek sorozatban Bagu Balázs és dr. Deák Ferenc válogatásában az író elbeszéléseiből egy kötetre valót jelentettünk meg az Intermix Kiadó gondozásában.[26]

Az összeállítók a kötetet elsősorban a fiataloknak szánták: *„Mikszáth Kálmán novelláinak és elbeszéléseinek olvasása, reméljük, sok szép, kellemes órát szerez nektek (...). Általunk választott novellái és elbeszélései felölelik az általános és középiskolák tanterveiben előírt anyagot, sőt beválasztottuk részben azokat a műveket is, melyeket a gimnáziumi tantervek írnak elő".* Az ifjú olvasókhoz szólva azt is hangsúlyozzák: *„Irodalomkritikánk Mikszáth novellaírói munkásságát elemezve főleg a* Tót atyafiak *és* A j ó palócok *köteteket vizsgálja. Ezért is igyekeztünk későbbi elbeszéléseiből is válogatni, hogy teljesebb képet kapjatok. Életének utolsó éveire jellemző a krízishangulat, a tragikus sejtelmek, a kilátástalanság.*

1910 májusában, alig két héttel hirtelen halála előtt, rahói (Máramaros vármegye) választói előtt ezt mondta:

»Én, aki annyira szeretem ezt a nemzetet, oly sötét színekben látom ma az ország jövőjét, hogy elmondani sem lehet.«

Sajnos Mikszáth Kálmán jóslata beválott, hisz 1910 után valóban tragikus évek következtek."[27]

gondozták: Bagu Balázs, dr. Deák Ferenc). Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1997, 5–10. old.

[26] Mikszáth Kálmán: *Válogatott elbeszélések*. (Válogatták és a szöveget gondozták: Bagu Balázs, dr. Deák Ferenc). Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1997, 5–10. old. https://mek.oszk.hu/23200/23290/23290.pdf [2024. 04. 28.]

[27] Bagu Balázs, dr. Deák Ferenc: *Mikszáth Kálmán az elbeszélő*. Ugyanott: 171–178. old.

Pruzsinszky Sándor

JÓ HALÁL

Mikszáth Kálmán emlékére

Egy furcsa alak hajolt föléje: nagy, kerek fej, kicsiny harcsabajusz. Dülledt szemek, érzékeny, vastag szemöldök. Széles száj, tülök orr. Tömzsisége egy Tritonhoz hasonló. Hisz' ez én vagyok, gondolta, mit akarok magamtól? Menj innét, suttogta, és megdörzsölte a szemét. Az alak tovalebbent, valahogy úgy, mint a szélben száradó fehérnemű. Mögötte láthatóvá vált a jól ismert tapéta: falrózsái felizzottak a májusi hajnal első fényében.

Hál' istennek, itthon vagyok. A saját ágyamban fekszem, most már nyugodtan meghalhatok, gondolta kissé cinikusan.

Az erdőzúgással kezdődött a dolog. Még odafelé, a vonaton.

Ült az üres kupéban, megtöltötte a pipáját a zakója zsebébe gyömöszölt dohánnyal. Épp meg akarta szívni, amikor az elsuhanó hatalmas tölgyek megszólították: mintha a horpácsi kert öreg fűzfái üzentek volna.

Zúgtak, sisteregtek az elsuhanó fatörzsek a lezárt ablakon át, mögöttük fent a Máramaros bércei rózsállottak a sötétedő égen.

Félelem futott át a gerincén. Csodálkozott. Hányszor, de hányszor látta már a hegyeket, ahogy elpirulnak a fenyegető sötétség előtt! Mire hát ez a váratlan melankólia?

Hirtelen köhögés rázta meg. Az a száraz, belső sirokkó, ami az utolsó reichenbachi nyaralás óta nem jelentkezett. (Ha egyszer megindul, akár a lavina: megállíthatatlanul pörög tovább a bensejében.)

Többször is felugrott, hogy kinyissa az ablakot: de hiába erőlködött, nagyon bezárták. Valakik féltették a friss levegőtől. Ettől meg úgy felfortyant, hogy újfent erőre kapott a testében a ragadozó...

Azt az egyet mégse gondolta volna, hogy ilyen hamar kimeríti a diadalmenetnek induló kortes körút a szeretett hegyek között. Régen nem fárasztotta ennyire az emberek közelsége. Valami titokzatos, ismeretlen lény költözött a testébe, s mintha őbelőle merítené erejét, napról napra táplálta a tömeg kíváncsiságát.

Már a fogadásakor, a pályaudvaron bekövetkezett, amitől félt. Visszaköszöntek a pesti ünneplés két héttel korábbi képei. Tengernyi szem az állomást betöltő tömeg, s mintha mind őt akarná csupaszra tapogatni. (Búvár érezhet ilyet egy medúza-tengerben, első merülésekor). A pohárköszöntők, a roskadozó asztalok, az örökös cigányzene. Minden faluban a helyi Katánghyak, Dőryk, Noszty Pálok dörgölődzése. Kézről kézre adogatták, mint valami varázslót egy őserdő lakói. Ölelgették, hogy alig kapott levegőt. Fulladozott és izzadságban úszott ennyi beteljesíthetetlen reménytől.

Hajnalban sikerült végre megszöknie. Remegő lábakkal lépett fel a pesti gyors magas grádicsán és végigaludta az egész utat.

– Hogy nézel ki, jóságos Isten! Te beteg vagy – jajdult fel Ilon, és rögtön ágyba parancsolta. Előkerült a jó Demjanovics doktor. Elöl-hátul hosszan tapogatta, a szívet-tüdőt hallgatgatta. – Semmi baj, csak fáradt – mondta ki a verdiktet. – Pihenjen egy-két napot és minden jó lesz. – De utána még háromszor is eljött a szikár, szigorú doktor, és az arcába bámult, csodálkozva. – Doktor úr, maga fél valamitől – mondta ő és kedélyesen rákacsintott, mintha valami férfiasan pajkos titkuk lenne.

Persze aztán csak néhány órát pihent. Magához hívta titokzatos rendetlenségű íróasztala. A bárka – ahogy ő nevezte. Először csak megállt a kusza papírhalmok, kinyitva hasra fektetett könyvek felett. Majd elfogta az izgalom. Nyugtalanul járkálni kezdett, egyre kisebb köröket vonva az íróasztal körül. Emitt egy novella terve, amott egy félbehagyott karcolat. Mi mindent kéne még megírnia! A születés sürgető fájdalma, mint víz felett a pára, lebegett a tárgyak felett.

Sóhajtva telepedett meg nem született gyermekei közé. Hol ezt, hol azt szólította: mindhiába. Valami nesz zavarta. Furcsán kongott a föld: mintha mondani készülne valamit. Letette a tollat. Visszafojtott lélegzettel figyelt: a fülében dobolt valami. Tam-tam-tam, makacsul s az ütemet tartva, egy kezdődő rituálé ünnepélyes hírnökeként.

Körbetekintett a szobán: a falon lógó Széchenyi István homloka szigorú, sötét ráncokat vetett. Mintha ő is hallaná a dobot. A sokfiókos szekreterre pillantott: évtizedek óta őrzi ez a családi titkot. Régvolt perlekedések, adók, borjúpapírok, ökörkasszák, a szklabonyai s a presbiter-ősök sárgult emlékeit. Szemben, az üvegszekrényben anyja rózsás Alt-Wien kávéskészlete: a cukortartó fedelén a rézdróttal. Ő ejtette le, hatéves korában. (Egy vándor drótostót fabrikálta össze. Fülébe cseng most is a furcsa fejhangja: „Náná, kicsinyke kis málinki”!) Élesen hasított

belé a gondolat – az a törött porcelán túl fogja élni őt is. Odament, kivette, szinte csodálkozva nézte: ilyen élettelen lesz a halhatatlanság?

Aztán újra földre került, cserepekre hullott a cukortartó: érthetetlen gyengeség fogta el. Alig evett, hamar lefeküdt. Puhán, könnyen ragadta el az éjszaka.

Egy kiáltást hallott: „Nem hallom a lélegzetét!" Sejtette, hogy Ilon hangja az: szólni akart neki, vagy legalább nyugtatólag feléje biccenteni: „Itt vagyok, Bagolykám, nem látod, megvagyok". De se hang, se mozdulat.

– Ne hagyj itt, Kálmán, szeretlek! – Bosszantotta ez a remegő vallomás. Ha bírta volna, rosszallóan megcsóválja a fejét. Az érzelem tenyeres-talpas dolog. Sose szabad nevén szólítani, különben ormótlanná válik. Mert minden egyes szónak leírhatatlan, titkos jelentése van. Hányszor magyarázta ezt Ilonnak! (Olyan ő, mint az almafa. Hajlik az élet súlyától, levelét is hullatja szegény, de amíg él, rózsaszín lesz a virága – kár, hogy nem tudja feljegyezni most ezt a mondatot a Bárka gyűrt papírszeletkéire! Vajon fog-e később emlékezni rá?)

A fia hangja: – Jesszusom, egész kék az arca! (Kék, kék, kék, kacagó kék ég... Vajon milyen lesz a túlfelén az égnek? Sokan azt hiszik, ott fényes a sötét . Talán mi vagyunk itt a negatív lenyomat?)

– Eret vágunk, de azonnal! – ez a Korányi doktor. Csak ő lehet. (Olyan, mint egy Jókai-hős. Azt merte mondani a múltkor: „Mind bolondok vagyunk, jobban szeretjük a hazánkat az okosságnál".)

Apró csípést érzett. Aztán bizsergést. S mintha emelkedne: a repülés könnyülő, kellemes érzete. Mindjárt nevetni fogok, gondolta. De jó lenne, ha ez a baj is úgy jönne elém, mint a Gonosz a népmesében: szemtől szembe... De ez most rosszabb. Itt nincsenek gonoszok. Itt mindenki jót akar.

– Szegénykém, milyen fekete a vére! – Fekete utazás lesz hát? A Pluto istállójából való koromfekete lóval?

– Mosolyog! Láttátok, mosolygott! – Kinyitotta a szemét és rögtön érezte, hogy nincs jól. Fulladozott, s mintha kalapáccsal ütnék a fejét.

– Adjunk oxigént. Hozzátok a maszkot! – Ilon ott állt az ágya mellett, a kezét szorongatta: – Hogy vagy? Beszélj, mit érzel? – Azt akarta válaszolni: ne izgulj, tűrhetően. De csak egy „nnn" jött ki a száján.

– Hallasz engem, Kálmán? – kérdezte Ilon kétségbeesetten, s ő bólintani akart, de ez sem sikerült. (Persze, rajta volt már az a büdös lélegeztető maszk.)

– Doktor úr, könyörgök, mondjon már valamit! Mennyire súlyos ez? – Korányi doktor elgondolkodva nézett az asszonyra. – Még nem tudni semmi biztosat. Múló rosszullét is lehet, de más is – mondta, és most hosszan, jelentőségteljesen

őrá pillantott. (Ez a Korányi tényleg jó ember. Nem okoz idő előtt fájdalmat, de nem is hazudik. A tudományok nem rontottak rajta, ami ritka nagy dolog, gondolta.)

Ilon ki-be rohangált, borogatást rakott a homlokára. Ő közben meghallotta Berci fia hangját a szomszéd szobából: hangosan imádkozott, hogy csoda történjék. (Te bolond, az ima meghallgatatlanul mállik vissza az égről, ezt se tudod? Istent nem lehet felhasználni saját céljainkra, mint valami dzsinnt... El kellett volna magyaráznom ezt is? Nem olvastál te figyelmesen engem, Berci fiam!)

Bejön Kálmán is, a nagyfia: a mérnök úr. Kisírt szemmel próbál mosolyogni. (Mi ez a siránkozás? Csak ez ne lenne! Nem tudjátok, hogy boldog vagyok? Hogy legalábbis sokszor voltam boldog. Legutóbb, amikor a jubileumi estén az utcán ezernyi gyertya fénye köszöntött. Ez volt a legtisztább öröm. A hódolatnak az a neme, amit nem a hatalom csikar ki, hanem valami más – ebben volt a csoda. Nincs olyan Isten, aki ennél nagyobbat tudna tenni egy halandóval.)

Most mintha jobban is érezné magát. Korányi doktor a szeme villanását is érti: leveteti róla a dohszagú maszkot. Ilon arca felderül: úgy játszik rajta a remény, mint holmi ócska hangszeren. S ő végre megszólal. – Maradj mellettem! – súgja oda neki, mert fárasztja asszonya rémült rohangálása. – Ugye, meggyógyulsz? Ugye? Ugye? – ismételgeti Ilon holmi kabalaként. – Persze, hogy meggyógyul! – siet közölni Berci is. – A segédorvos úr épp most magyarázta: már kezd megnyugodni az a kis ér, amelyik begörcsölt a fejében.

Az a kis ér, gondolta. Az én furcsa fejemben. Valaki azt írta róla, ezer kis manóból van összerakva. Egy másik meg azt: Kasszandra-fejem van, félelmetes, igazságosztó. Milyen gyermeteg túlzás! Látnia kellett volna a horpácsi fényképemet: egy kastélygazda ül rajta, hosszú pipáját szíva, belesimulva egy árnyékos cíviskalapba... (Azt mondja ez a kép: nem vagyok azonos azzal, ami velem történik, habár magam is itt rángok a dróton, esendő tanagra-figurák között. Vagy inkább azt: nem vagyok azonos senkivel, még magammal sem. Mert itt van nálam a Mérték, a legnagyobb adomány.)

Valaki kinyitotta az ablakot. Lent hűs áram futott át az utca virágba öltözött akácfái között. (Barátaim, fehér menyasszonyok – gondolta – ti már közelinek érzitek *azt* az eseményt... Nincs az a Vidonka Józsi, varázskezű ezermester, aki megreparálhatna engem.)

– Kálmán! – rebegte az ágy fejénél Ilon – Enned kéne végre valamit... abból a besztercei szilvakompótból... amit úgy szeretsz... hozhatok? (Apolka-szerű, áttetsző leányalakjaira emlékeztette most, így öregen is.) Válaszul lehunyta a szemét,

de rögtön ki is nyitotta: szárnysuhogást hallott. Egy szarka szállt az ablak alatti fára. Ettől megint felderült a kedve : a jó palócoknál e madár a kedvesünk érkezését jelzi. („Bárcsak a mi kerítésünkre ülne rá" – sóhajtja a lány valahol *A jó palócok*ban).

– Egyél, meg kell erősödnöd – szólt Ilon és kék eres kezébe szorította az ő izzadó tenyerét. A szklabonyai rét jutott eszébe, a méhek zümmögése. A kakukkfű, amit egykor kéz a kézben, menyasszonycsokor gyanánt szedtek együtt, nagy nevetések közben. Erről meg a szénakazal tövében átálmodozott gyermekkori délutánok illata. Hiába is próbálta most az eltelt idő mélységét lemérni: mintha csak tegnap történt volna. (De hol van Ilon hollófekete fényességű haja?) Az idő itthagy minket, s aztán egyszerre hirtelen visszatér, gondolta. Akkor bezárul a kör, azt hinnéd, megtaláltad. De Isten nem engedi megfogni magát. Hiába vetsz neki hálót az emlékezéssel. (Mert folyton azt kérded tőle: visszakapsz-e egyetlen percet is az eltékozoltakból?)

Ilon most pár szem kompótot gyömöszölt a szájába. Lenyelte mind, engedelmesen, de nem érzett semmi ízt. Dehogyis tékozolta ő az időt, dehogyis. A Törvényt kereste, miközben lusta, kényelmes, kártyázni szerető, passzív álmodozónak mutatta magát. (Ő maga volt a süket Prakovszky, aki az egész faluban egyedül hallotta meg a távolból figyelmeztető lövést.) Ugrattalak benneteket, gondolta. De ti nem ismertétek fel magatok, miközben mulattatok magatokon.

– Figyelsz rám, Kálmán? A doktorok azt mondják, elmúlt a közvetlen veszély... Olyan boldog vagyok, adjunk hálát a Jóistennek! – csivitelt Ilon. De ő az örök hollóra gondolt, aki itt lakik valahol, valamelyik odvas fában. Ha itt az óra, emberhangon szólal meg s felsorolja életed vétkeit.

Az utolsó szilvaszem megakadt a torkán, hányinger fogta el. Ettől meg fulladni kezdett. Mialatt a köhögés rázta, eszébe jutott a monda a szlatinai Borka asszony utazásáról a fejetlen kocsis fekete fogatán. Elvihetne engem is, gondolta, megszabadulnék mindama procedúráról, ami itt rám – vagyis inkább a testemre – vár. Bánnám is én, hogy a halálom után fekete lóként kell hurcolnom majd azt az átkozott fogatot!

Csuklott. Fuldoklott. Fennakadt szeme előtt képek peregtek, visszafelé az időben. Sebesebben, mint ama mozgóképek, melyeket a vásárosok mutogatnak a piacon. Látta anyját, amint megteríti az ünnepi asztalt. A Mauks Mátyásék szalonját a nagy vörös fotellal, amelyben ülve először pillantotta meg a szigorú szemű Ilont.

A Napban sütkérező fehér országutat. A szklabonyai jegenyefák sorfalát, közöttük az el-eltűnő patakot, mely mint ezüst gyíkocska fut végig a falun. A katicabogarat, a „hét pöttyös bödét", amint az első lépéseit tevő Kálmánka homlokára száll.

Most új doktorok jöttek, egyre többen. Fontos arccal nyüzsögtek az ágy körül. Alig látta tőlük Ilont. – Kámforinjekciót, gyorsan! – kiáltotta az egyik. De Ilon riadt kérdésére: – Rosszabbodott az állapota? – csak rázták a fejüket: – Izgalomra semmi ok, asszonyom, semmi ok.

Már *úgy* állok tehát. De miért csapjátok be? Ti orvosok, fiskálisok, államférfiak. Miért szolgáltattok ki minket mindig a pillanatnak? Mert ez egy ilyen ország? Nem fog változtatni rajta soha senki? Ha így van, hát nagyon álságosan halad a végzete felé. És én? Én miért hallgattam erről? Szórakoztattalak benneteket, anekdotáztam bolond grófról, öreg házalóról meg piros esernyőről, melynek nyelében ott rejlik a megoldás: a megváltó kincs... Azt hihettétek: elég megmosolyogni ezt a világot. Meg kellett volna mondanom nektek, hogy mindez csak káprázat. Ha vakon hisztek benne, nagy szerencsétlenség felé haladtok.

Szemét az üveges szekrény felső polcára nyitotta: ott feszített a Szent István Rend nagykeresztje. Két hete csak, hogy a mellére tűzte a miniszterelnök.

Roosevelt amerikai elnököt látta maga előtt, amint meghajol, s levéve cilinderét, azt mondja: – Uram, olvastam Szent Péter esernyőjét. (De előtte a király még azt kérdezte: „Csakugyan létezik ez az ember?") Lehet, hogy ez volt a legnagyobb hibám. Hogy elfogadtam – futott át rajta. Csak a fáknak megbocsátható, hogy mindig fölfelé akarnak növekedni... De egy írónak??

Ezt aligha fogom már jóvátenni, gondolta. Olyan érzése támadt, mint a Városligetben, amikor egyszer Bercivel felült az óriáskerékre. Zuhanok, tehát emelkedem. Távolodom, tehát közeledek. A Semmi frissítő vonzásában a Minden fáradtsága. Aztán meghallotta a székre dobott kabátja zsebében a láncos zsebóra ketyegését s megint mosolygott: ez még ketyegni fog, akkor is, amikor én már nem leszek.

– Látja, újra mosolyog. Nem kell félni semmitől. – Persze, hogy nem, válaszolt rá magában. *Nekem* semmiképp. Feljutok végre a hegy tetejére.

– Kérem, engedjenek már oda – törte át Ilon az orvosok meg ápolók falanxát –, én tudom, mi kell neki!

– Azért, ha figyeltetek rám, kitalálhattátok, kik az én kedvenceim. A kovács, aki köpött, ha bírót látott, de megsajnált egy megázott macskát. Aki csak azért nem bírt kivágni egy növendékfát, mert madárfészek volt rajta. Vagy a rosszhírű

pogány Filcsik, aki a koldusasszonyon hagyta az ellopott drága bundát. (Mert „mit szólna hozzá az a millió szem az égen?")

– Asszonyom, egy kicsit megint feltesszük rá az oxigénmaszkot... És beadunk neki még egy kámforinjekciót is... Ne aggódjon, csak a biztonság kedvéért.

Még hogy a biztonság! Hogy hazudtok! Ezt láttam egész életemben. Mind kerülni szeretnétek a Törvényt. Pedig ott lapul a történeteimben.

Kinyílt a szeme. Sötétedik, gondolta. Hány óra lehet, hogy csak dereng? Egy sor szürke alak lépett be. Nincsenek még elegen? Minek ez a tumultus?

Nagyot lélegzett, felemelte a fejét. A lélegeztető maszk a földre csúszott. Berci fölemelte, vissza akarta arcára tenni.

– Hagyja csak! – szólt rá az orvos – Mindegy már...

Ilon eltakarta szemét: – Segítsenek! Bármi kincset megadok, csak mentsék meg!

A haldokló megsajnálta Ilont. De meg is rótta magában. Te bátor vagy és erős, Bagolykám – minek csinálod akkor ezt? *Ezek* csak játszanak veled: órák óta tudják már... Aztán még suttogott valamit, de a végéből csak egy sóhaj maradt. Azt akarta kérdezni asszonyától: tudja-e, miért nem engedte neki a Törvény úgy megírni Wibra Gyuri történetét, hogy megtalálja az esernyő nyelében a kincset? A válasz volt utolsó gondolata: mert akkor nem szerethetné annyira a maga Veronkáját.

Visszahanyatlott a párnára.

A szürke arcok most közelebb nyomultak, félkört formáltak az ágy körül. Izgatott pusmogás kezdődött. Magnéziumlámpák sápadt fénye villant.

Még néhány pillanatig látta őket. Aztán a kép mintha vízbe hullott volna, lebegni kezdett és eltűnt. Egy kristálytiszta tó tükrében fehér virágok himbálták pártáikat. Közöttük anyjának arca derengett, hívogatón.

– Jó halál volt – szólt a beállott csendben Korányi doktor. – Higgyék el, nem szenvedett. *Ő utazott*.

És behozták az első csokor krizantémot.

Oda volt készítve, jó ideje már, az előszobába.

Málics Viktória

Egy különös házasság előtt

Mauks Ilona leánykora

Mikszáth Kálmánné több mint egy évszázada, 1921-ben vetette papírra visszaemlékezéseit. A gyermekkori emlékek és a közös élet lejegyzésének ötlete nem mástól származott, mint férjétől. Mauks Ilona kezdetben nem lelkesedett a gondolatért, aggodalmat okozott neki, hogy nem tudja magabiztosan használni a magyar grammatikát – mivelhogy sosem mélyült el benne. Ennek oka természetesen nem az edukáció teljes hiánya, sokkal inkább az, hogy míg tanulmányaiban a német nyelv és irodalom jelent meg erőteljesen, addig a ház körüli cselédekkel tótul, az idősebb vendégekkel pedig a német, magyar, latin szókat keverve folytatott beszélgetéseket. Ennek természetes velejárója pedig az volt, hogy tiszta magyarsággal végül sosem tudta kifejezni magát. Idővel azonban – férje és kisebbik fia, Albert elvesztése után – megjelentette memoárját. Munkájának sikere azóta is töretlen, a kötetet – 2021-ig bezáróan – összesen hatszor adták ki. Mikszáth Kálmánné visszaemlékezéseit a legújabb kiadás alapján idézzük föl.

A kötet előszavát Praznovszky Mihály írta, aki szerint Mauks Ilona történetében négy nagy fejezetet tudunk elkülöníteni: leánykor, az első házasság évei, az elvált asszony és a második házasság. Ilona írásaiból kiolvasható, hogy az akkoriban élt lányoknak nem sok választása akadt. Jövőképüket a család akarata és a szigorú társadalmi elvárások határozták meg. A női társadalmi szerep a 19. század második felében behatárolt: házasságra, gyermeknevelésre és házvezetésre szűkült. Írásomban azt kutatom, hogy a Mikszáthtal való házasságon túl ki is volt Mauks Ilona.

Ehhez természetesen vissza kell tekintenünk az időben, egészen 1855. augusztus 18-ig, amikor a kis Ilona napvilágot látott Mohorán. A leánykor évei egy vidéki, köznemesi családban teltek. Szülei farkasfalvi Mauks Mátyás és Hercsuth Kornélia voltak. Mauks Ilona szavaival élve, gyermekkora olyan emlékeiben, akár egy édes álom. Visszaemlékezéseiben idilli képet fest a családi életről. A szülőknek összesen

12 gyermeke született (közülük csupán négyen élték meg a felnőttkort). A családanyát olyannyira lefoglalta a gyermeknevelés, hogy szinte ki sem tette lábát a családi birtok határain túlra, s ezáltal természetesen Ilona sem. Visszaemlékezései szerint: „jó nagyocska voltam, amikor idegen háznak tájékát se láttam soha”[1]. A világot Ilona leginkább nagyanyja regéiben és a családhoz érkező vendégek személyében ismerte meg. Visszaemlékezéseiben hosszasan magyarázza, hogy milyen különleges kötelék fűzte őt össze anyai nagymamájával. A korán megözvegyült Hercsuth Istvánné lelkesült minden unokáért, kezdve a legidősebbel. Nagyon szeretett Ilonával foglalkozni, őt tanítani. A gyermek így igen korán elkezdett rajongani a történelem és az irodalom iránt, a letűnt korok várainak, hőseinek emlékezete olyannyira vonzotta, hogy kortársai között szinte idegennek, kívülállónak érezte magát. Sőt, történeteket írt maga is! Regényeket, melyeket babáinak s három évvel fiatalabb húgának mesélt el. Saját bevallása szerint, noha szerette fiútestvéreit – leginkább Endrét, a legidősebbet –, lármájuk sokszor zavarta őt. Ugyanakkor egyetlen leánytestvérével különösen közel álltak egymáshoz. Kornélia (Nelka) osztozott nővérével ábrándjaiban. (Olyannyira, hogy Nelkából valóban írónő lett: novellái, ifjúsági történetei jelentek meg. Gyermekkoruk történetét is megírta *A regényhősnők. Regény fiatal leányok részére* című munkájában.[2])

A lányok – nagyanyjuk hatására – szenvedélyesen szerettek olvasni. Olvasmányaik között olyan szerzők művei szerepeltek, mint Jókai Mór, sőt: Homérosz, Victor Hugo, Goethe és Dickens. A fiatal leányok olvasási szokásait azonban idővel rossz szemmel kezdte figyelni környezetük. Akkoriban még úgy tartották, hogy az olvasmányok képesek zavart okozni a női lélekben. Így hát Ilona és Nelka – szenvedélyüket nem elhanyagolva – kénytelenek voltak rejtekhelyeket keresni. Édesanyjuk óvó szemei elől gyakran bújtak el a kertben vagy a padláson, hogy elmerülhessenek történeteik világában. Míg fivéreik iskolába jártak, addig – Veres Pálné tanácsára – a szülők németül és franciául tudó nevelőnőt fogadtak a lányok mellé.

Csendes, vidéki életükben jelentős fordulat történt, amikor a hivatal és az otthon között ingázó családapa úgy döntött; a család jólléte miatt ideje mindannyiuknak Balassagyarmatra költözni. Mauks Ilona számára ezzel új világok nyíltak meg, a fiatal leány szárnyalt a boldogságtól. Gyarmaton teljesültek Ilona régóta

[1] *Mikszáth Kálmánné visszaemlékezései*, szerk. Praznovszky Mihály, Noran Libro, Bp., 2021. 21.
[2] Praznovszky Mihály, *Előszó, I. m.*, 9.

dédelgetett álmai: zongoraleckéket vehetett, és nagyanyja még táncolni is taníttatta. Régi ruhatárát lecserélték, új, divatos darabokat rendeltek neki. Felhőtlen boldogsága azonban kis időre megszakadt a szeretett nagymama halála és Nelka lázas betegsége miatt.

A gyászév leteltével – és természetesen Nelka felépülésével – ismét egy új, vidámabb fejezet kezdődött a Mauks család életében. Két Mohorán töltött nyár után jóleső élénkséget jelentett Ilonáék számára a gyarmati társasági élet. Horváth Ilka (a család varsányi rokona) révén a lányok hamar a társas élet középpontjában találták magukat, vendég vendéget ért náluk. Ilka kellemes, vidám színfolttá vált a család életében. Ő kérlelte addig Ilona szüleit, amíg bele nem mentek abba, hogy házibált tartsanak. A Mauks-lányok számára rendkívüli alkalom volt ez. Szorgosan készültek a bálra – természetesen Ilka irányításával –, összeírták a vendégeket, elkészítették a süteményeket. Új kelmét rendeltek Budáról, s amint megkapták az anyagot, hozzáláttak a báli ruha varrásához. A mulatság fantasztikusan telt, emlékét egyetlen viharfelhő árnyékolta be, melyről Ilona részletesen beszámolt visszaemlékezéseiben. A fiatal leány lelkesen vetette bele magát a bál nyújtotta élvezetekbe, végre alkalma nyílt arra is, hogy megmutassa tánctudását. Számos fiatalember táncra hívta őt a bálon, egyik kézről a másikra adták Ilonát, aki rendkívül jól mulatott. Mígnem egyszer csak szemben találta magát Gyura Bélával, az idősödő esküdttel. Felkérését azonban határozottan visszautasította, mondván: ő nem táncol. Majd pedig táncolt mégis – egy másik fiatalember karján. Ennek a féktelen mulatságnak azonban meg is lett a böjtje, rögtön másnap, amikor Gyura Béla beárulta Ilonát közvetlenül az édesapjánál. Ilka biztos volt abban, hogy Ilona ezzel az incidenssel ellenséget szerzett magának.

Nem sokkal Ilona első bálja után újabb sorsfordító esemény történt. Prónay György főbírót szélhűdés érte, pozícióját pedig Mauks Mátyás töltötte be ezentúl. Ennek következményeképpen – tekintettel a családfő végeláthatatlan teendőire – új esküdtet kellett szerezni a hivatalba. Így lépett be rövidesen a társasági vérkeringésbe – és egyúttal Mauks Ilona életébe – az ifjú Mikszáth Kálmán.

SZERKESZTŐI JEGYZET

Folyóiratot szerkeszteni az egyik legszebb dolog a világon. Amikor az ember észreveszi, hogy egymást nem ismerő alkotók munkái egymás közelébe kerülve párbeszédbe lépnek – aligha van ehhez hasonlatos érzés.

Amikor nyolc évszázad egyik legnagyobb magyar költőjétől kell búcsúznunk, és a másik legnagyobb marosvásárhelyi költő ideadja nekünk közlésre a beszédét, amelyet a temetésen mondott el – aligha van annál nagyobb szerkesztői öröm. Ha már búcsúzni kell, akkor búcsúzzunk méltón az angyali költőtől. Aztán amikor már kész az első tucatnyi oldal, és átnéztük hatszor, egyszer csak jön egy e-mail, amely magában rejti egy régi kedves tanítvány haikuját Kovács András Ferencről. Mintha pontosan oda szánta volna a költő szomorú-szép fotográfiája alá. Fél nap múlva pedig érkezik egy másik levél, melyből kiderül, hogy Markó Bélának van egy költeménye 42 évvel ezelőttről, mely ugyanúgy szól, mint ahogyan KAF verse beszél: „Kedves Madách Imre!" A kör ezzel bezárult, helyükre kerültek a dolgok.

Hogyan is lehetne másképp folytatni a lapot, ha nem a Nógrádban oly kedves és fontos szerzőre való emlékezéssel? Praznovszky Mihály irodalomtörténész, a tavalyi Madách-szám szerkesztője kitűnő anyagot állított össze, de „helyi szerzőnk" oly kimeríthetetlen kútfő, akinek életművéhez a 201. évben is sokan szerettek volna hozzászólni: egyetemisták, akik továbbírták a nagy művet, tanárok, akik továbbgondolták – és költők, akik verseket alkottak a Tragédia kapcsán.

De Balassi Bálint otthona is volt ez a vidék: Lőcsei Péter a vasi Weöres Sándor szövegeiben fedez fel vele való hasonlatosságokat, összekötve így az ország egymástól távoli vidékeit. S ahogyan e két költő közös motívumai, remélhetőleg a Szépirodalom rovat szövegei is egymást erősítik lapszámunkban.

A záró fejezet pedig a 177 éves – azaz halhatatlan – Mikszáth Kálmán műveire irányítja figyelmünket. Kárpátalja és Szombathely felől indulnak, és Salgótarjánban találkoznak az egymást kereső gondolatok – a legnagyobb palóc segítségével Palócföldön, a 70. évében járó Palócföldben.

SZERZŐINK

BAKOS FERENC képzőművész (Szécsény)
BARÁTHI OTTÓ ny. közgazdász, közíró (Salgótarján)
BODONI EMESE grafikus (Marosvásárhely)
BOLDOG ZOLTÁN tanár, író (Deszk)
BRUNDA GUSZTÁV (Salgótarján)
CS. FODOR BÉLA (írói álnév)
CSONGRÁDY BÉLA ny. tanár, szerkesztő, közíró (Salgótarján)
DUPKA GYÖRGY történész, író, szerkesztő (Budapest, Tiszabökény)
FŰZFA BALÁZS irodalomtörténész (Szombathely)
GEDEON HAJNALKA grafikusművész, tanár (Salgótarján)
GY. SZABÓ ANDRÁS író, előadóművész (Budapest)
HANDÓ PÉTER író, költő (Sóshartyán)
HLAVACSKA TAMÁS tanár (Budapest)
HORVÁTH DÁNIEL tanár (Nyergesújfalu)
JANCSÓ LULA költő, művészettörténész hallgató (Budapest)
KAZINCZKI DÓRA egyetemi hallgató (Nagykölked)
KOCSIS DOROTTYA könyvtáros (Vác)
KOCSIS KLÁRA újságíró, költő, szerkesztő (Budapest)
KOLLER ADÉL ANTÓNIA egyetemi hallgató (Szombathely)
† KOVÁCS ANDRÁS FERENC (1959–2023)
KUN PÉTER tanár, grafikusművész (Kazár-Salgótarján)
LOSONCZY ILDIKÓ képzőművész (Salgótarján)
LŐCSEI PÉTER ny. gimnáziumi tanár (Kőszeg)
MÁLICS VIKTÓRIA egyetemi hallgató (Szombathely)
MARKÓ BÉLA költő, szerkesztő (Marosvásárhely)
MÁTÉ LÁSZLÓ tanár, diplomata (Kassa)
MOHAI V. LAJOS költő, irodalomtörténész (Budapest)
MOLNÁR ÉVA igazgató, Balassi Bálint Könyvtár (Salgótarján)
NAGY ZSÓFIA gasztroszakértő, rovatvezető, ételkritikus (Ipolynagyfalu)
ORBÁN GYÖRGY JÁNOS grafikus, festő (Salgótarján)
PÁSZTOR ÉVA ny. középiskolai tanár, szerkesztő (Balassagyarmat)
PRUZSINSZKY SÁNDOR író, drámaíró (Budapest)

RÁCZ LAJOS író, helytörténeti kutató (Ecséd)
RÓNA Z. PÉTER kritikus (Zagyvaróna)
SHAH GABRIELLA művészettörténész, múzeumigazgató (Salgótarján)
TÖRÖK LÁSZLÓ DAFTI tanár, költő (Szabadszállás)
VÁRADI IZABELLA oktatásügyi tanácsos (Bukarest)
VASAS TAMÁS egyetemi hallgató, költő (Budapest)
VASS JÁNOS középiskolai tanár (Paks)

▪ ▪ ▪

A borító Orbán György János *Gyökerek* című grafikájának (104. oldal) felhasználásával készült

A nógrádi művészek grafikáit Orbán György János válogatta

▪ ▪ ▪

PÁLYÁZAT 14–18 ÉVESEK SZÁMÁRA!

Keressük a 70 éves PALÓCFÖLD 2025/1. számának borítóképét!
Részletek hamarosan a BBK honlapján, a Facebookon és az Instagramon

168 ▪ ▪ ▪

Vagy *Kun Péter* (Kazár-Salgótarján) mindig erős filozófiai mélységű struktúrái, amelyek társadalomlélektani üzeneteket tartalmaznak. Ebben a sorban ne lepődjünk meg *Losonczy Ildikó* (Salgótarján) finom, elmosódó vonalakban tükröződő, fájdalomoldó bölcsességén.

Mintegy megtervezett rendezői koncepcióban a végkifejlet, úgy zárja a sort *Orbán György János* (Salgótarján) hol impresszív, hol expresszív-realista, finom vonalvezetésű, érett rajzainak mitológiája.

Jó látni, hogy szűkebb hazánkban tovább él a kvalitásos grafikai kultúra.

Brunda Gusztáv

Megbízott főszerkesztő:
Fűzfa Balázs

Főmunkatársak: Csongrády Béla, Nagy Pál (Párizs)

Borítóterv: Bonyhádi Károly

Arculat, nyomdai előkészítés, szöveggondozás: Süth Gabriella

Fenntartó: Salgótarján Megyei Jogú Város Önkormányzata

Kiadja: Balassi Bálint Könyvtár (3100 Salgótarján, Kassai sor 2.)
Alapító: Nógrád Vármegyei Önkormányzat Közgyűlése

Partnereink:
Nógrád Vármegyei Hírlap
Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Vármegyei Levéltára
Artéria Nyelvstúdió Galéria és Klub, Balassagyarmat

A lap elismerései:
Nógrád Vármegye Madách-díja
Salgótarján Pro Urbe-díja
Nógrád Megyei Értéktár „Nógrádikuma”

Készült: OOK Nyomda, Veszprém
Levélcím: 3100 Salgótarján, Kassai sor 2., telefon: 32/521-560, fax: 32/521-555
Internet: https://www.facebook.com/palocfold/
Elektronikus cím: palocfold@bbmk.hu
Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt. (LAPKER)
A dupla szám ára: 1000 Ft

Előfizethető a Balassi Bálint Könyvtárban és egyéb elérhetőségeinken.
A Palócföld Könyvek sorozatban megjelent könyvek ugyanitt megrendelhetők.
Kéziratokat és rajzokat megőrzünk, de nem küldünk vissza.

ISSN 0555-8867 (nyomtatott) 2786-1821 (online) index 25925

Bakos Ferenc
Baráthi Ottó
Bodoni Emese
Boldog Zoltán
Brunda Gusztáv
Cs. Fodor Béla
Csongrády Béla
Dupka György
Fűzfa Balázs
Gedeon Hajnalka
Gy. Szabó András
Handó Péter
Hlavacska Tamás
Horváth Dániel
Jancsó Lula
Kazinczki Dóra
Kocsis Dorottya
Kocsis Klára
Koller Adél Antónia
Kovács András Ferenc
Kun Péter
Losonczy Ildikó
Lőcsei Péter
Málics Viktória
Markó Béla
Máté László
Mohai V. Lajos
Molnár Éva
Nagy Zsófia
Orbán György János
Pásztor Éva
Pruzsinszky Sándor
Rácz Lajos
Róna Z. Péter
Shah Gabriella
Török László Dafti
Váradi Izabella
Vasas Tamás
Vass János
. . . . . .

24001
9 770555 886008 24001
1000 Ft